

ОБОЛЕНЦЕВ ВАЛЕРІЙ ФЕДОРОВИЧ

ЛАТЕНТНА ЗЛОЧИННІСТЬ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ
ПОПЕРЕДЖЕННЯ

ОБОЛЕНЦЕВ ВАЛЕРІЙ ФЕДОРОВИЧ

**ЛАТЕНТНА ЗЛОЧИННІСТЬ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ
ПОПЕРЕДЖЕННЯ**

**Харків
2005**

УДК 343.9

ББК 67.52

О 21

О 21 Оболенцев В.Ф. Латентна злочинність: проблеми теорії та практики попередження. — Х.: Видавець СПД ФО Вапнярчук Н.М., 2005. — 128 с.

ISBN 966-8184-17-3

© Оболенцев В.Ф., 2005

Національна юридична академія
України імені Ярослава Мудрого

№ 158669

ЗМІСТ

Від автора	4
РОЗДІЛ 1. Поняття і визначення латентної злочинності	5
РОЗДІЛ 2. Виявлення і вимір латентної злочинності	20
РОЗДІЛ 3. Причини латентної злочинності	36
РОЗДІЛ 4. Кількісно-якісна характеристика латентної злочинності	55
РОЗДІЛ 5. Класифікація латентних злочинів	66
РОЗДІЛ 6. Негативні наслідки латентної злочинності	74
РОЗДІЛ 7. Шляхи і способи скорочення латентної злочинності	81
Список літератури за темою	101

ВІД АВТОРА

Успішне теоретичне вирішення таких важливих кримінологічних проблем, як виявлення причин та умов злочинності, ефективна протидія їй, можливо лише за наявності об'єктивного обліку всіх учинених злочинів.

Тим часом, як свідчить практика, за межами офіційного статистичного обліку залишається значна кількість фактично вчинених суспільно небезпечних діянь, що становлять масив латентної (прихованої) злочинності. За оцінками міжнародних дослідників, їх обсяг визначається на рівні 60% від усієї чисельності вчинених посягань.

Подібне явище має місце в усіх країнах світу, в тому числі й в Україні, де останнім часом відбуваються радикальні зміни в економічній, соціальній і політичній сферах. Названі зміни, вміщуючи в собі великий позитивний заряд, одночасно містять нездорові, суперечливі сторони, однією з яких є існування високого рівня латентної злочинності.

Перелічені обставини поруч зі складною криміногенною обстановкою в нашому суспільстві зумовили необхідність проведення багатоаспектного дослідження проблем латентної злочинності, результати якого викладені в цій роботі.

Автор висловлює щиру подяку своєму науковому наставникові – професору кафедри кримінології та кримінально-виконавчого права Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, доктору юридичних наук, член-кореспонденту Академії правових наук України Івану Миколайовичу Даньшину за суттєву допомогу у виборі теми дослідження, вирішенні його основних питань, за приклад сумлінного ставлення до наукової роботи.

РОЗДІЛ 1

ПОНЯТТЯ І ВИЗНАЧЕННЯ ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Існування значної кількості злочинів, невідомих правоохоронним органам і не відображених у статистичному обліку, є давньою, складною і гострою проблемою не тільки для України. При позначенні цього явища в численних дослідженнях застосовуються такі вирази, як «темний бік злочинності» («dark side of crime»)¹, «злочини, про які не було повідомлено поліції» («not-reported crimes»)², «темне число»³, «темна цифра»⁴. Але найчастіше в науковій літературі вживається категорія «латентна злочинність»⁵.

Термін «латентний» походить від латинського «latens» («latentis») і тлумачиться як «прихований», «невидимий»⁶. Слово «прихований» – значить таємний, який не виявляється явно, тобто протилежний явному, загальновідомому⁷;

¹ Anderson P.R., Newman D.J. Introduction to Criminal Justice / 5-th edition. – New-York: McGraw-Hill Inc., 1993. – P.15.

² Crime and Criminology / 7-th edition. – Wm. C. Brown Communications, Inc. – U.S., 1994. – P.53; Shelley L.I. Policing Soviet Society. The Evolution of State Control. – London and New-York, 1996. – P.165.

³ Шнайдер Г.Й. Криминология: Пер. с нем./ Под общ. ред. и с предисл. Л.О.Иванова. – М.: Изд. гр. «Прогресс» – «Универс», 1994. – С.125.

⁴ Кан Уэда. Преступность и криминология в современной Японии: Пер. с яп./ Под общ. ред. Н.Ф.Кузнецовой и В.Е.Еремина. – М.: Прогресс, 1989. – С.72.

⁵ Криминология : Словарь – справочник / Сост. Х.-Ю. Кернер; Под ред. А.И.Долговой. – М.: Норма, 1998. – С.88.

⁶ Словарь иностранных слов. – М.: Рус. яз., 1989. – С.279; Словник іноземних слів. – К.: Гол. ред. УРЕ, 1977. – С.385.

⁷ Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4-х т. – М.: Рус. яз., 1981. – Т.4. – С.211; Ожегов С.И. Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю.Шведовой. – М.: Рус. яз., 1991. – С.724; Словник української мови: В 10-ти т. – К.: Наук. думка, 1977. – Т.8. – С.84.

«невидимий» означає незримий, недоступний зору, непомітний¹. Такі ознаки досить правильно характеризують сутність латентної злочинності, але наукові інтереси вимагають більш формалізованого й точного її визначення.

Згідно з теорією логіки поняття – це форма мислення, яка відображає явища, предмети й об'єкти в їх істотних ознаках². Тому для достовірного визначення будь-якого терміна, треба встановити найбільш значущі ознаки того, що мислиться, й указати їх у запропонованому тлумаченні. У визначеннях наукових понять, як правило, закріплюються ті ознаки, які пов'язані з предметом відповідної науки та вже відомі її фахівцям. Мабуть, цим пояснюються спроби сформулювати визначення латентної злочинності з позицій кримінології, криміналістики і кримінального процесу³. Латентна злочинність у криміналістичному розумінні – це сукупність не виявлених і не розкритих

¹ Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – Т.2. – С.505; Ожегов С. И. Словарь русского языка. – С.400; Словник української мови: В 10-ти т. – Т.5. – С.254.

² Асмус В.Ф. Логіка. – Київ: Укрполітлітвидав, 1947. – С.33; Введение в философию / Под ред. Фролова В.В. – М.: Юрид. лит, 1980. – Т. 2. – С.95-129, 359-391; Жерьобкін В.Є. Логіка: Підручник для юрид. вузів і фак. / 2-е вид., стереот. – Х.: Основа, К.: Знання, 1998. – С.95-129, 359-391; Кириллов В.И., Старченко А.А. Логика: Учебник для юрид. вузов и фак. ун-тов / 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. шк., 1987. – С.24; Краткий словарь по логике. – М.: Юрид. лит., 1980. – С.100.

³ Забрянский Г.И. Теоретические вопросы статистического учёта преступлений: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – М., 1971. – С.217; Танасевич В.Т., Шрага И.Л., Орлов Я.В. Проблемы выявления хищений социалистического имущества // Пробл. борьбы с преступностью. – М.: Юрид. лит., 1975. – Вып.23. – С.50-51.

відповідними державними органами злочинів¹. У процесуальному аспекті її становить сукупність злочинів, учинення яких не спричинило юридичних наслідків, тобто порушення і вирішення справи в порядку кримінального судочинства².

Але криміналістичний і процесуальний аспекти не відображають у повному обсязі природу такої злочинності. Перший з них треба розглядати лише як передумову латентності (невиявлений, нерозкритий злочин), другий – як її формальний результат (учинений злочин не спричинив юридичних наслідків). Ось чому їх відокремлення, на наш погляд, позбавлено вагомих підстав. До того ж криміналістичними і процесуальними обставинами більш логічно характеризувати тільки окремі злочини, а не явище злочинності в цілому³ чи її латентну частину. Останні є суто кримінологічними категоріями й визначатися повинні з позиції кримінологічної науки⁴. Утім, зараз немає єдиної точки зору з цього приводу.

Деякі науковці, вважаючи найбільш суттєвою ознакою явища латентної злочинності «невідомість» про вчинені злочини, пропонують розуміти його як сукупність злочинних діянь, що залишилися невідомими правоохоронним органам⁵. Однак згідно з усталеним тлумаченням «невідомий» – це такий, що не став відомим, про який не знають, не мають

¹ Акутаєв Р.М. Латентная преступность: актуальность проблемы и понятие // Государство и право. – 1997. - №12. – С.87; Шрага И.Л. Проблемы борьбы с латентными хищениями (Криминологическое и криминалистическое исследование): Дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. – М., 1974. – С.26.

² Шрага И.Л. Там же. – С.27.

³ Данышин И.Н. Преступность: понятие, общая характеристика, причины и условия: Учеб. пособие. – К.: УМК ВО, 1998. – С.26.

⁴ Там же. – С.26.

⁵ Криминология : Учебник / Под ред. В.В.Орехова. – С-Пб.: С-Пб. гос. ун-т, 1992. – С.60.

відомостей¹. З урахуванням абстрактності вказаного цілком очевидно, що, використовуючи тільки ознаку «невідомості», ми не можемо сформулювати точне визначення категорії «латентна злочинність». Окрім цього, назване тлумачення фактично не охоплює злочинів, які вчинені окремими правоохоронцями і тільки їм відомі. Такі факти, безумовно, є неприпустимими, і тому заходи щодо них теж повинні розроблятися в межах інституту латентності.

Таким чином, визначення поняття латентної злочинності повинно включати й іншу суттєву ознаку – неврахованість учиненого злочину в статистичній звітності. Власне, цю думку висловлювали багато дослідників. Так, С.Е.Мерзляков, О.Б.Сахаров зазначали, що «... основними ознаками латентної злочинності треба вважати дві обставини – прихованість злочинів від органів, які здійснюють боротьбу зі злочинністю, і їх неврахованість у кримінальній статистиці»². З погляду І.М.Даньшина, «...латентна злочинність являє собою сукупність фактично вчинених, але невиявлених або таких, що з інших обставин не стали відомими правоохоронним і судовим органам, злочинів, відомості про які у зв'язку з цим не знаходять відбиття в офіційній кримінально-правовій статистиці»³. Подібні за змістом визначення дають також

¹ Новий тлумачний словник української мови / Укл. В.В.Яременко, О.М.Сліпушко. – У 4-х т. – К.: Аконтіт, 2000. – С.824; Словарь русского языка / Под ред. Н.Ю.Шведовой. – 23-е изд., спр. – М.: Рус. яз., 1991. – С.404.

² Мерзляков С.Э., Сахаров А.Б. Латентная преступность и методы ее исследования: Лекция. – М.: МВШМ МВД РФ, 1992. – С.5.

³ Даньшин И.Н. Преступность: понятие, общая характеристика, причины и условия: Учеб. пособие. – К.: УМК ВО, 1988. – С.59.

й інші науковці¹. В.М.Попович докладно обґрунтував необхідність включення до змісту поняття «латентна злочинність» двох ознак – «невиявленість» і «неврахованість» вважаючи, що реєстрація фактично являє собою введення злочинів «у поле кримінальної юстиції»². До речі, саме це вчений вважає основним завданням інституту латентності. Включення ознаки «неврахованості» злочинів в офіційну кримінально-правову статистику має водночас і практичне значення, бо за таких умов існує можливість точно встановлювати момент припинення стану латентності посягань у кожному конкретному випадку.

Процес статистичного обліку злочинів в Україні регулюють: Інструкція про єдиний облік злочинів³, Інструкція про порядок заповнення та подання документів первинного обліку злочинів, осіб, які їх вчинили, руху кримінальних

¹ Курганов С.И. Основы криминологии: Учеб. пособие. – М.: Изд. дом «NOTA BENE», 1998. – С.46; Фролова О.Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та криминологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): Навч. посібник. – К.: АртЕк, 1997. – С.27; Щеглова Т.К. Латентная преступность и ее влияние на деятельность правоохранительных органов: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – М.: Моск. гос. ун-т, 1971. – С.4.

² Попович В.М. Теоретико-методологічний рівень розробки проблеми латентності злочинів // Право України. – 1999. – №11. – С.107.

³ Інструкція про єдиний облік злочинів: Затв. наказом Генпрокуратури, СБУ, МВС, Держ. подат. адміністрації, Мінюсту України від 26 березня 2002р. №20/84/293/126/18/5 // Кальман А.Г., Христич І.А. Статистический учёт и отчётность в правоохранительных органах Украины: Науч.-практ. пособие. – Х.: ИИППАПрН Украины, изд-во «Гимназия», 2002. – С.54-75.

справ і протоколів про злочини¹. Відповідно до вимог зазначених документів система єдиного обліку злочинів поширюється на органи прокуратури (включаючи й військові прокуратури), органи внутрішніх справ, податкової міліції, Служби безпеки і ґрунтується на принципі реєстрації злочинних діянь з моменту порушення кримінальної справи та подальшими корегуваннями цих даних залежно від наслідків розслідування й судового розгляду справи. Первинний облік провадиться шляхом заповнення уповноваженими особами карток (форма №1) на кожен злочин, виявлений у звітному періоді. Зазначена процедура повинна мати місце незалежно від того, коли були вчинені ці суспільно небезпечні діяння, і встановлені чи не встановлені особи, які їх вчинили. Обліково-реєстраційні підрозділи органів внутрішніх справ зобов'язані негайно враховувати всі наявні документи первинного обліку. Вважаються врахованими злочини, якщо відомості про них внесені в картку первинного обліку (або перенесені на магнітні носії), зареєстровані в журналі обліку злочинів, поставлені на централізований облік і включені до статистичної звітності обліково-реєстраційними підрозділами Головних управлінь, управлінь, управлінь на транспорті Міністерства внутрішніх справ України, обліково-довідковими підрозділами

¹ Інструкція про порядок заповнення та подання документів первинного обліку злочинів, осіб, що їх вчинили, руху кримінальних справ: Затв. наказом Генпрокуратури, СБ, МВС, Держ. подат. адміністрації, Мінюсту України від 26 березня 2002 р., №20/84/293/126/18/5 // Кальман А.Г., Христич І.А. Статистический учёт и отчётность в правоохранительных органах Украины: Науч.-практ. пособ. – Х.: ИИППАПрН Украины, изд-во «Гимназия», 2002. – С.34-53.

обласних управлінь Служби безпеки України, військових прокуратур регіонів та інших органів.

Начальники податкової міліції усіх рівнів, міськрайдінорганів і слічих підрозділів органів внутрішніх справ, міські, районні, міжрайонні, інші прирівнені до них прокуратури, начальники слідчих підрозділів прокуратур областей, інших прирівнених до них прокуратур, начальники слідчих відділів, управлінь прокуратур областей, Автономної Республіки Крим та інших спеціалізованих прокуратур відповідають за забезпечення своєчасного, точного й повного складання й подання реєстраційних документів, а також за стан державного й відомчого обліку злочинів. Районні, міські та інші прокурори на правах районних здійснюють нагляд за тим, щоб жоден злочин, про який відомо прокуратурі чи органам розслідування, не залишився незареєстрованим.

Включення ознаки неврахованості злочинів у досліджуване визначення має практичне значення і для державного статистичного обліку, який є важливим методом вивчення суспільних процесів¹. Роль такої діяльності важко переоцінити. Масштабні статистичні спостереження надають важливу інформацію про стан злочинності, її рівень, структуру, динаміку, осіб, які вчинили злочини, ефективність правоохоронних заходів.

¹ Стаття 12 Закону України «Про державну статистику» встановлює, що головними завданнями державної статистики є збирання, опрацювання, аналіз, поширення, збереження, захист і використання статистичної інформації щодо масових економічних, соціальних, демографічних, екологічних явищ і процесів, які відбуваються в Україні та її регіонах. («Про внесення змін до Закону України «Про державну статистику»: Закон України від 13.07.2000р., №1922-III // Відом. Верхов. Ради України. – 2000. – №43. – Ст.362; Про державну статистику: Закон України від 17.09.92 р. № 2614-XII // Відом. Верхов. Ради України. – 1992. – № 43. – Ст. 608).

На базі цих даних здійснюються теоретичне пізнання, аналіз і встановлення закономірностей, притаманних суспільно небезпечним посяганням, а також державне регулювання у сфері правоохоронної діяльності.

Разом із тим не можна погодитися з науковцями, які використовують у визначенні розглядуваного поняття ознаку «неврахованості» як виключну¹. З причин несумлінності правоохоронців неврахованими можуть бути й виявлені злочини. Але з будь-яких міркувань немає підстав вважати такі діяння латентними, бо щодо них проводилося розслідування.

Підсумовуючи наведене, вважаємо найбільш повним і обґрунтованим таке визначення досліджуваного поняття: *латентна злочинність – це сукупність фактично вчинених, однак невиявлених або таких, що внаслідок інших певних обставин не стали відомими правоохоронним і судовим органам, злочинів, відомості про які у зв'язку з цим не знаходять відбиття в офіційній кримінально-правовій статистичній звітності.*

Обґрунтованість такої точки зору стосовно тлумачення латентної злочинності підтверджується результатами нашого дослідження з використанням методу експертних оцінок. У групу експертів було включено 48 практичних працівників (керівників і відповідальних працівників різних служб і підрозділів Харківського обласного й міського управлінь МВС України, які мають значний практичний стаж роботи в правоохоронних органах і досвід аналітичної роботи

¹ Криминология: Учебник / Под ред. В.Н.Кудрявцева, В.Э.Эминова. – М.: Юрист, 1995. – С.58; Семаков Г.С. Криминология: Курс лекций. – К.: МАУП, 1999. – С.31; Шрага И.Л. Проблемы борьбы с латентными хищениями (Криминологическое и криминалистическое исследование): Дис. ... д-ра юрид. наук:12.00.08.– М.,1974. – С.26.

у сфері протидії злочинності) і 6 науковців Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого.

В анкеті, запропонованій експертам, було наведено два формулювання латентної злочинності, які одержали найбільше поширення в теорії й на практиці (про що вже йшлося). Перше: «*Латентна злочинність – це сукупність фактично вчинених, однак невиявлених або таких, що внаслідок інших певних обставин не стали відомими правоохоронним і судовим органам, злочинів, відомості про які у зв'язку з цим не знаходять відбиття в офіційній кримінально-правовій статистичній звітності*». Друге: «*Латентна злочинність – це діяння, що не були заявлені або зареєстровані правоохоронними органами, чи діяння, щодо яких з боку системи кримінального правосуддя не було здійснено ніяких наступних дій*». Експертам пропонувалося вибрати з 2-х варіантів більш прийнятний, а також надавалася можливість сформулювати своє власне визначення, на що були одержані наступні результати. Перший варіант тлумачення схвалили 39 практичних працівників і 5 науковців (81% експертів), із них 2, що правда, додали йому трохи інше текстуальне звучання; другий варіант обрали 6 практичних працівників і 1 науковець (12% експертів).

Отже, на користь запропонованого нами визначення латентної злочинності висловилося переважна більшість спеціалістів, що не є дивним, бо позитивні якості цього варіанту очевидні.

По-перше, в ньому досить чітко окреслена обставина, з якою пов'язується припинення стану латентності злочинів. Таким називається факт їх реєстрації в кримінально-правовій статистиці стосовно встановлених вимог. По-друге, тлумачення

запропонованого формулювання згідно з чинними підзаконними актами з кримінально-статистичного обліку дає можливість точно встановити органи, з діяльністю яких пов'язується припинення латентності злочинних посягань. По-третє, документальна фіксація моменту припинення латентного стану злочинів дозволяє визначити кількість нелатентних (zareєстрованих) злочинів, а при застосуванні деяких статистичних методик ще й установити орієнтовані показники латентної злочинності. Про деякі з них буде йти мова далі.

Окрім цього, запропоноване визначення вирішує проблему встановлення терміна латентного стану злочинів. У кримінологічній літературі цей період інтерпретується неоднаково. Так, Л.В.Кондратюк вважає злочин латентним, доки конкретне суспільно небезпечне діяння відповідно до кримінального закону визнається злочином, а особа, яка його вчинила, може бути притягнена до відповідальності. Таким чином, строки латентності прирівнюються до встановлених кримінальним законом строків давності притягнення до кримінальної відповідальності. Після закінчення цих строків суспільний резонанс діяння, з його точки зору, значно знижується, про що свідчить той факт, що особа відмовилася від злочинної поведінки і кримінального способу життя. У таких випадках покарання набуває рис відплати і втрачає будь-який практичний сенс¹. З огляду на наведені обставини під латентною злочинністю Л.В.Кондратюк розуміє «...ту частину загальної злочинності, що являє собою кумулятивний масив у межах

¹ Кондратюк Л.В. О кумулятивной латентности и методике определения ее размеров // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сб. матер. междунар. семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993.– С. 241.

дії строків давності»¹. Із практичної точки зору врахування накопичуваності (кумулятивності) латентності має певний резон. Разом з тим для кримінології становлять інтерес усі злочини без обмеження за ознакою часу. Виявлення, вивчення й порівняння станів злочинності різних періодів дозволяє одержати більш глибокі й достовірні дані щодо неї². До того ж відповідно до п.8 Інструкції про порядок заповнення та подання документів первинного обліку злочинів, осіб, які їх вчинили, руху кримінальних справ і протоколів про злочини³ при оформленні статистичної картки на виявлений злочин за формою №1 реєстрації підлягає будь-який злочин, що став відомим прокуророві, слідчому або працівникові дізнання, незалежно від того, коли це діяння мало місце і встановлені чи не встановлені особи, які його вчинили.

¹ Кондратюк Л.В. О кумулятивной латентности и методике определения ее размеров // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сб. матер. междунар. семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – С. 241.

² Касаткин Ю.П. Очерк истории изучения преступности в СССР // Проблемы искоренения преступности. – М.: Юрид. лит., 1965. – С.191; Ли Д.А. Преступность как социальное явление. – М.: Норма, 1998. – С.9; Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции. – М.: Норма, 1999. – С.125; Панов В.П. Сотрудничество государств в борьбе с международными уголовными преступлениями: Учеб. пособие. – М.: Юристъ, 1993. – С.100; Правова статистика: курс лекцій/ За ред. О.М.Джузи. – К.: НАВСУ, 2000. – С.7-24.

³ Інструкція про порядок заповнення та подання документів первинного обліку злочинів, осіб, що їх вчинили, руху кримінальних справ: Затв. наказом Генпрокуратури, СБУ, МВС, Держ. податк. адміністрації, Мінюсту України від 26 березня 2002р., №20/84/293/126/18/5 // Кальман А.Г., Христия І.А. Статистический учёт и отчётность в правоохранительных органах Украины: Науч.-практич. пособ. – Х.: ИИПАПрН Украины, изд-во «Гимназия», 2002. – С.34-53.

Із приводу терміна латентності злочинів існують й інші висловлювання. Так, І.Л.Шрага злочини, вчинені в умовах очевидності, відносить до латентних у разі закінчення двомісячного строку з моменту їх вчинення, якщо кримінальну справу за цим фактом не було порушено й винному не пред'явлено обвинувачення. Щодо злочинів, які були вчинені в умовах неочевидності, то цей строк він пропонує вважати більш тривалим. Наприклад, для прихованих розкрадань – один рік, тобто час, необхідний у середньому для виявлення подібних діянь¹. Але ж зрозуміло, що діяльність системи кримінального судочинства повинна бути спрямована на якнайшвидше вирішення справи і встановлення винних. Як відомо, ст. 2 КПК України² визначає, що завданням кримінального судочинства є швидке й повне розкриття злочинів і викриття винних. Ось чому ми й рекомендуємо не віддаляти момент початку строку латентності злочинів від моменту їх учинення. Згідно з нашою думкою перебіг латентної стадії посягань розпочинається в момент їх учинення (відбивається у п.10 статистичної картки форми №1 на виявлений злочин) і закінчується в момент їх статистичної реєстрації (фіксується у п.7 цієї ж картки). До речі, саме ці дані ми використовували при дослідженні обставин, які впливають на латентність.

Ураховуючи вказані обставини, вважаємо за необхідне навести критичні зауваження щодо інших дефініцій розглядуваного явища. Одне з них отримало значне поширення

¹ Шрага И.Л. Проблемы борьбы с латентными хищениями (Криминологическое и криминалистическое исследование): Дис. ... д-ра юрид. наук:12.00.08.– М.,1974. – С. 28.

² Про затвердження кримінально-процесуального кодексу Української РСР: Закон Української РСР від 28 грудня 1960р. // Відом. Верховн. Ради УРСР. – 1961. – №2. – Ст.15 .

останнім часом і наведено в рекомендаціях Міжнародного семінару «Латентна злочинність: пізнання, політика, стратегія», який відбувся в 1993 р. у Москві. У п.3 Рекомендацій сформульовано наступне робоче визначення латентної злочинності: «...це діяння, які не були заявлені чи зареєстровані правоохоронними органами, або діяння, стосовно яких з боку системи кримінального правосуддя не було здійснено ніяких наступних дій»¹. У цьому визначенні згадування “правоохоронних органів” без додаткових пояснень у наших вітчизняних умовах значно ускладнює встановлення суб’єкта – одержувача інформації про досліджувані злочини.

Відповідно до чинних нормативних актів (ст. 2 Закону України від 23 грудня 1993 р. «Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів»²) до останніх належать органи прокуратури, внутрішніх справ, Служби безпеки, Служби охорони порядку в Збройних Силах, охорони державного кордону, державної податкової служби, митні органи, органи й установи виконання покарань, державної контрольно-ревізійної служби, рибоохорони, державної лісової охорони. До того ж іноді до них відносять також органи державної виконавчої влади, розуміючи правоохоронну діяльність в широкому значенні як «...діяльність держави в цілому або як діяльність її спеціальних органів по забезпеченню й охороні тих конкретних прав і свобод громадян (усіх суб’єктів права),

¹ Рекомендации Международного семинара «Латентная преступность: познание, политика, стратегия» // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сб. матер. междунар. семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – С.325.

² Про державний захист працівників суду та правоохоронних органів : Закон України від 23.12.93р., №3781-ХІІ // Відом. Верховн. Ради України. – 1994. – N11. – Ст.50.

Національна юридична академія
України імені Ярослава Мудрого

Експліката

Інв.№

158669

що оформлені й закріплені в чинному національному законодавстві»¹. Але ж не всі з перелічених установ мають право порушувати кримінальні справи й вести статистичний облік злочинів. Тому згадування «правоохоронних органів», серед яких є й ті, що не мають право реєструвати злочини, у визначенні латентної злочинності без необхідних пояснень вбачається недоцільним. І, нарешті, наведене формулювання латентної злочинності становить собою спробу поєднати кримінологічний і кримінально-процесуальний підходи до її розуміння, для чого, вважаємо, немає підстав.

Незважаючи на ці міркування, таке тлумачення все ж таки використовують в теорії й на практиці. Наприклад, схожою з ним є інтерпретація, викладена у «Програмі вивчення причин латентності злочинів та розробки засобів забезпечення боротьби з латентною злочинністю»². Розробники цієї програми під останньою розуміють частину загального явища злочинності, що становить сукупність злочинів різних категорій, які хоча і вчинені, але з різних причин не стали предметом передбаченого законом реагування у вигляді порушення кримінально-процесуального провадження і притягнення до відповідальності винних у їх учиненні.

Поняття «латентна злочинність», «латентизація» і «латентність» взаємопов'язані. «Латентизація», як видається, позначає процес дії різних криміногенних чинників, що перешкоджають правоохоронцям своєчасно отримати

¹ Федоров В.П. Человек и правоохранительная деятельность (философско-правовой аспект): Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. – С-Пб.: С-Пб. юрид. ин-т, 1996. – С.17.

² Програма вивчення причин латентності злочинів та розробки засобів забезпечення боротьби з латентною злочинністю: Затв. розпорядженням Прем'єр-міністра України від 01.12.98р., N19241/2.

інформацію про вчинені злочинні посягання, обумовлюючи існування в суспільстві латентної злочинності. Більш докладно цей термін розкривається в наступних розділах роботи, присвячених видам і причинам утворення латентних злочинів.

У терміні «латентність» (який неоднозначно тлумачиться в спеціальній літературі¹) ми пропонуємо розуміти явище латентної злочинності взагалі, абстрактно, у відриві від її реального стану. Що стосується конкретних злочинів, то цим терміном може бути позначений їх особливий статус, при якому злочинні посягання не виявлені або внаслідок інших певних обставин про них взагалі не стало відомо правоохоронним і судовим органам, у зв'язку з чим відомості про такі діяння не відбиваються в офіційній кримінально-статистичній звітності.

¹ Караев Т.Э. Проблемы борьбы с преступностью в Азербайджанской республике. – Баку: Элм, 1992.– С.101; Карпец И.И. Преступность: иллюзии и реальность. – М.: Рос. право, 1992. – С.62.

ВИЯВЛЕННЯ І ВИМІР ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Встановлення відомостей про характеристики латентної злочинності - вкрай необхідне, хоча й дуже складне завдання. Для його вирішення у кримінологічних дослідженнях застосовуються статистичні, соціологічні, логіко-математичні, економічні методи. При цьому в кожному випадку враховується характер досліджуваного об'єкта і джерела інформації¹.

Статистичні методи². Один з них запропонував С.В.Віцин³. На його думку, адекватна оцінка латентної злочинності можлива при побудові матричних (табличних) статистичних моделей із використанням узагальнюючих показників – коефіцієнтів злочинної активності різних груп населення. Останні одержують шляхом обчислення співвідношення чисельності населення певної групи серед контингенту злочинців (наприклад, співвідношення чоловіків-городян віком 20-24 років і аналогічної частки серед усього дорослого населення). Таким чином, структура контингенту злочинців накладається на структуру дорослого населення відповідного регіону. В таких моделях показники практично не залежать від рівня латентної злочинності,

¹ Косоплечев Н.П. Методы криминологического исследования. – М.: ВНИИПРМП, 1984. – С.11.

² Данышин И.Н. Введение в криминологическую науку. – Х.: Право, 1998. – С.101-103; Шостко Е.Ю. Некоторые тенденции современной преступности в США // Законодательство Украины: состояние, тенденции, перспективы : Кр. тезисы докл. и науч. сообщ. межрегион. науч. конф. мол. учёных и соискателей. – Х.: УЮА, 1994. – С.123-125.

³ Вицин С.Е. Оценка латентной преступности на основе статистических моделей // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сб. матер. междунар. семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – С.239.

тому їх порівняння з абсолютними показниками злочинності й елементів статистичної моделі, побудованої за коефіцієнтами зареєстрованої злочинної активності, дозволяє побачити розбіжності й охарактеризувати латентність.

У кримінології існують й інші статистичні методика, за допомогою яких можна прогнозувати ступінь поширеності латентизації злочинів. Йдеться, зокрема, про порівняльний аналіз деяких статистичних показників (приміром, відношення числа вбивств і тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості)¹. Із цією ж метою часто порівнюються дані кримінально-правової статистики, статистики цивільно-правових деліктів, адміністративних і дисциплінарних правопорушень із відомостями правоохоронних, судових, контролюючих органів і різних правозахисних організацій.

Ураховуючи специфіку латентизації, у своїх дослідженнях ми використовували вибіркові статистичні спостереження², де на підставі даних про характеристики зареєстрованих злочинів (вибіркової сукупності) намагалися встановити характеристики фактичної злочинності (генеральної сукупності) та її латентної частини. Теоретичний аспект такого методу обговорюється вже давно. Свого часу А.Кетле вважав, що між офіційно зареєстрованою злочинністю і тією, що залишилася невідомою, існує постійне співвідношення³. У XIX ст. російський дослідник Є.Анучін, використовуючи відомості про злочини і злочинців, засуджених до покарання, наполягав на репрезентативності цього матеріалу стосовно всієї злочинності

¹ Долгова А.И. Криминология: Учебник для вузов. – М.: Норма-Инфра-М, 1999. – С.86-87.

² Зелинский А.Ф. Методика криминологических исследований: Учеб. пособие. – К.: УМК ВО, 1992. – С.10.

³ Шнайдер Г.И. Криминология: Пер. с нем./ Под общ. ред. и с предисл. Л.О.Иванова. – М.: Изд. гр. «Прогресс»-«Универс», 1994. – С. 125.

в країні¹. Схожу думку мав і А.А. Герцензон, який зазначав, що «...статистика засуджених досить точно відбиває стан злочинності»². За А.Лейсом, «...зафіксовану кримінальною статистикою чисельність виявлених осіб, які вчинили злочини, можна розглядати як представницьку вибірку щодо фактично вчинивших злочини»³. З погляду Т.Е.Караєва, дійсно, спотворюючий вплив на репрезентативність справляє, зокрема, різна латентність окремих видів злочинів. Однак, на його думку, ця обставина не підриває головних взаємозв'язків між реальною і статистичною картиною⁴. Згідно з точкою зору інших фахівців статистика «...відображає своїми показниками великі маси сукупностей, обчислованих сотнями тисяч і мільйонами. І це дозволяє ... при аналізі все-таки встановлювати основні закономірності й тенденції в розвитку явищ, що вивчаються. Більше того, доповнюючи дані офіційної статистики проведенням вибірових досліджень і дослідженнями рівня латентності різного роду правопорушень, дані правової статистики стають цілком надійним інструментом наукового пізнання правових явищ»⁵. Достатньо категорично з приводу розглядуваного питання висловився Д.О.Лі: «Статистика, маючи ознаку масовості, у зв'язку

¹ Остроумов С.С. Преступность и ее причины в дореволюционной России. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – С.8.

² Герцензон А.А. Основные положения и задачи советской науки уголовной статистики// Проблемы искоренения преступности. – М.: Юрид. лит., 1965. – С.55.

³ Лейс А. Влияние социально-демографических процессов на преступность (К проблеме разработки показателей). – Таллин: Ин-т истории АН ЭССР, 1981. – С.38.

⁴ Караев Т.Э. Проблемы борьбы с преступностью в Азербайджанской республике. – Баку: Элм, 1992. – С.86.

⁵ Зинченко В.Н., Кальман А.Г., Христич И.А. Правовая статистика: Учеб. пособие. – Харьков: НИИИПП АПрН Украины, 1998. – С.15.

з широтою охопленого матеріалу являє собою репрезентативну вибірку даних, що характеризують досліджуване явище»¹. За О.Литваком, «... зареєстровані злочини можуть розглядатись як стихійна вибірка, що є досить репрезентативною»².

Існують й інші думки з цього приводу, зокрема, про те, що в цілому кримінально-правова статистика правильно відбиває ієрархію регіонів за інтенсивністю загальнокримінальної злочинності. Господарсько-корислива злочинність фіксується менш репрезентативно³. Статистичні дані про злочинність по лінії кримінального розшуку більш-менш точно свідчать про кількість учинених злочинів, у той час як цифри у відомостях щодо економічної злочинності – лише про кількість виявлених посягань⁴. В.В.Панкратов, визначаючи, що зареєстровану злочинність із деякими припущеннями можна вважати репрезентативною вибіркою як для злочинності в цілому, так і для окремих видів злочинів, уточнює, що залежно від виду діянь показник репрезентативності зареєстрованої частки змінюється⁵.

¹ Ли Д.А. Преступность как социальное явление. – М.: Рус. мир, 1997. – С.30.

² Литвак О. Латентна злочинність: деякі аспекти // Право України. – 2003. – №12. – С.64.

³ Методика изучения территориальных различий преступности и их причин: Метод. пособ. – М.: ВИИПРМПШ, 1989. – С.27.

⁴ Камлык Н.И., Смеян Л.С. Криминологический анализ экономической преступности в Украине и некоторые прогностические оценки ее развития // Бюл. законодательства і юридичної практики України. – 1994. – №2. – С.38.

⁵ Панкратов В.В. Методология и методика криминологических исследований. – М.: Юрид. лит., 1972. – С.101.

Цілком очевидно, що всі злочини мають свій період латентності. Тому, на наш погляд, є сенс характеризувати частину злочинності, що залишається латентною, на підставі даних про злочини, які вже минули цю стадію. При тому обов'язково треба враховувати, що фактори латентизації неоднаково впливають на ймовірність виявлення злочинів і, відповідно, на репрезентативність зареєстрованої злочинності як вибіркової сукупності стосовно злочинності в цілому (деякі з них і тенденції їх прояву розглянуті в роботі)¹.

Саме це і стало провідною ідеєю нашого дослідження. У ньому ми спочатку виявляли закономірності взаємозв'язку між характеристиками зареєстрованих злочинів і періодом їх латентності, а потім поширювали ці дані на фактичну злочинність і її латентну частину. Відомості про обставини злочинних посягань і правоохоронну діяльність ми брали зі статистичних документів. Період латентності обчислювався як різниця між даними п.11 форми №1 «Статистична картка на виявлений злочин» про дату вчинення злочину і даними п.8 цієї ж картки про дату постановки останнього на централізований кримінально-статистичний облік. Середні значення отриманого показника підраховувалося за загальними правилами обчислення середніх величин. У результаті застосування зазначеної методики були встановлені нові дані про явище латентності, наведені у відповідних розділах цієї роботи. Усього таким чином було досліджено 7676 злочинів, учинених у Харкові й Харківській області й зареєстрованих у 1998 р. за формою 1 «Статистична картка на виявлений злочин», формою 1.1 «Статистична картка на розкриття злочину

¹ На жаль, цій обставині приділяється недостатньо уваги в сучасних кримінологічних дослідженнях. Опрацювання вказаної проблеми – нагальна потреба часу.

чи інші наслідки розслідування», і 2500 злочинців, зареєстрованих за формою 2 «Статистична картка на особу, яка вчинила злочин». Описаний статистичний метод, вважаємо, є одним з перспективних способів вивчення латентизації злочинності.

Соціологічні методи широко застосовуються у кримінології, у тому числі при вивченні латентизації злочинності¹. Йдеться про опитування населення, анкетування, методи експертних оцінок, аналіз документів, спостереження за обставинами, що породжують злочинність. Вони, як правило, використовуються комплексно, доповнюючи й уточнюючи отримані дані.

У цьому сенсі цікавим є дослідження, проведене в рамках програми спільного вивчення прихованої злочинності Римським міжрегіональним науково-дослідним інститутом ООН з проблем злочинності і правосуддя і Всесоюзним науково-дослідним інститутом МВС СРСР (нині Науково-дослідний інститут МВС Росії) в 1991 р.² У цьому випадку застосовувалися такі соціологічні методи, як дослідження

¹ Нагорний О.І., Белоусов Ю.Л. Застосування соціологічних досліджень у вивченні латентних процесів незаконного обігу наркотиків // Вісн. Ун-ту внутр. справ. Вип.21: Ч.2. – Х.: НУВС, 2003. – С.158-163; Определение уровня преступности в ФРГ // Борьба с преступностью за рубежом. – 1999. – №6. – С.16; Толстова Ю.Н. Измерение в социологии: Курс лекций. – М.: Изд. гр. «Инфра – М», 1998. – С.7; Steffensmeier D., Harer M.D. Making Sense of Recent U.S. Crime Trends, 1980 to 1996/1998: Age Composition Effects and Other Explanation Effects and Other Explanations // Journal of Research in Crime and Delinquency. – August 1999. – Vol. 36. – №. 3. – P.235.

² Звеквич У., Фрате А.А. Обзоры виктимизации: международная перспектива // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сб. матер. междунар. семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – С.51; Кури Г. Международное сравнительное исследование виктимизации населения // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сб. матер. междунар. семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – С. 73.

віктимізації, опитування правопорушників і працівників правоохоронних органів, вивчення документів. При вивченні віктимізації використовувалася методика вибіркового опитування з метою одержання від великої чисельності доволіно обраних осіб (2068) відомостей про кримінальну віктимізацію (про злочини, вчинені проти респондентів і членів їх родин). Респондентів інтерв'ювали чи просили заповнити відповідну анкету з питаннями про правопорушення, соціально-демографічні дані, їх контакти з правоохоронцями.

Крім оглядів віктимізації та опитувань правопорушників (200 осіб) під час зазначеного дослідження застосовувався і третій метод – опитування експертів, працівників правоохоронних органів (опитано 355 осіб). Також аналізувалися документи в органах внутрішніх справ і прокуратури: журнали реєстрації заяв і повідомлень про злочини, сигналів про спрацьовування охоронної сигналізації, обліку підлітків в інспекції у справах неповнолітніх, повідомлень, що надійшли по телефону; подання й постанови прокурорів, матеріали службових розслідувань за фактами приховування злочинів від реєстрації; постанови посадових осіб про відмову в порушенні кримінальної справи, за якою не встановлено особу правопорушника. В інших установах досліджувалися книги реєстрації звернень громадян у бюро судово-медичних експертиз для визначення тяжкості тілесних ушкоджень, документи виплати грошей у порядку компенсації при встановленні страхових випадків (крадіжки, каліцтва та ін.), обліки лікарень, куди доставляються громадяни з тілесними ушкодженнями.

Указане комплексне дослідження дозволило одержати важливі дані про латентну злочинність. У подальшому ця інформація обговорювалася на представницькому міжнародному науково-практичному семінарі «Латентна злочинність: пізнання, політика, стратегія», проведеному в 1993 р. в Москві¹.

У наш час особливістю соціологічних методів при вивченні латентної злочинності є масштабність їх застосування. Загальновідоме опитування громадян - National Crime Survey (NCS), що провадиться у Сполучених Штатах Америки в загальнонаціональному масштабі. Цей вид дослідження було запроваджено Конгресом США в 1973 р. Здійснюється воно працівниками спеціальної структури – Бюро з перепису населення США (U.S. Census Bureau). У процесі дослідження опитується значне число осіб (у 1990 р. – 97 тис.) віком понад 12 років. Предметом з'ясування NCS є демографічні дані опитуваних (вік, раса, стать, рівень доходів, освіта), встановлення відомих фактів злочинів (час, місце, застосування зброї), інформація про злочинців (стать, вік, раса), їх зв'язок з жертвами. Періодичність опитування – раз на рік. Одержані відомості, узагальнені Бюро статистики Міністерства юстиції США, враховуються при плануванні боротьби зі злочинністю на загальнодержавному рівні².

З метою встановлення даних про латентизацію ми застосували метод опитування населення. Для нього нами була розроблена спеціальна анкета. Перше її питання формулювалося так: «Які достовірно відомі Вам злочини, вчинені на території Харкова чи Харківської області в 1992-1997 рр.,

¹ Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сб. матер. междунар. семинара. – М.: ВНИИ МВД РФ, 1993.

² Anderson P.R., Newman. D.J. Introduction to Criminal Justice/ 5-th edition. – New-York: McGraw-Hill Inc., 1993. – P.15.

не стали відомі правоохоронним органам?» Необхідно було вказати кількість фактів за кожен рік. Друге питання анкети було присвячене мотивації, через яку громадяни не звернулися з повідомленнями про злочин у правоохоронні органи. Воно було поставлено в такий спосіб: «Щодо загальної кількості описаних злочинів назвіть причину Вашого неповідомлення у правоохоронні органи». Далі вказувалися можливі варіанти відповідей.

Для забезпечення масовості опитування анкети були опубліковані в 10 друкованих ЗМІ Харківської області загальним тиражем 380 тис. примірників. Частина анкет (370 шт.) була розповсюджена безпосередньо автором цієї роботи. Усього в цьому разі було повернуто й допущено до обчислення 405 анкет.

У 2000 р. було розпочате нове дослідження латентної злочинності. З огляду на попередній досвід застосовувалася нова анкета, у якій респонденти могли надати не тільки інформацію про кількість злочинів і час їх учинення, а й навести дані про мотиви неповідомлення й джерело інформації щодо кожного з указаних випадків латентного посягання. Анкети розповсюджувалися двома способами – шляхом анонімного інтерв'ювання громадян по телефону і їх безпосереднім опитуванням при особистому контакті. У результаті другого опитування було одержано ще 410 анкет.

Проведені опитування допомогли отримати важливі дані про структуру латентної злочинності, співвідношення кількості окремих її видів і про мотивацію осіб, яким стало відомо про вчинений злочин (вони викладені у роботі). Крім зазначеного, результатами проведеного опитування підтвердилася важлива обставина, що стосується технології проведення анкетування. Ще раніше в кримінологічній

літературі відзначався неоднаковий рівень «зворотного зв'язку» – кількості повернутих анкет в залежності від способу поширення¹. У нашому дослідженні респонденти більш охоче погоджувалися відповісти на запитання анкети при особистому контакті з дослідниками, аніж при знеособленому, тобто через ЗМІ. Лише 35 анкет (9,1%) були повернуті в процесі першого опитування через організовані пункти їх прийому або поштою. Більша ж частина (370 анкет), що склало 90,9%, була повернена при особистому спілкуванні. Порівняно незначне число повернених анкет і, відповідно, осіб – учасників дослідження пояснюється насамперед пасивністю громадян, їх байдужим ставленням до правоохоронної діяльності. Не дивно, що в тих, хто не бажає співпрацювати з уповноваженими структурами у справі боротьби зі злочинністю, навряд чи знайдуться мотиви для активної участі в науковому дослідженні, присвяченому цій проблемі.

Для забезпечення комплексності цього дослідження, поряд з анкетуванням громадян було застосовано метод експертних оцінок, сутність якого полягає в опитуванні фахівців, добре обізнаних з досліджуваною проблемою. У нашому випадку експертами були 26 співробітників Управління МВС України в Харківській області, 22 співробітники Харківського міського управління МВС України в Харківській області, а також 6 учених Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого. Отже, в опитуванні взяли участь 54 фахівців. В обласному Управлінні МВС України до складу

¹ Зинченко В.Н., Кальман А.Г., Христич Й.А. Правовая статистика. : Учеб. пособие. – Х.: НИИИПП АПрН Украины, 1998. – С.38; Звекич У., Фрате А.А. Обзоры виктимизации: международная перспектива. // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Материалы международного семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – С.42.

групи учасників увійшли представники кримінального розшуку, Управління оперативної інформації, Управління по боротьбі з незаконним обігом наркотиків, Державної служби по боротьбі з економічними злочинами. Харківське міське управління МВС було представлено співробітниками кримінального розшуку і слідчого відділу. Фахівцями Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого, які взяли участь в дослідженні, були викладачі кафедр кримінології та кримінально-виконавчого права. З метою об'єктивізації відповідей опитування проводилося анонімно. До аналізу були допущені 53 анкети.

У запитальнику перед експертами було поставлено п'ять запитань. Перше з них стосувалося визначення латентної злочинності. Експертам пропонувалося вибрати з двох запропонованих найкраще (з їх погляду) формулювання або запропонувати своє. Друге запитання анкети було присвячено причинам латентизації, а третє – її наслідкам. Четверте питання анкети стосувалося способів зниження рівня латентної злочинності. У п'ятому пункті учасникам опитування пропонувалося, по-перше, розташувати зазначені злочини за рівнем латентності від низького до більш високого; по-друге, вказати (орієнтовно у відсотках) кількість латентних злочинів стосовно виявлених. Запропонованими злочинами були: контрабанда, розкрадання майна, вбивство, умисне тяжке тілесне ушкодження, умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження, згвалтування, ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, виготовлення спиртних напоїв і торгівля ними, одержання хабара, хуліганство, порушення правил безпеки руху й експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами.

Аналіз відповідей фахівців на перелічені запитання анкети дозволив одержати важливу інформацію про латентизацію (вона викладена у відповідних розділах цієї роботи).

Разом з опитуванням і експертними оцінками в перебігу дослідження латентної злочинності, нами було застосовано також метод аналізу документів. Вивчено дві групи документів:

1) матеріали 325 кримінальних справ, розглянутих судами Харківської області в 1996-1997 роки (їх вивчення відбувалося за спеціально розробленою анкетною, де мали місце запитання про причини і процес латентизації окремих злочинів);

2) офіційна кореспонденція підприємств і правоохоронних структур, на підставі аналізу якої були визначені способи латентизації посягань у випадках зловживань правоохоронців.

З огляду на вищевикладене треба визнати прийнятним і досить практичним застосування соціологічних методів для дослідження латентизації. Однак, аналізуючи практику їх використання, а також враховуючи власний досвід, ми дійшли висновку: очевидно, що тільки заходи, які здійснюються в масштабах країни за державною підтримкою, дають можливість отримати об'єктивну й повну інформацію.¹ Але ця робота вимагає значних коштів, виділення яких сьогодні (а тим більше з постійною періодичністю) досить ускладнено. Показовою щодо цього є ситуація із забезпеченням фінансування Програми вивчення причин

¹ З цього приводу можна вітати затвердження Указу Президента «Про розвиток соціологічної науки в Україні» (див.: Про розвиток соціологічної науки в Україні: Указ Президента України від 26.04.01 р., №275/2001 // Офіц. Вісн. Укр. – 2001. – №17. – Ст.734.)

латентності злочинів і розробки засобів забезпечення боротьби з латентною злочинністю. Спочатку її виконання планувалося здійснити за рахунок бюджетних коштів. Потім у зв'язку зі скороченням витрат Державного бюджету реалізувати передбачені заходи вирішено було за рахунок наявних ресурсів міністерств та інших органів центральної виконавчої влади. Але, як виявилось, їх бюджетами забезпечення такого роду заходів спеціально передбачено не було. Та й сама процедура подібних досліджень на загальнодержавному рівні вимагає свого доопрацювання. Видається, що ці заходи повинні провадитися силами кримінологів однієї спеціалізованої установи, а не різними органами, створеними для виконання зовсім інших функцій. Однак, цілком очевидно, що вирішення зазначених питань є нагальним завданням найближчого майбутнього.

Логіко-математичні методи¹. Один із них запропонував А.О.Конев². Положення рекомендованого вченим методу базуються на припущенні, що для злочинності характерною є пропорційність між суспільною небезпечністю і кількістю окремих видів злочинів. Отже, виявляючи «асиметричність» у співвідношеннях між фактичними злочинними діями й «еталонною моделлю» з нормальним розподілом злочинних діянь різних видів у структурі злочинності, можна виявити

¹ Матусовский Г.А., Бодянский Е.В. и др. Вопросы выявления признаков латентных хищений с помощью математических моделей // Выявление скрытых хищений: Сб. науч. трудов. – М.: ВНИИПРМП, 1981. – С.71; Матусовський Г.А. Формування комплексних методик розслідування економічних і суміжних з ним злочинів // Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності: Матер. міжнар. наук. - практ. конф. – Х.: Харк. центр вивч. орг. злочинності при НЮАУ, 1999. – С.44 .

² Конев А.А. Преступность и проблема измерения ее реального состояния: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М.: Акад. МВД РФ, 1993. – С.22-24.

обсяг прихованих злочинів і охарактеризувати їх причинність¹. Результати застосування зазначеного методу дозволили науковцєві встановити показники співвідношення латентних діянь стосовно зарєєстрованих: для зґвалтувань – 6:1; тяжких тілесних ушкоджень – 4,93:1; хуліганств 27,95:1; розбійних нападів – 33,82:1; грабежів – 57,73:1; крадіжок приватної власності – 151,69:1; крадіжок державної власності – 73,24:1; шахрайств – 65,60:1; обманів покупців – 1625:1; хабарництв – 2935:1; вимагань (у тому числі рекєт) – 17500:1².

Комплексність, системність і високий науковий рівень притаманні також методу модульного аналізу і конструювання соціуму (МАКС), запропонованому Д.О.Лі для визначення показників фактичної і прихованої злочинності³. Грунтуючись на системному підході до дослідження соціальних явищ, цей метод ми можемо назвати всеохоплюючим стосовно факторів злочинності. Він дозволяє з достатньою вірогідністю прогнозувати її різні аспекти. Так, прогноз ученого щодо числа засуджених у Російській Федерації, даний ним за підсумками 1996 р., виправдався з відхиленням лише на 1,6947%⁴.

¹ Конєв А.А. Преступность и проблема измерения ее реального состояния: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М.: Акад. МВД РФ, 1993. – С. 22 - 24.

² Там же. – С. 28.

³ Ли Д.А. Преступность в России: системный анализ. – М.: Гелва, 1997. – С.5; Ли Д.А. Преступность в структуре общества. – М.: Информ.-изд. агентство «Русский мир», 2000. – С.5; Ли Д.А. Преступность как социальное явление. – М.: Информ.-изд. агентство «Русский мир», 1997. – С.23; Ли Д.А. Уголовно-статистический учет: структурно-функциональные закономерности. – М.: Информ.-изд. агентство «Русский мир», 1998. – С.11; Давыдов А.А., Чураков А.Н. Модульный анализ и моделирование социума. – М.: ИС РАН, 2000. – С.15.

⁴ Там же. Ли Д.А. Преступность как социальное явление. – С.23

Не втратила своєї актуальності пропозиція про розробку поправочних коефіцієнтів на латентність окремих видів злочинів (метод шкалювання). Такі коефіцієнти, якщо їх достатньо обґрунтувати, сприятимуть визначенню рівня злочинності у певному регіоні або в країні в цілому в об'язі, близькому до реального¹.

Економічні методи. У 70-80 роках ХХ ст. вони були поширені при виявленні латентних злочинів проти державної й колективної власності. Зокрема, використовувався метод аналізу економічної інформації при виявленні розкрадань, який базувався на принципі взаємозв'язку й несуперечності техніко-економічних показників у діяльності суб'єктів господарювання. Невідповідність таких характеристик діяльності підприємств дозволяла виявляти можливі розкрадання майна, а ступінь невідповідності з певною часткою ймовірності могла підтвердити рівень латентної злочинності².

За допомогою економічних методів також аналізувалися показники зростання грошових внесків населення в ощадкаси і кредитно-фінансові установи при відсутності реального підвищення заробітної плати; порівняння нестачі будівельних матеріалів і ступеня фактичного задоволення ними населення досліджуваного регіону; вивчення техніко-економічних показників на підприємствах, що реалізують

¹ Даньшин И.Н. Понятие, негативные последствия и методы выявления латентной преступности // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сб. матер. междунар. семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – С.232-233.

² Акутаев Р.М. Проблемы латентной преступности (По материалам Дагест. АССР): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Махачкала, 1984. – С.64; Даньшин И.Н. Преступность: понятие и общая характеристика, причины и условия: Учеб. пособие. – К.: УМК ВО, 1988. – С.30; Крутько А. Веление времени // Сов. милиция. – 1974. – N12. – С.25 -27.

пально-мастильні матеріали, з метою виявлення розкрадань та ін.¹

Зараз, коли масштаби криміналізації економічної сфери досягли дуже великих розмірів, безумовно, підвищується роль економічних методів виявлення латентної злочинності². Тому вбачається обґрунтованою пропозиція деяких кримінологів поставити такі «виміри» латентності на регулярну основу³.

¹ Попович В.М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології. – К.: Прав. джерела, 1998. – С.10; Смян Л.С. Криминологическая характеристика хищений горюче-смазочных материалов и ее значение для предупреждения преступлений против социалистической собственности // Криминологические проблемы борьбы с преступностью: Сб. науч. тр. – К.: КВШ МВД СССР, 1985. – С.96.

² Бандурка А.М., Червяков И.М. Посыпкина О.В. Финансово-экономический анализ: Учебник. – Х.: Ун-т внутр. дел, 1999. – С.5; Бодянский С.В., Матусовський Г.А., Плісс І.П. Застосування методів дуополії у завданнях аналізу взаємодії «тіньового» і легального секторів економіки // Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. 15-16 грудня 1998р. – Х.: Харків. центр вивч. орг. злочинності, 1999. – С.244-247; Макроекономіка: Тексти лекцій / За ред. М. А. Сіроштаня. – Х.: РВВ ХДЕУ, 1997. – С. 22; Матусовський Г.А. Формування комплексних методик розслідування економічних і суміжних з ним злочинів. – С.44-46; Попович В.М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології. – К.: Прав. джерела, 1998. – С.26; Танцы босиком. – Бизнес. – 20034. – № 19. – С.89; Багинський В.З. Про методи виявлення латентних розкрадань в умовах реформування економіки України // Використання досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю: Матер. наук.-практ. конф. 19 листопада 1997р., м.Харків. – Х.: Право, 1998. – С.126-130; Бодянский С., Матусовський Г., Іващенко П. Використання наукового потенціалу в розробці криміналістичних методик виявлення економічних злочинів // Вісн. Акад. Прав. наук України. – 1997. – №4. – С.143-148; Кривонос Ю.М., Шилан Н.Н. Об учёте латентности при анализе динамики экономических преступлений // Вісн. Луган. ін-ту внутр. справ України. – Вып. 1. – Луганськ: ЛІВСУ, 2000. – С.172.

³ Горяинов К.К., Исиченко А.П., Кондратьев Л.В. Латентная преступность в России: опыт теоретического и прикладного исследования. – М.: ВНИИ МВД РФ, 1994. – С.94.

ПРИЧИНИ ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Питання про причини, що перешкоджають правоохоронним органам своєчасно виявляти вчинені злочини, тим самим обумовлюючи латентизацію злочинності, завжди викликало значний теоретичний і практичний інтерес кримінологів-науковців. Для їх установлення нами було проведено дослідження з використанням методу експертних оцінок.

В анкеті, запропонованій учасникам опитування, перше запитання було сформульоване таким чином: «З яких причин, на Ваш погляд, злочини стають латентними?» Експерти повинні були погодитися або відкинути запропоновані варіанти відповідей: а) злочинні діяння помилково не сприймаються як кримінально карані; б) потерпілі з різних причин не повідомляють про факти вчинення злочину в компетентні органи; в) відповідний орган не реєструє у встановленому порядку факт учинення злочину, приховуючи його від обліку. Крім цього припускався також власний варіант відповіді.

Працівники служб МВС України відповіли наступним чином. Першу обставину як причину латентизації злочинів визнали 17(31%) фахівців, відкинули – 21(38%); із другою обставиною погодились 45(83%) учасників, не погодився 1(1%); із третім варіантом відповіді погодились 24(44%) експерти, проти висловилися 15(27%); 3% опитаних вважають, що існування явища латентної злочинності зумовлюється недоліками нормативної бази (наприклад, недостатньо чітким визначенням поняття злочинів, учинених організованими злочинними групами), низькою технічною,

кадровою й ресурсною забезпеченістю правоохоронної діяльності (думка 5-ти учасників – 6%). Респонденти причинами латентизації вказали також збирання злочинцем відомостей, що компрометують потерпілого, залякування свідків, потерпілих.

Думки науковців із приводу вказаного запитання анкети були такими. Перший і третій варіанти відповіді визнали 5 учасників (6%), таких, що відкинули їх, не виявилось. Другий варіант був визнаний усіма правознавцями (7%). Додатково були визначені наступні обставини – причини латентизації злочинів: а) ретельне приховування злочинної діяльності – 3%; б) недоліки статистичного обліку – 3%; низька кваліфікація працівників правоохоронних органів – 1%; припинення кримінальних справ з незаконних підстав – 1% експертів-кримінологів.

Отже, фахівці-учасники проведеного дослідження назвали значну кількість причин латентизації. Ураховуючи їхню думку, а також інші погляди на цю проблему,¹ вважаємо, що всі ці обставини можуть бути поділені на три групи: *першу* з них становлять ті, що безпосередньо пов'язані з діями злочинців; *друга* – це обставини, пов'язані з діяльністю правоохоронців; *третья* – це діяльність інших осіб, обізнаних про вчинені злочини. Розглянемо детальніше ці групи.

А. Причини, що зумовлюють латентну злочинність – це обставини, безпосередньо пов'язані з діями злочинців. Невтручання правоохоронців у процес посягання

¹ Криминология: Учебник / Под ред. В.Н.Бурлакова, В.П.Сальникова. – С-Пб.: С-Пб. Акад. МВД России, 1998. – С.61; Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции. – М.: Норма, 1999. – С.137-141.

для злочинців є обов'язковою умовою досягнення злочинного результату й уникнення покарання. З огляду на це в разі умисного посягання у їх свідомості формується бажана мета – скритно здійснити злочинні дії, для чого обмірковуються ситуації, способи подолання можливих перешкод¹. Водночас злочинець ураховує, що виразність протиправних дій і, відповідно, необхідність забезпечення їх латентизації для різних стадій злочинної діяльності не є однаковими. Як відомо, підготовка до злочину вже становить собою кримінально карану діяльність. Однак охоронюваний кримінальним законом об'єкт ще не ставиться безпосередньо в небезпеку заподіяння йому шкоди,² що перешкоджає правоохоронцям своєчасно розпізнати і припинити злочинну активність. Зазначене робить приховування вчиненого менш необхідним. Майже не обов'язково приховувати діяльність, що зовні має видимість правомірної (наприклад, придбання драбини, яка застосовуватиметься при крадіжці). Але зрозуміло, що злочинцеві потрібно приховувати підготовчу діяльність, яка становить велику громадську небезпеку (наприклад, при диверсії) або утворює самостійний склад злочину (приміром, незаконне придбання бойової вогнепальної або холодної зброї для її наступного використання в процесі вбивства).

¹ Тищенко В.В. Криміналістические аспекты изучения преступной деятельности // Проблемы держави і права України: Темат. зб. наук. пр. – К.: УМК ВО, 1992. – С.106; Лисенко В. Криміналістичне вчення про виявлення та розкриття злочинів (На прикладі злочинів, що входять до підслідності податкової міліції) // Вісн. прокуратури. – 2003. – №6. – С.61-69.

² Кривоченко Л.Н. Классификация преступлений. – Х.:Вища школа, 1983.–С.108-109.

Уже на стадії замаху злочинні дії спрямовані безпосередньо на заподіяння шкоди конкретним охоронюваним відносинам, що наочніше, ніж на стадії підготовки, підтверджує факт злочинного посягання. Така виразність додатково стимулює злочинця приховувати вчинене¹, хоча це важче зробити через об'єктивну наочність злочинного характеру вчиненого. У кожному ж конкретному випадку результат – латентність і її термін – залежить від різних обставин, що сприяють або перешкоджають латентизації.

Перш за все злочинець повинен враховувати спосіб посягання. Обґрунтовано можна стверджувати, що в ньому виявляються не тільки зміст злочинних дій, а й особливості їх приховування. Посягання, які вчиняються з нейтралізацією обставин, перешкоджаючих латентизації, мають досить великий період латентності (див. табл.1).

Таблиця 1. Особливості способу посягання і середній період латентності злочинів

Спосіб посягання	Середній період латентності (дні)
Крадіжка кишенькова	22,7
Крадіжка з автомобілів	28,2
Шляхом вільного доступу	38,4
Розкрадання шляхом привласнення, розтрата, зловживання службовим становищем	425,9
Шляхом крадіжки в особливо великих розмірах	484,4
Шляхом шахрайства	911,7

¹ Хольст Б. Криминология: Основные проблемы / Пер. с польск. / Под ред. Н.А.Стручкова. – М.: Юрид. лит., 1980. – С.47.

Що стосується тривалості латентності злочинів, то показовим є середній період латентності шахрайств (911,7 днів), крадіжок в особливо великих розмірах (484,4 дні), розкрадань, учинених шляхом привласнення майна, його розтрати, або заволодіння ним при зловживанні службовим становищем (425,9 дні). При вчиненні шахрайських дій про злочинне посягання, як правило, знають тільки злочинець і жертва. Обман, як спосіб заволодіння цінностями, є причиною неусвідомлення потерпілим злочину і неповідомлення про те, що трапилося, правоохоронним органам¹. Тому ці види злочинів зазвичай тривалий час залишаються латентними.

Достатньо значний період латентності таких злочинів, як крадіжки шляхом привласнення майна, його розтрати і заволодіння ним при зловживанні службовим становищем, може бути пояснено тим, що в цих випадках майно викрадається особами, відповідальними за його схоронність. Такі злочинці роблять усе можливе для того щоб приховати заподіяну шкоду. І це вдається їм внаслідок тих повноважень, які вони мають стосовно довірених цінностей. Тривалий строк латентності посягань, учинених шляхом крадіжки, зумовлено прихованим характером цього злочинного діяння. Така обставина мінімізує кількість свідків і ускладнює своєчасність виявлення власником майна заподіяних збитків.

Злочини, про вчинення яких свідчать численні сліди, є простішими для виявлення їх сторонніми особами і працівниками правоохоронних органів². Тому період

¹ Лисодед О.В. Кримінологічні проблеми шахрайства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х.: НЮАУ, 1999. – С.9.

² Акутаєв Р.М. Некоторые аспекты борьбы с искусственно-латентной преступностью // Государство и право. – 1999. – №3. – С.48.

їх латентності значно менший. Указану тезу підтверджують дані про строки латентності злочинів з різними предметами і знаряддями посягання (див. табл. 2, 3).

Таблиця 2. Середній період латентності злочинів, згрупованих за ознакою предмета посягання

Вид предмета злочину	Середній період латентності (дні)
Дорогоцінні метали	3,0
Антикваріат	6,0
Чеки	6,5
Дорогоцінні каміння	7,0
Срібло	8,0
Платина	9,0
Чекові книжки	11,0
Приватний дім	12,0
Валюта	133,2
Гроші	550,5

Деякі речі здатні довго зберігати сліди злочинних дій. Тож правоохоронні органи мають можливість виявити їх навіть після сплину значного часу. Показовими також є дані про середній період латентності злочинів, у яких були використані «фомка» (4 дні) чи сокира (4 дні). Застосування цих знарядь обумовлює появу слідів, які відразу підтверджують факт посягання.

Злочини, у яких предмети мають індивідуально окреслені ознаки, теж мають менше шансів залишитися латентними.

Тому злочинці завчасно вживають заходів до приховування чи реалізації таких речей¹.

Таблиця 3. Середній період латентності злочинів, згрупованих за критерієм знаряддя посягання

Знаряддя посягання	Середній період латентності (дні)
«Фомка»	4,0
Сокира	4,0
Дописка в документах	303,5
Підроблення документів	346,3

Існує також залежність періоду латентності злочинів від тривалості злочинних дій: більша тривалість протиправної діяльності збільшує ймовірність її виявлення сторонніми особами і, відповідно, знижує можливість латентизації. Так, раніше у кримінологічній літературі зазначалося, що короткочасний період кишенькової крадіжки ускладнює її своєчасне виявлення і припинення². Тому злочинець заінтересований у мінімізації часу свого посягання.

Для досягнення злочинної мети злочинець також повинен враховувати, що наявність сторонніх свідків перешкоджає приховуванню вчинених посягань. Це підтверджується тією обставиною, що злочини, вчинені в громадських місцях, мають менший період латентності порівняно з тими, які вчинені поза громадських місць (табл.4).

¹ Овчинский С.С. Взаимодействие следователей МООП с работниками уголовного розыска при выявлении причин преступлений // Проблемы искоренения преступности. – М.: Юрид. лит., 1965. – С. 151,152.

² Бобырь В.И. Карманные кражи: статистика и реальность // Криминологические проблемы борьбы с преступностью: Сб. науч. тр. – Киев: КВШ МВД СССР, 1985.– С.140.

Таблиця 4. Середній період латентності злочинів,
згрупованих за критерієм місця їх учинення

Місце вчинення злочину	Середній період латентності (дні)
Вулиця	37,7
Громадський транспорт	44,2
Інші громадські місця	53,7
У негромадському місці	279,0

На етапі закінченого посягання злочинець може продовжити діяльність, спрямовану на латентизацію вчиненого. У таких випадках приховуються вже не процес злочинного посягання, а його сліди, наслідки й учасники. Так, після вчинення вбивств злочинці намагалися сховатися – у 15% випадків; приховували вчинений злочин – у 24%¹.

Треба вказати, що відсутність раціональної діяльності по приховуванню вчиненого може зумовлюватися незнанням відповідної норми, що передбачає караність певних дій. Особа може просто байдуже ставитися до перспективи покарання. У неумисних злочинах свідоме їх приховування розпочинається не раніше, ніж особа почне усвідомлювати злочинний характер вчиненого. В усіх випадках наркотичне, токсичне чи алкогольне сп'яніння перешкоджає раціональній діяльності щодо приховування посягань (табл. 5), обумовлюючи, зокрема, неможливість раціонального планування своїх дій і як наслідок – прийняття більш ризикованих рішень.

¹ Михеев. Р.И. Обстоятельства, на основе которых устанавливается умышленная вина (По делам об умышленных убийствах) // Проблемы исправления преступности в период строительства коммунизма // Учен. зап. Дальневост. гос. ун-та. – Владивосток: Изд-во ДГУ, 1969. – Т.30. – С.45.

Таблиця 5. Стан злочинця в момент посягання і середній період латентності

Стан злочинця	Середній період латентності (дні)
Тверезий стан	70,5
Стан алкогольного сп'яніння	33,6
Стан наркотичного сп'яніння	24,5
Стан токсичного сп'яніння	11,3

У нашому дослідженні було також встановлено, що особи, більш розвинуті інтелектуально, вчиняють злочини з більшим періодом латентності (табл. 6). Можна припустити, що високий інтелектуальний рівень злочинців сприяє вдалому приховуванню злочинів.

Таблиця 6. Залежність середнього періоду латентності від рівня освіти злочинців

Вид освіти	Середній період латентності (дні)
Середня спеціальна	51,9
Середня	57,2
Неповна середня	59,3
Інша	69,6
Вища	154,0

Б. Причинами латентної злочинності є також обставини, пов'язані з діяльністю правоохоронців¹. Те, що ця проблема існує, підтверджується навіть на рівні керівництва

¹ Ларин А.М., Леванский В.А. и др. О некоторых методах исследования латентной преступности // Проблемы борьбы с преступлениями против личности и общественного порядка: Сб. науч. тр. – М.: ВИ ИПРМПП, 1977. – С.48; Стручков Н.А. Преступность как социальное явление: Лекции. – Л.: Высш. полит. училище, 1979. – С.20.

правоохоронних органів¹. Так, за результатами вибіркової перевірки діяльності органів внутрішніх справ у Київській області у 2004р. було виявлено 52 злочини, укриті від обліку, з яких 39 – тяжкі й особливо тяжкі, 23 – розбійні напади².

Дослідження свідчать про те, що ефективність правоохоронної діяльності залежить від багатьох обставин, зокрема, від ресурсного й кадрового забезпечення³. Цілком очевидно, що існує певна межа можливостей правоохоронців у справі виявлення й розслідування злочинів. Сьогодні ж середнє навантаження на слідчого (понад ніж 70 кримінальних справ на рік⁴) за експертними оцінками в 3-3,5 рази перевищує можливості якісного провадження з кримінальних справ⁵. Згідно з даними статистики при значному зростанні у 2003 р. рівня зареєстрованої злочинності загальна кількість закінчених розслідуванням органами МВС кримінальних справ

¹ Лавриненко І. По следам Лаврентий Палыча. // Бизнес. – 2003. – №14. – С.37.

² Зачистка області // Зеркало недели. – №21 (496). – 29.05.04. – С.6.

³ Остроумов С.С. Советская судебная статистика: Ч. общ. и спец. – М.: Изд-во МГУ, 1976. – С.46. За даними МВС асигнування цього відомства з Держбюджету у 2003р. забезпечили нормативну потребу лише на 32,9% (Див: Офіц. сайт МВС України mvsinfo.gov.ua. 19.12.03).

⁴ Наприклад, у 1996 р. слідчими МВС України (штатна чисельність – 9955, фактична наявність – 7840) розслідувано 580 170 кримінальних справ. Отже, у провадженні одного слідчого цього року було в середньому 74 справи. (Кожевніков Г.К., Давиденко Л.М. та ін. Науково обґрунтовані норми навантаження та належні умови праці слідчих підрозділів як важливий чинник їх якісної діяльності // Питання боротьби зі злочинністю: 36. наук. пр. – Х.: Право, 1997. – Вип. 1. – С.11).

⁵ Горяинов К.К., Исиченко А.П., Кондратьев Л.В. Латентная преступность в России: опыт теоретического и прикладного исследования. – М.: ВНИИ МВД РФ, 1994. – С.86; Караев Т. Э. Проблемы борьбы с преступностью в Азербайджанской Республике. – Баку: Элм, 1992. – С.315.

зменшилася на 3%, направлених до суду – на 4%, але водночас залишок нерозкритих кримінальних справ збільшився на 47,3%¹.

Тому не дивно, що за таких умов увага правоохоронців у першу чергу приділяється більш небезпечним посяганням. Злочини, що не становлять собою значної суспільної небезпечності або вчинені в умовах неочевидності, виявляються із запізненням або взагалі не виявляються. Ця обставина була підтверджена опитаними нами експертами, які вказали, що латентні злочини стосовно виявлених у середньому становлять: вбивства – 11,8%; тяжкі тілесні ушкодження – 14,9%; тілесні ушкодження середньої тяжкості – 32,3%; розкрадання – 42,0%. Із цього приводу також звертають на себе увагу результати порівняння показника середнього періоду латентності злочинів. Наприклад, у посягань проти власності він становить 139,2 дні, у посягань проти життя і здоров'я громадян – 76,2 дні. Ці дані свідчать, що цінність об'єктів правовідносин обумовлює їх більш ефективний захист суб'єктами попередження злочинності, зокрема - своєчасне виявлення посягань.

Теза про те, що правоохоронні органи швидше виявляють більш небезпечні злочини, підтверджується й показниками середнього періоду латентності злочинів, згрупованих за ознакою суми завданої шкоди: чим вона більша, тим менша ймовірність для злочину залишитися латентним (див. табл. 7).

¹ Доповідь Генерального прокурора України Геннадія Васильєва на Колегії Генеральної прокуратури України за підсумками роботи за 2003р. при Президентові України 29 січня 2003р. // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – №2. – С.10.

Таблиця 7. Середній період латентності злочинів, згрупованих залежно від суми завданої шкоди

Сумма шкоди	Середній період латентності (дні)
До 100 грн.	548,2
Від 101 до 1000 грн.	522,5
Від 1001 до 10000 грн.	416,5
Від 10001 грн. і більше	316,7

Наведемо за приклад інший факт. За даними керівництва країни у 2003р. з 4,7 тис. кримінальних справ 90% було порушено податковою міліцією за ухилення від сплати податків в особливо великих розмірах і лише 10% щодо злочинів з меншим розміром шкоди¹.

Наявність зазначеної проблеми підтверджує й кримінальна статистика в Україні в період 1972-1993 рр. За цей час кількість щорічно зареєстрованих на території республіки злочинів, що не мають великої суспільної небезпечності, фактично залишалася незмінною (приблизно 30 тис.), хоча їх питома вага в загальному числі злочинів знизилася з 26% до 6%². Усе це, як відомо, відбувалося при фактично постійному зростанні тяжких злочинів і злочинів середньої тяжкості (відповідно в 6 і 5 разів)³.

На жаль, іноді причиною латентизації злочинів стає неосмлінність самих правоохоронців. Серед мотивів таких дій найбільш поширені корупційні. Це явище в загальному вигляді вчені визначають як сукупність діянь, пов'язаних

¹ Азаров Н. Интеллектуальный спецназ. – Бизнес. – №12. – 2004. – С.8.

² Кулик А.Г., Бобырь В.И. Общая тенденция преступности в Украине в 1971-1993гг. и прогноз на ближайшие годы // Бюл. законодательства і юридичної практики України. – 1994. – №2. – С. 10.

³ Там же. – С. 9, 10.

з неправомірним використанням особами, уповноваженими на виконання функцій держави, наданої їм влади, посадових повноважень з метою задоволення особистих інтересів¹. У більшості випадків саме це явище зумовлює існування так званої «штучної латентності». А для організованої злочинності в нашій країні характерним є наявність корупційних зв'язків правопорушників і працівників правоохоронних органів².

Вважаємо також за потрібне погодитися з висновком Р.М.Акутаєва, що недостатність професіоналізму й ресурсного забезпечення не дозволяє правоохоронцям досягти високих відсотків у розкритті багатьох злочинів. Ось чому в гонитві за ними деякі працівники правоохоронних органів підгоняють звітні показники під ті, що від них вимагаються³. Існування цієї серйозної проблеми підтверджував й Генеральний прокурор України. За його словами, у правоохоронців конкретна робота підмінюється гонитвою за нарощуванням формальних показників⁴.

Можна прогнозувати, що на сьогодні за умов відсутності ефективних інститутів громадського контролю на загальну латентність злочинності впливають також політичні чинники, що визнається й самими правоохоронцями⁵. Політики, як відзначав І.І.Карпец, «...ніколи не бажали знати

¹ Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії. – К.: Атіка, 2001. – С.22, 23, 33,34, 135, 333.

² Николайчук И.А. Соккрытие преступлений как форма противодействия расследованию: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. – Воронеж: Воронеж. ун-т, 2000.– С.32.

³ Акутаев Р.М. Некоторые аспекты борьбы с искусственно-латентной преступностью // Государство и право. – 1999. – №3. – С.46.

⁴ Виступ Генерального прокурора України Геннадія Васильєва на нараді при Президентові України 29 січня 2003р. // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – №2. – С.6.

⁵ Офіційний сайт МВС України mvsinfo.gov.ua. 19.12.03.

правду, тому що занадто багато питань могло до них виникнути. Зокрема, одним із формальних приводів для відмови від знання реальної картини злочинності було нібито небажання порушувати громадське занепокоєння і паніку серед населення»¹ Кримінальна статистика останніх років коливаннями своїх показників підтверджує цю обставину: кількість злочинів, зареєстрованих в Україні у 2002р., становила 450661 (що менше показників попереднього на 11%), а у 2003р. – 556351 (що більше показників попереднього на 23,5%). Такі досить відчутні коливання показників зареєстрованої злочинності за умов більш-менш стабільної ситуації в країні за вказані два роки можуть бути пояснено тільки штучним регулюванням інтенсивності реєстрації злочинів². Доречно пригадати, що у 2003р. мали місце гучні перевірки діяльності вітчизняної прокуратури, державної податкової адміністрації та інших правоохоронних органів на місцях, що також могло стимулювати їх відповідальність при розслідуванні злочинів.³

Інший приклад. Усім відомо про масові захоплення в Автономній Республіці Крим земельних ділянок. Проте на ці протиправні дії правоохоронні органи належним чином не реагують. Із 17 кримінальних справ, порушених у 2003р. органами внутрішніх справ автономії за цими

¹ Карпец И.И. Преступность: иллюзии и реальность. – М.: Рос. право, 1992. – С.61.

² За даними, існуючими в літературі, заходи з наведення порядку в обліково-реєстраційній діяльності дають значний (10 - 30%) приріст кількості зареєстрованих злочинів (Гаврилов Б.Я. Способна ли российская статистика о преступности стать реальной? // Государство и право. – 2001. – №1. – С.55.

³ Виступ Генерального прокурора України Геннадія Васильєва на нараді про Президентів України 29 січня 2003р. // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – №2. – С.5-7.

фактами, до суду не направлено жодної щодо осіб татарської національності, однак стосовно громадян інших національностей направлено 4¹.

Приховування злочинів від обліку відбувається декількома способами². Найпоширенішими серед них є такі.

1.) Необгрунтовані відмови в порушенні справ або відмови з вигаданих підстав. Такий спосіб приховування злочинів був підтверджений експертами в перебігу нашого дослідження із застосуванням методу експертних оцінок і в роботах інших правників³. Зокрема, ця негативна практика існує щодо злочинів проти особистості. У 2002-2003 роках залишилися невитребуваними правоохоронними органами понад 8 тис. висновків експертиз громадян, у тому числі стосовно тілесних ушкоджень⁴. Це є ознакою порушення, бо без цього документа обгрунтована кваліфікація вчиненого на початку досудового слідства не можлива.

2.) Кваліфікація злочину як адміністративного, цивільного правопорушення чи дисциплінарного проступку⁵. Іноді така

¹ Виступ Генерального прокурора України Геннадія Васильєва на нараді при Президентові України 29 січня 2003р. // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – №2. – С.5.

² Горяинов К.К., Исиченко А.П., Кондратьев Л.В. Латентная преступность в России: опыт теоретического и прикладного исследования. – М.: ВНИИ МВД РФ, 1994. – С.86; Ковалкин А.А. Латентная преступность и ее выявление органами внутренних дел. – К.: КВШ МВД СССР, 1985. – С.77.

³ Сербская Т. Милиция глазами жертв преступлений // Свобода. – 2001. – № 5(39). – 13-20 фев. – С.10.

⁴ Виступ Генерального прокурора України Геннадія Васильєва на нараді при Президентові України 29 січня 2003р. // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – №2. – С.5.

⁵ Даньшин И.Н. Преступность: понятие и общая характеристика, причины и условия: Учеб. пособие. – К.: НМК ВО, 1988. – С.27,28; Исмаилов И.А. Состояние и тенденции преступности. – Баку: Науч.-методич. совет при прокуратуре Азербайджанской ССР, 1989. – С.9.

помилкова правова оцінка виявленому правопорушенню дається правоохоронцями не навмисно, а з причини низької кваліфікації останніх чи у зв'язку з неясністю ситуації події. Так, часто за зникненням осіб криється вчинене вбивство. У 2003р. органами прокуратури порушено 90 кримінальних справ за фактами безвісного зникнення громадян за ознаками умисних убивств і 41 з них направлена до суду (тобто вже доведено, що ці особи загинули внаслідок злочинних дій)¹.

3. Нереєстрація повідомлень про злочини в журналах обліку, списання їх в наряд по листуванню².

В. Латентна злочинність зумовлюється діяльністю осіб, обізнаних про вчинені злочини.

Йдеться, зокрема, про потерпілих. Іноді тільки вони можуть стати джерелом відомостей про посягання, а отже, запобігти латентизації суспільно небезпечних діянь. І дійсно, у 47% вивчених нами кримінальних справ інформація про вчинений злочин надійшла в правоохоронні органи саме від громадян, які волею долі опинилися в такому статусі. У своїх учинках вони керуються перш за все прагненням до забезпечення своєї особистої й майнової безпеки³. При цьому злочини, що посягають на особу та її власність, громадянам

¹ Виступ Генерального прокурора України Геннадія Васильєва на нараді про Президентів України 29 січня 2003р. // Прокуратура. Людина. Держава. – 2004. – №2. – С.7.

² Готлиб Р.М. К вопросу о выявлении латентной неосторожности методами прокурорского надзора за дознанием // Проблемы борьбы с преступной неосторожностью: Межвуз. темат. сб. – Владивосток: Изд-во ДГУ. – 1978. – Вып. 2 – С.102-103; Ковалкин А.А. Латентная преступность и ее выявление органами внутренних дел. – К.: КВШ МВД СССР, 1985. – С.77.

³ Козлов Ю.Г. Изучение общественного мнения о борьбе с преступностью и путях ее совершенствования // Общественное мнение о преступности и мерах борьбы с ней: Сб. науч. тр. – М. ВНИИПРМП, 1977. – С.127

видаються небезпечнішими, аніж наслідки, які вони відчувають більш опосередковано, у безособовій формі¹. Це підтверджують результати наших досліджень. За інших рівних умов зниження періоду латентності виявляється й у зв'язку зі збільшенням громадської небезпеки наслідків учиненого. На це в кримінологічній літературі вже зверталася увага² і було підтверджено при аналізі середнього періоду латентності злочинів – порушень правил безпеки руху й експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами. Наприклад, для злочинів цього виду, що спричинили потерпілому середньої тяжкості тілесні ушкодження, цей показник дорівнював 56,6 дні. Для діянь такого роду, в результаті яких настала смерть потерпілого чи були заподіяні йому тяжкі тілесні ушкодження, цей період становив 16,0 дні. Показовими є також дані про середній період латентності посягань, пов'язаних із спричиненням тілесних ушкоджень. Так, для злочинів - умисних тяжких тілесних ушкоджень середній період латентності становив 35,1 дні, для умисних середньої тяжкості тілесних ушкоджень цей показник становив 104,1 дні. Співробітництво потерпілих-власників майна з правоохоронними органами стимулює цінність предметів посягання (див. табл.2, 7 та пояснення до них).

Утім, інформація в уповноважені структури надходить і від осіб, які не мають особистої заінтересованості у виявленні злочинця і притягненні його до відповідальності. Приміром, у 11% вивчених нами кримінальних справ особи,

¹ Ефремова Г.Х. Реакция общественного сознания на преступное поведение // Общественное мнение о преступности и мерах борьбы с ней: Сб. науч. тр. – М.: ВИИПРМП, 1977. – С.139.

² Исмаилов И.А. Состояние и тенденции преступности. – Баку: Науч.-метод. совет при прокуратуре Азерб. ССР, 1989. – С.9.

повідомляючи про злочини, виконували свої безпосередні обов'язки, що покладені на них нормативними актами: у 43% випадків інформація надійшла від органів Державної податкової служби¹, у 57% – від лікувальних установ.

Між тим потерпілі, свідки й обізнані особи не завжди заявляють правоохоронним органам про відомі їм злочини. За даними нашого дослідження з використанням методу анкетування населення було встановлено, що 34,5% неповідомлень про злочини були пов'язані з невірою у можливість правоохоронців вести боротьбу зі злочинністю, у 21,4% випадків у громадян не було впевненості щодо покарання винних. Указані дані свідчать, що існує нагальна проблема довіри населення до правоохоронних органів. Обумовлена вона перш за все досить низькою ефективністю їх діяльності. Такої думки додержуються не тільки громадяни, засоби масової інформації, а й самі працівники цих органів: низьку оцінку ефективності діяльності правоохоронців дають 2/3 опитаних громадян і більше половини працівників міліції². Навіть Генеральний прокурор України

¹ Як відомо, п.10 ст.8 і п.11 ст.10 Закону України «Про державну податкову службу в Україні» зобов'язують уповноважених осіб податкових структур передавати правоохоронним органам матеріали про факти правопорушень, за які передбачена кримінальна відповідальність (Про державну податкову службу в Україні: Закон України від 4.12.90р., №509-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №6. – Ст.37).

² Зеленецький В.С., Кальман О.Г. Про деякі напрямки підвищення ефективності правоохоронної діяльності (за результатами соціологічного дослідження) // Питання боротьби зі злочинністю. – Х.: Право, 2000. – Вип. 4. – С.126; Кулик А.Г. Отношение населения к милиции // Бюл. законодавства і юридичної практики України. – 1994. – №2. – С.125; Сербская Т. Милиция глазами жертв преступлений. // Свобода. – 2001. – 13-20 февраля. – С.10.

Г.Васильєв визнавав, що в цілому в державі кожна третя людина залишається незахищеною¹.

Важливою проблемою, що сприяє латентизації, є також відсутність відкритості правоохоронних органів для інформації, яка до них надходить. Б.Холист зазначає: скорочення «темного числа» злочинів залежить від взаємодії правоохоронців із населенням. Відповідно, зайва формалізація існуючого обліку заяв громадян ускладнює контакт і зумовлює латентизацію, що підтверджується результатами проведеного нами анкетування: у 15,2% випадків причиною неповідомлення про злочини було небажання респондентів брати участь у розслідуванні.

Інші мотиви неповідомлення. За даними нашого анкетування у 6% випадків мало місце побоювання помсти з боку злочинця, у 1,3% — громадяни не звернулися до правоохоронних органів у результаті отримання компенсації від винних. Схожі дані були одержані й іншими дослідниками². Компенсація в подібних ситуаціях має односторонній, особистий характер, а механізм приватної й загальної правової превенції не діє. Ось чому й вчиняються нові посягання.

¹ Виступ Генерального прокурора України Геннадія Васильєва на нараді при Президентові України 29 січня 2003р. // Прокуратура. Людина. Держава. — 2004. — №2. — С.4.

² Рущенко И.П., Соболев В.А., Ярмыш А.Н. Проблемы правовой ответственности государства, его органов и служащих // Государство и право. — 2000. — № 4. — С.15.

РОЗДІЛ 4

КІЛЬКІСНО-ЯКІСНА ХАРАКТЕРИСТИКА ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Обсяги латентної злочинності в цілому точно невідомі. За оцінками багатьох експертів невиявлені, отже, такі, що не відображені в офіційній статистиці злочини становлять 60-70% і більше від фактично вчинених¹. Деякі науковці пострадянських країн вважають, що різниця в обсязі зареєстрованої і латентної злочинності ще більша. Так, на думку І.І.Карпеця й Б.Я.Гаврилова, латентна злочинність може сягати дво-, а то й трикратного розміру порівняно із зареєстрованою². С.С. Босхолов виводить співвідношення між відомою (зареєстрованою) і реальною (фактичною) злочинністю як 1:4³, яке, до речі визнається й МВС Російської Федерації⁴. З точки зору В.І.Шакуна, в Україні рівень латентної злочинності є вищим за рівень зареєстрованої в 3-4 рази⁵, сягаючи 1,5-2 млн. злочинів.

¹ Горяинов К.К., Исиченко А.П., Кондратьев Л.В. Латентная преступность в России: опыт теоретического и прикладного исследования. – М.: НИИ МВД РФ, 1994. – С.94; Лунеев В.В. Преступность двадцатого века. Мировые, региональные и российские тенденции. – М.: Норма, 1999. – С.132.

² Карпец И.И. Преступность: иллюзии и реальность. – М.: Рос. право, 1992. – С.61; Гаврилов Б.Я. Способна ли российская статистика о преступности стать реальной? // Государство и право. – 2001. – №1. – С.48.

³ Босхолов С.С. Основы уголовной политики: конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты. – М.: Учеб.-конс. центр «Юринфор», 1999. – С.21.

⁴ Кудрявцев В.Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования: Учеб. пособие. – М.: Изд. гр. «Форум-Инфра-М», 1998. – С.164.

⁵ Шакун В.І. Влада і злочинність. – К.: Пам'ять століть, 1997. – С.50.

Погодитися з останнім прогнозом щодо нашої країни ми можемо на підставі результатів власних розрахунків. Їх базою були відомості про кількість деяких видів латентних злочинів стосовно виявлених (орієнтовно у відсотках), отримані в результаті опитування експертів (табл. 8):

Таблиця 8. Співвідношення латентних злочинів стосовно виявлених

Вид злочину	Середній відсоток латентних злочинів стосовно виявлених (%)
Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної належності або ставлення до релігії	51,4
Контрабанда	55,8
Розкрадання майна	42,0
Умисне вбивство	11,8
Умисне тяжке тілесне ушкодження	14,9
Умисне середньої тяжкості тілесне ушкодження	32,3
Зґвалтування	46,7
Ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів	71,5
Одержання хабара	69,0
Хуліганство	44,8
Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами	37,9

Далі нами визначалася кількість латентних злочинів кожного виду за формулою:

$$ЛЗ = 33 \times КЛ / 100$$

де ЛЗ – кількість латентних злочинів, 33 – кількість зареєстрованих злочинів, КЛ – коефіцієнт латентності.

Таким чином, було встановлено, що в Україні в 1999р. латентними залишилися 168770 злочинів розглянутих видів¹. Щодо злочинів, зареєстрованих того року (558716), це становить 30 %.

Але ж існує латентизація інших видів посягань, які не були охоплені нашим дослідженням². Так, на думку В.І.Бобири, латентність кишенькових крадіжок приватного майна громадян коливається в межах 89-92%, а частка кишенькових крадіжок у загальному масиві всіх крадіжок приватного майна громадян становить не менше 40%³. Високий рівень латентності розкрадань майна, шахрайств, посягань у сфері незаконного обігу наркотиків підтверджують дані інших учених⁴. Дослідник проблем латентної злочинності А.О.Конев вважає, що співвідношення між кількістю латентних діянь і зареєстрованих у середньому становить: при обмані покупців – 1625:1;

¹ Оболенцев В.Ф. Актуальні проблеми латентної злочинності: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – Х., 2001. – С.8.

² Исмаилов И.А. Состояние и тенденции преступности. – Баку: Науч.-метод. совет при Прокуратуре Аз. ССР, 1989. – С.8.

³ Бобырь В.И. Карманные кражи: статистика и реальность // Криминологические проблемы борьбы с преступностью: Сб. науч. тр. – К.: КВШ МВД СССР, 1985. – С.151.

⁴ Гуров А.И. Профессиональная преступность: прошлое и современность. – М.: Юрид. лит., 1990. – С.124; Кузнецов В.В. Кримінально-правові норми про відповідальність за крадіжку як інститут кримінального законодавства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2000. – С.14; Акимов В.В., Чуб В.И. Незаконный оборот наркотиков в Украине и проблемы приграничных районов // Вісн. Луган. ін-ту внутр. справ: Спец. вип. – Луганськ: ЛВС України, 2000. – С.131; Журба А.В. Методика визначення рівня латентності незаконного обігу наркотичних засобів // Вісн. Нац. ун-ту внутр. справ України. Вип.18. – Х.: Нац. ун-т внутр. справ України, 2002. – С.88,89; Джужа О., Голосніченко Д., Кирилук А. Джерела криминологічної інформації про стан злочинності в Україні // Право України. – 2003. – №12. – С.69.

вимаганні (у тому числі рекет) – 17500:1¹. Згідно з даними Комісії Верховної Ради України з питань боротьби з організованою злочинністю², підтвердженими науковцями³, з усіх злочинів, пов'язаних з корупцією, реєструється не більше одного відсотка⁴. За експертними оцінками латентність комп'ютерної злочинності досягає 90-95%⁵. З урахуванням цього цифри, наведені В.І.Шакуном, уже можна вважати реальними.

Обґрунтованість нашої позиції щодо рівня латентної злочинності підтверджують розрахунки показника структури цього явища.⁶ Хоча на сьогодні точних даних про обсяг латентизації і немає, втім можна стверджувати про кратне співвідношення між кількістю латентних особливо тяжких, тяжких, середньої й невеликої тяжкості злочинів. Пояснимо це твердження. Згідно з офіційною статистикою кількість злочинних посягань, зареєстрованих у 2002 р. становила: особливо тяжких – 21777, тяжких – 210718,

¹ Конев А.А. Преступность и проблема измерения её реального состояния: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. – М.: Акад. МВД РФ, 1993. – С.28.

² Шакун В.І. Влада і злочинність. – К.: Пам'ять століть, 1997. – С.50.

³ Кримінологія. Особлива частина: Навч. посібник для студентів юрид. спец. вищих закл. освіти / За ред. І.М.Даньшина. – Х.: Право, 1999. – С.151.

⁴ Там же. – С.151; Шакун В.І. Влада і злочинність. – К.: Пам'ять століть, 1997. – С.50.

⁵ Цимбалюк В.С. Латентність комп'ютерних правопорушень як проблема інформатизації ОВС України // Сучасні проблеми інформатизації органів внутрішніх справ України: Матер. міжвідом. наук.-практ. конф. (Україна, Київ, 25 бер. 2001р.). – К.: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. – С.25-34.

⁶ Як відомо, цей показник визначається шляхом співвідношення рівня окремих видів посягань до загальної кількості злочинів та між собою. (Див.: Кримінологія : Учебник / Под ред. Б. В. Коробейникова, Н. Ф. Кузнецовой, Г.М.Миньковского. – М.: Юрид. лит., 1988. – С.67).

середньої тяжкості – 172252, невеликої тяжкості – 45914.¹ Навіть якщо погодитися з тим, що коефіцієнт латентності тяжких злочинів такий же, як і особливо тяжких, то можна прогнозувати, що співвідношення між кількістю латентних злочинів цих видів становить 9,5:1. Але відповідно до оцінок експертів коефіцієнт латентності тяжких злочинів є вищим ніж у злочинів особливо тяжких мінімум у тричі (приблизно 30% і 10% відповідно). Тож з усіх злочинів у 2002 р. залишилися латентними:

$$21777 \times 0,1 = 2177 \text{ особливо тяжких злочинів,}$$
$$210718 \times 0,3 = 63215 \text{ тяжких злочинів.}$$

Відповідно, більшим є співвідношення між кількістю латентних злочинів цих видів:

$$2177 : 63215 = 1 : 30.$$

Таким чином, можемо констатувати пропорції:

1) між зареєстрованими особливо тяжкими й тяжкими злочинами:

$$21777:210718 = 1:9;$$

2) між латентними злочинами цих груп:

$$1:30;$$

3) між кількістю фактично вчинених:

$$(21777 + 2177) : (210718 + 63215) = 23954:273933 = 1:11.$$

Якщо припустити, що остання пропорція існує у співвідношенні між злочинами тяжкими і середньої й невеликої тяжкості (навіть при об'єднанні їх в одну групу), то отримуємо такі дані.

¹ Експрес-інформація про стан злочинності в Україні за 12 місяців 2001р. – К.: МВС України, 2003.

Кількість фактично вчинених тяжких злочинів (273933) : кількість фактично вчинених злочинів середньої й невеликої тяжкості = 1 : 11

Кількість фактично вчинених злочинів середньої й невеликої тяжкості становить:

$$273933 \times 11 = 3013263.$$

Відповідно, кількість латентних злочинів середньої й невеликої тяжкості становить:

$$3013263 - (172252 + 45914) = 2795097$$

Тож загальна кількість злочинів особливо тяжких, тяжких, середньої й невеликої тяжкості, що залишилися латентними у 2002 р., орієнтовно становить:

$$2177 + 63215 + 2795097 = 2860489,$$

що в 6 разів перевищує кількість злочинів, зареєстрованих того року.

Але навіть такі дані можна визнати дуже оптимістичними. За результатами проведеного нами в 1998р. опитування населення Харківської області 405 громадян повідомили про 6190 відомих їм злочинів, що залишилися без відповідної реакції правоохоронців у період 1992-1997 рр. У процесі ж опитування 1000 осіб, проведеного І.П.Рущенком, В.А.Соболевим, А.Н.Ярмишем у 1999р., було повідомлено про 1798 кримінально караних діянь.¹ За даними 2000р. у Харківській області 33% населення стали жертвою, принаймні, одного злочину лише за 12 останніх місяців перед опитуванням (не враховуючи обман, обраховування

¹ Рущенко И.П., Соболев В.А., Ярмыш А.Н. Проблемы правовой ответственности государства, его органов и служащих // Государство и право. – 2000. - №4. – С.15-30.

у сфері торгівлі)¹. Із цих фактів випливає, що існує ~~не~~ пропорційність: кількість злочинів, невідомих правоохоронцям, перевищує кількість опитаних.

Наступним показником, який входить у кримінологічну характеристику латентної злочинності є показник її динаміки². Ми погоджуємося з думкою тих правників, які стверджують: синхронність руху показників (зокрема, динаміки рівня) фактичної, зареєстрованої і латентної злочинності може збігатися чи бути діаметрально протилежною залежно від пропорційності впливу чинників, що зумовлюють існування злочинності в цілому, і чинників, що зумовлюють латентизацію³. Існують наступні варіанти прояву зазначених обставин.

Варіант 1. При зростанні латентності і стабільному чи такому, що навіть погіршується, стані злочинності в цілому рівень зареєстрованої злочинності може знизитися, що всупереч об'єктивній реальності буде розцінено як поліпшення криміногенної обстановки.

Варіант 2. Рівень латентності знижується у зв'язку з поліпшенням реєстраційної дисципліни. При цьому може бути відзначено, що підвищився рівень зареєстрованої злочинності. Без урахування зменшення латентної складової злочинності така ситуація буде оцінена як негативна.

¹ Взаимодействие милиции и населения: к итогам харьковского эксперимента. – Х.: Ун-т внутр. дел, 2003. – С.60.

² Його розуміють як зміну показників рівня латентних злочинів за певний проміжок часу (Див: Хольст Б. Кримінологія: Основні проблеми : Пер. с польск. / Под ред. Н.А.Стручкова. – М.: Юрид. літ., 1980. – С.45).

³ Горяинов К.К., Исиченко А.П., Кондратюк Л.В. Латентная преступность в России: опыт теоретического и прикладного исследования. – М.: ВНИИ МВД РФ, 1994. – С.98,99.

Варіант 3. Дія специфічного факторного комплексу латентності не відчувається, тому рівні зареєстрованої і латентної злочинності змінюються синхронно, «айсберг» злочинності зростає і «тане» як зверху, так і знизу під впливом тих же причин¹.

У теорії й на практиці ігнорування цих обставин може призвести до того, що при оцінюванні показників кримінально-правової статистики висновок про погіршення роботи органів, які ведуть боротьбу зі злочинністю, робитиметься з урахуванням лише факту зростання кількості зареєстрованих злочинів. І навпаки, зниження числа зареєстрованих злочинів оцінюватиметься як позитивний результат роботи без урахування інших чинників, що впливають на динаміку цих злочинів². Тому при визначенні динаміки латентної злочинності в Україні за сучасних умов практичний інтерес становлять: а) тенденції фактичної злочинності і б) обґрунтованість показників зниження рівня зареєстрованої злочинності за період 1996-2002 рр. Зупинемося докладніше на цих проблемах.

По-перше, щодо рівня фактичної злочинності. На думку деяких кримінологів, перехід до відкритого суспільства з мінімізацією контролю за населенням і ринковою економікою в колишніх республіках Радянського Союзу³ (зокрема, в Україні) обов'язково супроводжується зростанням злочинності в 4-5 разів. Цікавим є й той факт, що кількість злочинів навіть

¹ Горяинов К.К., Исиченко А.П., Кондратьюк Л.В. Латентная преступность в России: опыт теоретического и прикладного исследования. – М.: ВНИИ МВД РФ, 1994. – С.98,99.

² Типовые программы исследования преступности в областях (районах) и деятельности правоохранительных органов. – М.: ВИ-ИПРМПП, 1975.– С.84.

³ Караев Т.Э. Проблемы борьбы с преступностью в Азербайджанской республике. – Баку: Элм, 1992.– С.285.

у розвинених країнах подвоюється кожні десять років із стабільним темпом приросту від 5 до 10 відсотків щорічно¹.

Побічно підвищення рівня фактичної злочинності підтверджується станом зумовлюючих її суспільних чинників. Як відомо, показники соціально-економічного розвитку України хоча і стали більш прийнятними в останні роки, втім вони ще не можуть бути визнані задовільними². Рішучість громадян звертатися у правоохоронні органи є не дуже високою³, а оцінки вітчизняних державних службовців вищого рівня свідчать про те, що правоохоронна діяльність ще далеко не на належному рівні⁴. З огляду на це можна припустити лише стабілізацію впливу криміногенних чинників і, відповідно, лише стабілізацію у збільшенні обсягів злочинності.

По-друге, що стосується числа зареєстрованих злочинів. У період з 1996 по 2002 роки рівень зареєстрованих злочинів постійно знижувався⁵. Але ця тенденція, за твердженням учених

¹ Туляков В.А. Виктимология: социальные и криминологические проблемы. – Одесса: Юрид. лит., 2000. – С.216; Садко Е.В. Маргинальность и преступность // Социс. – 2000. – №4. – С.46.

² Калутин В. Куда растёт // Бизнес. – 2003. – №12. – С.22; Шангина Л. Право №6 или бедные люди // Зеркало недели. – 2004 г. – №4. – 31 января – С.1,4; В Украине растёт безработица // Бизнес. – 2004. – №12. – С.8; Кальман О.Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження: Дис. ... докт. юрид. наук: Спец. 12.00.08: Кримінальне право. Криминологія. Кримінально-виконавче право. / Наук. консультант: проф. Данышин І.М. – Х., 2004. – С.20-35.

³ Довідка МВС України про результати опитування громадян щодо оцінки діяльності органів внутрішніх справ у першому півріччі 2000 р. від 18 лип. 2000р., № 3759/КВ. – С. 2; Злобина Е. Субъективная защищённость и правовая защита // Зеркало недели. – 2002. – 21 декабря – С.6.

⁴ Стан дотримання прав і свобод людини в Україні: Перша щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. – Вид. 2. – Х.: Консум, 2001.

⁵ Злочинність в Україні: Стат.зб. – К.: Державний комітет статистики, 1998. – С.10.

і практиків, є штучною, зумовленою якщо не кар'єристськими чи ідеологічними мотивами, то хибною політикою керівництва правоохоронних органів і неналежною «старанністю» виконавців¹. В обґрунтування такої позиції О.М.Литвак, наприклад, наводить дані (по Україні 1990-1997рр.) про співвідношення кількості зареєстрованих заяв, кількості злочинів і числа осіб, які їх вчинили.² Аналіз цих даних свідчить про те, що збільшення потоку заяв громадян та інших повідомлень про вчинені злочини знаходиться в прямій кореляції з числом зареєстрованих злочинів та осіб-злочинців. Але в 1996 р. кількість заяв становила 1,8млн., що в півтора рази більше, ніж у попередньому році, однак рівень злочинності знизився. У 1997 р. кількість заяв знову на рівні 1995р., проте рівень злочинності продовжує знижуватися. Отже, математична залежність двох параметрів порушилася, коли рівень злочинності став падати³.

Із цього приводу цікавою є думка відомого російського кримінолога В.В.Лунєєва⁴, який зауважує: успіхів у розкритті злочинів на рівні 70-80% не має жодна з розвинених країн світу навіть з високопрофесійною й ефективною поліцією й високим рівнем довіри до її діяльності з боку населення⁵. Указане є додатковою підставою для того, щоб скептично оцінювати тенденцію зниження рівня зареєстрованої злочинності. І дійсно, за даними американського вченого Т.Фоглесонга, жоден з опитаних ним у 1999 р. вітчизняних

¹ Литвак О.М. Державний вплив на злочинність: Кримінологічно-правове дослідження. – К.: Юрінком Інтер, 2000. – С.42.

² Там же. – С.43.

³ Там же. – С.44.

⁴ Лунєєв В.В.Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции. - М.: Норма, 1999. – С.85

⁵ За даними МВС, розкриваність злочинів в Україні в 1998р. була на рівні 70,5%, 1999р. – 73,4%, 2002р. – 83%.

працівників міліції, суду і прокуратури не вірить, що проголошене зниження числа зареєстрованих злочинів на 2,2% у 1998 р. відповідає дійсності¹.

Отже, можемо констатувати: за умов стабілізації (чи навіть підвищення) рівня фактичної злочинності і зниження рівня зареєстрованих злочинів рівень латентної злочинності у другій половині 90-х років ХХ ст. підвищувався пропорційно зменшенню числа зареєстрованих злочинів.

З метою встановлення достовірних даних про динаміку латентної злочинності за останні роки необхідно враховувати також фактор криміналізації й декриміналізації кримінально караних діянь². А.А.Герцензон обґрунтовано зазначав, що дані кримінально-правової статистики зазнають великих змін у зв'язку зі змінами в законодавстві. Це, безумовно, впливає й на показники латентної злочинності³. Але з огляду на зміни, що відбулися у кримінальному законодавстві протягом 1996-2000 рр., можна припустити незначний вплив цієї обставини на загальну тенденцію зростання рівня латентної злочинності. Прийняття нового Кримінального кодексу теж суттєво не вплинуло на тенденцію збільшення числа латентних злочинів у країні. У 2001р., коли одночасно діяли норми старого й нового Кримінальних кодексів, було зареєстровано злочинів лише на 9% менше, ніж у попередньому році (майже таке ж зниження, як і в попередньому 2000 р.).

¹ Фоглесонг Т. Злочинність, кримінальна юстиція та кримінологія у пострадянській Україні // Проект америк. укр. наук.-досл. партнерство: доп. на конф. відкритті. – К., 10-14 лист. 1999р.

² Холыст Б. Криминология: Основные проблемы: Пер. с польск. / Под ред. Н.А.Стручкова. – М.: Юрид. лит., 1980. – С.51.

³ Герцензон А.А. Основные положения и задачи советской науки уголовной статистики // Проблемы искоренения преступности. – М.: Юрид. лит., 1965. – С.53.

КЛАСИФІКАЦІЯ ЛАТЕНТНИХ ЗЛОЧИНІВ

Класифікацією називають поділ об'єктів, явищ за певними критеріями на групи, що дозволяє точно орієнтуватися в їх багатоманітності¹. Визначаючи підстави (критерії) класифікації, перш за все враховують практичні завдання, які вирішуються за допомогою цього логічного прийому в кожному конкретному випадку. Саме цим можна пояснити поширеність у кримінологічній літературі класифікації латентних злочинів за механізмом їх утворення. Наприклад, Р.М.Акутаєв умовно поділяє всю латентну злочинність на три групи: природно-латентні злочини, штучно-латентні і так звана група «суміжних ситуацій»². Розглянемо їх.

1. До природно-латентних автор відносить злочини, які не стали відомими органам, що здійснюють переслідування винних. Тому вони не враховані у кримінально-правовій статистиці і стосовно них не вжиті передбачені законом заходи реагування. Цей вид латентності у свою чергу поділяється на три структурні підгрупи:

а) злочини, про які потерпілі не повідомляють, оскільки не зацікавлені в їх виявленні. Мотиви такої незаінтересованості можуть бути різними (наприклад, при згвалтуванні – це небажання потерпілої стати об'єктом пересудів, що компрометують її. Іноді виникають ситуації, коли злочинець домовляється з потерпілим «мирно владнати справу»);

¹ Жеребкін В.Е. Логика: Учебник. – Х.: Изд-во ХГУ, 1968. – С.58.

² Акутаєв Р.М. Проблемы латентной преступности (По материалам Дагест. АССР): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Махачкала, 1984. – С.32-39.

б) злочини, у яких немає персоніфікованої потерпілої сторони, а тому ніхто не може повідомити про них у компетентні органи (це, зокрема, посягання на державні або громадські інтереси);

в) злочини, факт учинення яких відомий тільки винній особі (приміром, замасковані розкрадання, вбивства з приховуванням трупа, незаконне виготовлення, зберігання наркотичних засобів і деякі інші).

2. До другої групи латентної злочинності – штучно-латентних злочинів – Р.М.Акутаєв включає злочини як відомі правоохоронним органам, але не взяті на облік, так і враховані, але не розкриті чи неповно розкриті. Штучно-латентні злочини подані вченим у двох структурних підгрупах. По-перше, це злочини, щодо яких правоохоронні органи, маючи інформацію, не реагують належним чином (не порушують кримінальної справи і не беруть їх на облік). Існування цієї групи латентних посягань науковець пов'язує з наявністю недоліків в організації роботи правоохоронців. По-друге, це підгрупа так званих суб'єктно-латентних злочинів, куди входять нерозкриті (неповно розкриті) злочини, коли сам факт їх учинення відомий і врахований, але особа, яка вчинила посягання, залишається невідомою і не притягнутою до кримінальної відповідальності. Суб'єктно-латентні злочини Р.М.Акутаєв відмежовує від інших форм прояву латентності головним чином тому, що в такому разі йдеться про латентність суб'єкта, який учинив кримінально каране діяння, а не латентність злочину. У таких ситуаціях, на його думку, винна особа не встановлена, тому й не зазнає санкцій, передбачених кримінальним законом. Утім, обґрунтованість формування такої відокремленої групи суб'єктно-латентних злочинів викликає сумніви. Взяті на облік

у кримінально-правовій статистиці, вони, на наш погляд, не є латентними і не підлягають класифікації.

3. Третю групу латентної злочинності становлять так звані суміжні ситуації, під якими розуміються «...випадки сумлінної омани про вчинений щодо конкретної особи злочин»¹ (наприклад, потерпілий не повідомляє про посягання в компетентні органи через неправильну правову оцінку того, що трапилось). На думку Р.М.Акутаєва, такі ситуації часто мають місце при кишенькових крадіжках, коли потерпілі помилково не сприймають злочинний характер учиненого.

Автори Програми вивчення причин латентності злочинів і розробки засобів забезпечення боротьби з латентною злочинністю (далі – Програма)² за розглядуваним критерієм відрізняють наступні види латентних злочинів:

1) злочинні прояви, які внаслідок низки обставин (учинення злочину з необережності, правова некомпетентність тощо) помилково не сприймаються як кримінально карані діяння;

2) злочини, про які потерпілі не повідомляють компетентним органам з різних мотивів;

3) злочини, у яких немає персоніфікованої потерпілої сторони, яка мала б інтерес повідомити про їх учинення;

4) злочини, відомі обмеженому колу осіб або лише вивуватцям. Останні спеціальними заходами забезпечують непоширення відомостей про такі прояви, тому повідомлення про них у правоохоронні органи не надходять. До цієї групи автори Програми включають злочини у сфері тіньової економіки, податкових відносин;

¹ Акутаєв Р.М. Проблемы латентной преступности (по материалам Дагест. АССР): Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Махачкала, 1984. – С. 39.

² Програма вивчення причин латентності злочинів та розробки засобів забезпечення боротьби з латентною злочинністю: Затв. розпорядж. Прем'єр-міністра України від 01.12.98р. N19241/2. – С.2,3.

5) злочини, інформація про які відома правоохоронним органам, однак вони не розцінені як карані діяння і залишені поза статистичним обліком;

6) злочини, стосовно яких прийнято необґрунтоване рішення про відсутність події чи складу злочину.

Щодо цих груп латентних злочинів вважаємо за необхідне вказати деякі заперечення. Як відомо, щоб виконувати свої теоретичні і практичні функції, будь-яка класифікація має бути не тільки суттєвою за своїм внутрішнім змістом, а й відповідати законам логіки¹. Зокрема, класифікаційні групи повинні взаємно виключати одна одну². Але ж латентні злочини, віднесені авторами Програми до д'ятої й шостої груп, мають однакову причину латентності, якою є неправомірна діяльність правоохоронців. Тому в цій класифікації їх, на нашу думку, доцільно об'єднати.

Зіставивши викладене, ми віддаємо перевагу класифікації, у якій латентні злочинні діяння за ознакою механізму латентизації поділяються на видові групи:

1) сукупність злочинів, про які ні правоохоронні органи, ні посадові особи, ні громадяни не мають ніякої інформації;

2) злочини, про які окремі громадяни чи посадові особи свідомо не повідомляють у відповідні органи. Мотиви такого неповідомлення можуть бути різними;

3) злочинні діяння, про які громадяни не інформують органи кримінальної юстиції через незрозумілість ситуації або неправильну її правову оцінку;

¹ Кривоченко Л.Н. Классификация преступлений. – Х.: Выща школа, 1983. – С.13.

² Кондаков Н.И. Логический словарь. – М.: Наука, 1971. – С.215.

4) злочини, про які стало відомо органам, що ведуть боротьбу зі злочинністю, але вони з різних причин не реєструються.

Така класифікація видається більш коректною. Вона відбиває найбільш типові причини латентизації посягань, і тут відсутнє перетинання обсягу класів. Тому не дивно, що ця класифікація латентних злочинів, запропонована раніше¹, одержала у вітчизняній літературі поширення².

У правовій літературі зустрічаються й інші класифікації латентної злочинності. Наприклад, А.О.Конев пропонує поділяти всі латентні злочини за ознакою форми їх прояву в соціальному середовищі. Відповідно до цього критерію вчений вирізняє дві групи латентних посягань:

1) злочинні діяння (зараження невиліковною інфекційною хворобою та ін.), існування яких обумовлено об'єктивно-прихованим характером, коли жоден, хто має інформацію про злочинну подію (потерпілий, свідок), не може адекватно оцінити її або знати про те, що трапилося. Діяння, віднесені до цієї групи, пропонується називати «об'єктивно-латентними»;

2) злочини, зумовлені суб'єктивно-прихованим характером. Про злочинне діяння знають злочинець, потерпілий, свідок та інші суб'єкти, але з різних причин вони

¹ Даньшин И.Н. Преступность: понятие, общая характеристика, причины и условия: Учеб. пособие. – К.: УМК ВО, 1988. – С.27,28.

² Кальман А.Г., Христич И.А. Краткий словарь криминологическо-статистических терминов. – Х.: НИИИПП АПрН Украины, 1998. – С.23; Фролова О.Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та криминологічні проблеми та шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): Навч. посібник. – К.: АртЕк, 1997. – С.26, 27.

не повідомляють про це у правоохоронні органи. Це суб'єктивно-латентні злочини¹.

Цілком очевидно, що ця класифікація має важливий недолік, бо не охоплює злочини, які хоча і стали відомими правоохоронцям, але не були зареєстровані.

С.Є.Мерзляков та О.Б.Сахаров усю латентну злочинність пропонують розділити на два види – (а) абсолютно-латентну (невиявлені й офіційно невідомі злочини і злочинці) і (б) відносно-латентну (виявлені, але не взяті на облік злочини і злочинці)². Видається, що така класифікація є вельми схематичною й усіченою. Так само може бути оцінена і пропозиція поділяти всю латентну злочинність на невиявлену і таку, що не стала відомою правоохоронним органам і суду, а також приховану частину злочинності (злочини, що стали відомими, але приховані працівниками правоохоронних органів від обліку)³.

У зарубіжній кримінологічній літературі також можна зустріти класифікації латентних злочинів. Одна з них запропонована Б.Холистом. Науковець поділяє їх на:

- 1) злочини, які взагалі не стали відомими правоохоронним органам;
- 2) виявлені злочини з невстановленим злочинцем;
- 3) розкриті злочини, які з процесуальних причин не стали предметом обвинувального акта чи вироку;

¹ Конев А.А. Основные криминологические характеристики латентной преступности: Учеб. пособие. – Омск: ОВШ МВД СССР, 1980. – С.25-26.

² Мерзляков С.Э., Сахаров А.Б. Латентная преступность и методы ее исследования: Лекция. – М.: МВШ МВД РФ, 1992. – С.9.

³ Алексеев А.И. Криминология: Курс лекций. – М.: Щит, 1999. – С.34; Долгова А.И. Криминология: Учебник для вузов. – М.: Изд. гр. «Норма-Инфра-М», 1999. – С.190.

4) злочини, у справах про які мається вирок, що набрав законної сили, але не всі діяння засуджених були відомі правоохоронним органам і враховані в обвинувальному акті¹.

Така класифікація, як вбачається, не відповідає нашому трактуванню проблеми латентної злочинності.

На останнє треба нагадати й про існування ще однієї класифікації, яка має практичне значення у сфері попередження латентизації. Це поділ злочинів на види за рівнем їх латентності. За цією підставою А.І.Алексєєв вирізняє злочини з високим, середнім і низьким рівнем латентності². О.О.Ковалкін пропонує більш дрібну класифікацію, виділяючи п'ять груп злочинів. Це злочинні діяння з дуже високою, з високою, середньою, низькою і дуже низькою латентністю:³

1) злочини з максимальною латентністю. Потерпілі від них (найчастіше це державні і громадські організації), як правило, не знають про вчинення злочинного посягання;

2) діяння, інформацію про які мають тільки злочинці й потерпілі, при цьому останні не повідомляють про злочин у правоохоронні органи;

3) злочинні діяння, інформацію про які хоча й мають злочинці, потерпілі, інші особи (родичі, знайомі, товариші), однак через сором, страх помсти чи з інших мотивів не повідомляють про них у правоохоронні органи;

4) злочини, вчинення яких є більш очевидним, аніж у перших групах. Потерпілі від таких злочинних діянь нерідко подають заяви у правоохоронні органи, звертаються

¹ Хольст Б. Криминология. Основные проблемы : Пер. с польск./ Под ред. Н.А.Стручкова. – М.: Юрид. лит., 1980. – С.45,46.

² Алексєєв А.И. Криминология и профилактика преступлений. – М.: Юрид. лит., 1989. – С.46-48.

³ Ковалкин А.А. Латентная преступность и ее выявление органами внутренних дел. – К.: КВШ МВД СССР, 1985. – С.89-92.

за допомогою в медичні установи. Однак необхідного захисту й реагування за такими повідомленнями не настає;

5) діяння, інформація про які практично не приховується, з реєстрацією, близькою до 100%. Тому остання група злочинів має найменший ступінь латентності.

З нашої точки зору, найбільш обґрунтованим і доцільним є поділ усіх злочинів залежно від рівня їх латентності на три групи:

1) злочини, рівень латентності яких не перевищує половини від кількості зареєстрованих. Такі злочинні посягання мають мінімальний рівень латентності;

2) злочинні діяння, серед яких кількість латентних перевищує 50%, але вона менше загальної чисельності зареєстрованих. Це група посягань із середнім рівнем латентності;

3) злочини, рівень латентності яких перевищує кількість зареєстрованих діянь певного виду.

Згідно з думкою опитаних нами експертів до групи злочинів з мінімальним рівнем латентності слід включити, наприклад, убивства, заподіяння тяжких тілесних ушкоджень та ін.; до другої групи – порушення правил безпеки руху й експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами, тощо; до третьої групи – такі високолатентні злочини, як ухилення від сплати податків, зборів, інших обов'язкових платежів, давання й одержання хабара.

РОЗДІЛ 6

НЕГАТИВНІ НАСЛІДКИ ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Суспільна небезпека явища латентної злочинності визначається не тільки спричиненою матеріальною й моральною шкодою¹. Не меншу небезпеку становлять також специфічні наслідки латентизації. У першу чергу це порушення принципу невідворотності покарання, який є одним із головних у кримінальному судочинстві. Як відомо, ст.2 КПК України встановлює необхідність швидкого й повного розкриття злочинів, викриття винних і забезпечення правильного застосування закону, для того щоб кожен, хто вчинив злочин, був покараний. Якщо злочин залишається латентним, ці нормативні вимоги, безумовно, порушуються.

¹ Аванесов Г.А. Криминология, прагностика, управление. – Горький: Изд-во ВГИ МВД СССР, 1975. – С.70; Горяинов К.К. Латентная преступность в России: результаты исследования и меры борьбы//Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сб. матер. междунар. семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – С.20; Горяинов К.К., Исиченко А.П., Кондратюк Л.В. Латентная преступность в России: опыт теоретического и прикладного исследования. – М.: ВНИИ МВД РФ, 1994. – С.55; Григорян В.А. Проблема криминологической оценки преступности // Методолог. пробл. изучения преступности и ее причин: Сб. науч. тр. – М.: ВИИПРМП, 1986. – С.42; Конев А.А. Основные криминологические характеристики латентной преступности: Учеб. пособие. – Омск: ОВШ МВД СССР, 1980. – С.34; Корицкий В.П. Некоторые методические приемы анализа латентности при прогнозировании тенденций отдельных видов хищений, должностных и хозяйственных преступлений // Методология и методика прогнозирования в сфере борьбы с преступностью: Труды Акад. МВД СССР. – М.:Акад. МВД СССР, 1989. – С.108; Мерзляков С.Э., Сахаров А.Б. Латентная преступность и методика ее исследования: Лекция. – М.: МВШ МВД РФ, 1992. – С.4; Панкратов В.В. Методология и методика криминологических исследований. – М.: Юрид. лит., 1972.– С.100; Эффективность применения уголовного закона. – М.:Юрид. лит., 1973. – С.5.

Оскільки об'єктом кримінально караних посягань є найбільш важливі цінності і блага, латентизацію злочинів у цьому сенсі можна визнати обставиною, що спричиняє суспільству суттєву шкоду.

Існування латентної злочинності знижує правову захищеність громадян¹. Треба вказати, що в результаті латентизації злочинів вимоги закону, по суті, порушуються двічі. Уперше це робить злочинець, який посягає на охоронювані кримінальним законом блага; удруге – коли державні органи не реагують на них відповідним чином. Як наслідок - проблема злочинності у свідомості населення посідає одне з перших місць².

Наявність латентної злочинності створює обстановку безкарності і штовхає злочинців до вчинення нових, як правило, більш небезпечних злочинів³.) За даними досліджень

¹ Ратинов А.Р. Правосознание и противоправное поведение. Вопросы методологии // Криминологические проблемы правосознания и общественного мнения о преступности (По материалам советских и чехословацких исследований): Сб. науч. тр. – М.: ВНИИПРМП, Прага: Исслед. ин-т. криминологии, 1986. – С.64; Яковлев А.М. Преступность и социальная психология. – М.:Юрид. лит., 1971– С.234; Горяинов К.К., Исиченко А.П., Кондратюк Л.В. Латентная преступность в России: опыт теоретического и прикладного исследования.– М.: ВНИИ МВД РФ, 1994. – С.64.

² Згідно з результатами опитування громадян щодо оцінки діяльності органів внутрішніх справ у першому півріччі 2000р., проведеного співробітниками ЦГЗ МВС України, проблема злочинності у свідомості населення посідала третє місце.

³ Готлиб Р.М. К вопросу о выявлении латентной неосторожности методами прокурорского надзора за дознанием. // Проблемы борьбы с преступной неосторожностью: Межвуз. темат. сб.– Владивосток: Изд-во ДГУ, 1978. - Вып.2. – С.103; Зелінський А.Ф., Коржанський М.Й. Корислива злочинна діяльність. – К.: Генеза, 1998. – С.14; Куранова Э.Д., Шрага И.Л. Актуальные проблемы латентных хищений // Выявление скрытых хищений : Сб. науч. тр. – М.: ВНИИПРМП, 1981. – С.61; Лановенко И.П. Борьба зі злочинами проти трудових прав і безпеки виробництва. – К.: Наук. думка, 1972. – С.103.

А.О.Конєва, при вибірковому опитуванні осіб, які перебували під слідством, 48% повідомили, що їм неодноразово доводилося чути від тих, хто раніше вчинив злочини, про можливість залишитися безкараним, якщо заздалегідь передбачити приховання слідів, вибір об'єкта, спосіб учинення злочинного посягання¹. 60% опитаних Т.Е.Караєвим неповнолітніх злочинців відзначили, що вони самі або зі слів друзів знали низку прикладів безкараних злочинів².

Те, що безкарність як наслідок латентизації стимулює злочинну поведінку, свідчать дані й наших досліджень. У процесі узагальнення судової практики ми ознайомилися з кримінальною справою по обвинуваченню громадянина Д., який у нічний час проникнув до квартири Р. і під загрозою застосування пістолета заволодів її майном. Потерпіла через страх помсти не звернулася до правоохоронних органів. Через деякий час Д. знову проникнув у цю квартиру з метою пограбування, де крім потерпілої по першому епізоду знаходилася неповнолітня дівчинка. Злочинець у неприродній формі, із застосуванням насильства згвалтував її³. Звісно, якщо реакція правоохоронців на перше посягання була б своєчасною, другого посягання взагалі б не відбулося. Інший приклад. На території Чернігівської, Полтавської областей й міста Києва упродовж 3-х років діяла банда у складі 6-ти осіб, яка за нетривалий час вчинила 14 вбивств. Вказане злочинне угруповання на обліку

¹ Конєв А.А. Основные криминологические характеристики латентной преступности : Учеб. пособие. – Омск: ОВШ МВД СССР, 1980. – С.6.

² Караєв Т.Э. Проблемы борьбы с преступностью в Азербайджанской республике. – Баку: Элм, 1992. – С.102.

³ Архив Московского районного суда г.Харькова за 1997г. Дело №1-539/97.

у правоохоронців не перебувало¹. Таким чином й у цьому випадку латентизація стала однією з причин рецидиву злочинів

Наявність значної кількості латентних злочинів знижує авторитет правоохоронних органів, обумовлює негативні зміни у громадській свідомості² і як наслідок – знижує правову активність суспільства в боротьбі зі злочинністю³. При цьому інформацію про каральну практику (у тому числі й про безкарність злочинів) одержують не тільки так звані «нестійкі» особи, а й інші верства населення.) Це підтверджують результати проведеного нами дослідження. Із 2-х тисяч випадків неповідомлення громадянами про конкретні факти злочинних посягань 1518 були пов'язані з недовірою до правоохоронних органів, невпевненістю в покаранні злочинців. Експерти, до яких ми зверталися в перебігу дослідження, також назвали негативним наслідком латентної злочинності зниження довіри громадян до правоохоронних органів, невпевненість у захисті їх прав. Таку думку поділяють 35% опитаних.

Особливо негативні наслідки спричиняють злочини, приховані від обліку самими працівниками правоохоронних структур. Такі факти є більш небезпечними ніж

¹ Виступ Генерального прокурора України Геннадія Васильєва на нараді при Президентові України 29 січня 2003р. // Прокуратура. Людина. держава. – 2004. – №2. – С.5.

² Ефремова Г.Х., Каминская В.И. и др. Исходные теоретические положения // Общественное мнение о преступности и мерах борьбы с ней: Сб. науч. тр. – М.: ВИИПРМП, 1977.– С.14.

³ Кригер В.И. Общественная активность в борьбе с преступлениями как криминологическая проблема // Методологические проблемы изучения преступности и ее причин: Сб. науч. тр. – М.: ВИИПРМП, 1986. – С.104.

випадки неповідомлення громадян про відомі їм злочини: вони відтворюють злочинність на кількісному і якісному рівнях¹.

Через латентизацію спричинена майнова й немайнова (моральна) шкода, відшкодовується несвоєчасно або взагалі не відшкодовується. Заподіяні майнові збитки були компенсовані лише щодо 22% злочинів, вивчених нами за кримінальними справами. У 27% випадків мала місце часткова компенсація, у 51% – викрадене майно законним володільцям не поверталось і його вартість не була компенсована. Указане пояснюється різними обставинами. Найчастіше злочинці прагнуть скоріше позбутися предметів злочинного посягання, бо вони можуть викрити вчинене ними². Навпаки, реалізація предмета дає можливість винному отримати гроші й позбавитися таких «проблем».

Істотну шкоду латентизація спричиняє кримінально-правовій статистиці, покликаній надавати суспільству розгорнуту кількісно-якісну характеристику діяльності правоохоронних органів³. Існування латентних злочинів, звичайно, зумовлює неповноту відбиття реальної

¹ Юрченко В.Н. О некоторых негативных последствиях и мерах по снижению уровня латентной преступности // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сб. матер. междунар. семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – С.279.

² У 43% випадків так званих "предметних" посягань, щодо яких нами узагальнювалися матеріали кримінальних справ, злочинець був викритий саме у зв'язку з фактом користування чи розпорядження предметом посягання.

³ Бараненко Б.И. Теоретические предпосылки видового анализа оперативной обстановки в деятельности органов внутренних дел по предупреждению и раскрытию преступлений // Криминологические проблемы борьбы с преступностью: Сб. науч. тр. – К.: КВШ МВД СССР, 1985. – С.151.

злочинності¹, що негативно позначається на плануванні правоохоронної діяльності. Заходи, розроблені на підставі неточних даних, не можуть бути ефективними.

Отже, негативні наслідки латентної злочинності мають місце в багатьох сферах життєдіяльності суспільства. При тому вони в значній мірі взаємопов'язані. Непоновлення порушених прав як результат латентизації злочинів обумовлює негативні зміни в громадській свідомості, недовіру населення до правоохоронних органів, невпевненість у покаранні винних. Це знижує активність громадян у боротьбі зі злочинністю², що неминуче позначається на її ефективності. Таким чином, до прямих некомпенсованих збитків, заподіяних латентними злочинами, додається ще й побічна шкода: латентизація вимагає залучення додаткових матеріальних і людських ресурсів у правоохоронну діяльність. Безкарність злочинців обумовлює нові латентні злочини, а кожне нове невраховане (невиявлене) злочинне діяння збільшує масштаби цього порочного кола. Тому цілком справедливою є думка С.Е.Віцина, що «...суспільство, яке не буде здатним конкретно реагувати на ці «невидимі» злочини, є значно беззахиснішим

¹ Ермин В.Н. Изучение и предупреждение преступности в городах: проблемы теории и практики. – Иркутск: Изд-во Иркут. ун-та, 1989. – С.21; Ковалев М.И. Основы криминологии. – М.: Юрид. лит., 1970. – С.20; Северинов В.Г. Опыт и проблемы борьбы с латентной преступностью в условиях столичной области // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сб. матер. междунар. семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – С.298.

² Каминская В.И., Константинова Н.Я., Носкова Н.А. Престиж права, правопорядка и законности. Оценка эффективности правовой системы // Общественное мнение о преступности и мерах борьбы с ней: Сб. науч. тр. – М.: ВНИИПРМП, 1977. – С.73.

перед ними»¹. Особливого значення це набуває в умовах сучасної науково-технічної революції² при високому рівні необережних злочинів³, коли їх небезпечність підвищується⁴.

¹ Вицин С.Е. Оценка латентной преступности на основе статистических моделей // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сб. матер. междунар. семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – С. 238.

² Перепечаенко Ю. Фукс! Вы разбираетесь в картах? // Бизнес. – 2004. – №19. – С.34.

³ Совершенствование мер борьбы с преступностью в условиях научно-технической революции. – М.: Наука, 1980. – С.152.

⁴ Лановенко И.П., Скрипник А.Н., Розовский Б.Г. Безопасность труда в горной промышленности и уголовный закон (Уголовно-правовые, уголовно-процессуальные и криминологические аспекты). – К.: Наук. думка, 1978. – С.245; Лановенко И.П., Чангули Г.И. Уголовно-правовая охрана трудовых прав граждан. – К.: Наук. думка, 1989. – С.5; Совершенствование мер борьбы с преступностью в условиях научно-технической революции. – М.: Наука, 1980. – С.153.

ШЛЯХИ І СПОСОБИ СКОРОЧЕННЯ
ЛАТЕНТНОЇ ЗЛОЧИННОСТІ

Розглядаючи методи попередження латентної злочинності, треба перш за все згадати ті, що спрямовані на попередження злочинності в цілому. Здійснювані на загальносоціальному й спеціальнокримінологічному рівнях, вони перешкоджають прояву криміногенних чинників і водночас звужують базу латентизації¹.

Існують також спеціальні методи попередження латентної злочинності, з яких найбільш дійовим є виявлення вже вчинених посягань, невідомих правоохоронним органам. При цьому фактичні злочини потрапляють в офіційний статистичний облік. Однак, враховуючи причини й умови латентизації, можемо запропонувати й інші методи в цьому напрямку². Умовно вони можуть бути поділені на такі групи: а) заходи у сфері виховання громадян; б) заходи в соціальній сфері; в) заходи в правоохоронній сфері; г) заходи в державно-політичній сфері; д) заходи у сфері нормотворчої діяльності.

Заходи у сфері виховання громадян. Суспільство в особі держави й різних соціальних інститутів повинно виховувати у своїх громадян високу моральність і повагу

¹ Даньшин И.Н. Введение в криминологическую науку. – Х.: Право, 1998. – С.16.

² Горяинов К.К. Латентная преступность в России: результаты исследования и меры борьбы // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сб. матер. междунар. семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. С.29-38; Уоллер И. Латентная преступность и вопросы предупреждения преступности и раскрытия преступлений: международные разработки // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сб. матер. междунар. семинара. – М.: ВНИИ МВД РФ, 1993. – С.144-150.

до правил співжиття, піклуватися про підвищення їх правосвідомості, якою розуміють сукупність поглядів, ідей, що виражають ставлення людей і соціальних груп до права, законності і правосуддя, їх уявлення про те, що є правомірним, а що неправомірним. Тому можна вітати прийняття закону України «Про захист суспільної моралі».¹

Основним засобом підвищення рівня правосвідомості і правової культури є правове виховання – цілеспрямована ідеологічна діяльність держави і громадських організацій по вихованню поваги до права з метою, щоб нормативні вимоги стали особистим переконанням кожної людини, а повсякденне додержання юридичних норм – звичкою. Усе це сприятиме підвищенню соціально-правової активності громадян у сфері попередження злочинності й латентизації.

Заходи в соціальній сфері. У цій сфері життєдіяльності суспільства на підтримку заслужують заходи, спрямовані на збільшення довіри населення до правоохоронних органів, на посилення контролю їх діяльності з боку громадянського суспільства.

З цього приводу треба вказати, що сучасна соціально-економічна ситуація в Україні, незважаючи на свою суперечливість, характеризується зростанням ролі демократичних інститутів у багатьох сферах життєдіяльності суспільства. Свідченням тому є, зокрема, посилення впливу об'єднань громадян, їх поступове залучення у сферу контролю за діяльністю правоохоронних органів, у процес виявлення латентних злочинів та їх жертв. Прикладом цьому може бути діяльність Асоціації родичів убитих (далі – АРУ), заснованої 28 травня

¹ Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.03р., №1296-IV // Офіційний вісник України. – 2003. - №52. – Ст.2736.

1996 р. Згідно зі статутом вона являє собою громадську спілку однодумців, об'єднаних загальним болем у зв'язку із втратою близьких внаслідок їх насильницького вбивства, спілку громадян, які словом і справою сприяють розкриттю найстрашніших злочинів – посягань на життя людини. Основною метою діяльності цієї асоціації є всебічна підтримка рідних і близьких жертв убивств, а завданнями названої структури є:

- надання моральної й консультативної підтримки рідним насильно вбитих без втручання при цьому в оперативно-розшукову діяльність правоохоронних органів;
- здійснення представництва законних інтересів потерпілих – родичів убитих, членів АРУ – відповідно до законодавства;
- участь у розробці й виконанні районних, міських, обласних і державних програм по попередженню й розкриттю вбивств, пошуку й покаранню їх організаторів і виконавців;
- сприяння вдосконаленню правової системи держави в галузі охорони життя громадян;
- внесення пропозицій щодо формування правоохоронними органами стратегії профілактики й запобігання вбивствам.

Діяльність АРУ поширюється на територію Харківської області. Її членами можуть бути громадяни України та інших держав, які постійно проживають на території України, досягли 18-річного віку й визнають Статут асоціації.

Асоціація родичів убитих – неурядова, незалежна, неполітична, некомерційна правозахисна громадська організація, бюджет якої формується із членських внесків, добровільних пожертвувань та інших надходжень, що не суперечать чинному законодавству України.

Станом на 1 січня 2003р. діяльність АРУ характеризується такими даними. Асоціація налічує 572 члени. Основні послуги, що надаються безоплатно, – це моральна підтримка, юридична допомога, консультації, підготовка звернень, клопотань, скарг, контакти з Верховною Радою України, Генеральною прокуратурою України та іншими державними органами. Волонтери, які забезпечують зазначену допомогу, це 299 осіб, з яких 12 юристів. Кількість убивств, у зв'язку з якими потерпілим надавалася допомога, – 132. За участю АРУ скасовано постанов про припинення слідчих дій – 56, передано до суду 53 кримінальні справи за обвинуваченням у вбивстві, ухвалено вироків у кримінальних процесах – 32. Підготовлено звернень, клопотань, скарг – 387, у тому числі в міжнародні організації – 14.

Треба зазначити, що в Харківському регіоні існують й інші громадські організації, які займаються такого роду діяльністю. Посильний захист, консультації й надання правової допомоги особам, які постраждали від злочинів, є одним із напрямків діяльності Харківської правозахисної групи (далі – ХПГ). Одна із форм діяльності ХПГ – участь у судових процесах. Групою створено Бюро по наданню юридичної допомоги, до роботи якого залучаються високопрофесійні вчені-правознавці й адвокати. Лише з 1 січня по 30 червня 2000 р. у Бюро із заявами про порушення у процесі слідства, про необґрунтовані відмови у порушенні кримінальних справ звернулося 19 осіб. За цими заявами в результаті сприяння ХПГ було порушено 6 кримінальних справ.

ХПГ захищає права громадян і на міжнародному рівні. Наприклад, протягом перших 6-ти місяців 2000р. були подані дві скарги до Європейського суду з прав людини.

Особливе значення в діяльності цієї правозахисної групи приділяється роботі в напрямку правової просвіти громадян: друкуються бюлетені «Права людини», «Права людини. Суспільне утворення», «Свобода слова і приватне життя»; застосовуються також такі нетрадиційні методи правової освіти, як конкурси на краще есе з прав людини, комп'ютерна гра «Європейська конвенція з прав людини». Позитивною особливістю зазначеної структури треба визнати високий рівень організації її діяльності: відомості про всі справи, пов'язані з фактами обмеження прав громадян, з 1999р. в ХПГ враховуються в електронній базі даних.

Видається, що подальший розвиток можливостей подібних правозахисних організацій у боротьбі з латентноюлочинністю має бути пов'язаний із наданням їм додаткових повноважень¹.

Інститутом соціальної сфери життя суспільства, існування якого багато в чому перешкоджає процесам латентизації, є діяльність засобів масової інформації. ЗМІ – це організаційно-технічні комплекси, призначені для масового інформування населення, які обслуговуються працівниками професійної спеціалізації – друк, звукозапис, відеозапис, газета, радіо, телебачення, кіно тощо)². Мета ЗМІ – справляння впливу на громадську свідомість³, що, безумовно,

¹ Захаров Є.Є. Що таке правозахист? // Права людини: Інформ. бюл. Харк. правозахисної групи. – 2000. – N16. – С.2-4.

² Томин В.Т., Горшенков Г.Н. Использование средств массовой информации в профилактике преступлений. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1981. – С.49.

³ Томин В.Т., Горшенков Г.Н. Использование средств массовой информации в профилактике преступлений. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1981. – С. 7.

має місце¹. Відповідно до результатів дослідження, проведеного Центром громадських зв'язків Апарату Міністерства внутрішніх справ України, для 65% опитаних джерелом інформації про діяльність міліції є теле-, радіопередачі або публікації в пресі². Подібні дані раніше були одержані й І.А.Ісмаїловим. За його даними в обґрунтування думки про незахищеність перед злочинцями і безперспективність участі у профілактиці злочинів 85% опитаних послалися не на особистий досвід, а на публікації в ЗМІ³.

Ось чому ми переконані в тому, що вдосконалення й подальший розвиток демократії в Україні неминуче пов'язані з посиленням впливу ЗМІ на громадське і політичне життя. Як правильно зазначає С.С.Босхолов, ступінь демократичності кримінальної юстиції характеризує стан контактів із ЗМІ⁴. Діяльність засобів масової інформації є гарантом гласності і громадського контролю за додержанням

¹ Горяинов К.К., Исиченко А.П., Кондратьюк Л.В. Латентная преступность в России: опыт теоретического и прикладного исследования. – М.: ВНИИ МВД РФ, 1994. – С.64; Дремин В.Н. О механизме криминального влияния ранее судимых лиц на несовершеннолетних // Вопросы теории и практики предупреждения преступлений: Межвуз. сб. науч. тр. – Барнаул: Изд-во Алтай. ун-та, 1986. – С.129; Зудин В.Ф. Социальная профилактика преступлений. Криминологические и криминалистические проблемы. – Саратов: Изд-во Саратов.ун-та, 1983. – С.129; Криминология: Словарь-справочник /Сост. Х.-Ю.Кернер / Под ред. А.И.Долговой.– М.: Норма, 1998. – С.301-304.

² Довідка МВС України про результати опитування громадян щодо оцінки діяльності органів внутрішніх справ у першому півріччі 2000 року від 18 липня 2000р., № 3759/КВ. – С.4.

³ Исмаилов И.А. Проблемы предупреждения преступлений. – Баку: Науч.-методич. совет при Прокуратуре Азерб. ССР, 1990. – С.40.

⁴ Босхолов С.С. Основы уголовной политики: конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сб. матер. междунар. семинара. – М.: ВНИИ МВД РФ, 1993. – С.265.

правопорядку в суспільстві, попередження латентизації протиправних посягань, з чією б діяльністю вони не були пов'язані.

У цьому сенсі цілком логічним є існування в кримінально-процесуальному законодавстві норми, що передбачає повідомлення в пресі як окрему підставу для порушення кримінальної справи (ст.94 КПК України). Однак сьогодні передумови для її використання змінилися. Трансформація соціально-економічних умов у країні зумовила появу ЗМІ, створених на приватному капіталі, у більшій мірі незалежних від держави. Цілком очевидно, що це має важливе значення для попередження латентизації. Комерціалізація журналістської діяльності часто є стимулом для оперативного пошуку найбільш сміливих матеріалів стосовно злочинів, невідомих правоохоронним органам.

Прикладом зазначеному можемо назвати активну роботу журналістів двох ЗМІ м.Харкова – регіональної телемовної компанії «Тоніс-центр» і телерадіокомпанії «Сімон». Силами працівників цих структур готуються тематичні передачі, присвячені проблемі злочинності й боротьбі з нею в регіоні. Ця діяльність формує позитивний імідж правоохоронних органів в очах населення, підвищує довіру до них з боку громадян. У деяких випадках журналісти безпосередньо перешкоджають латентизації злочинних посягань. Так, у зв'язку з інформацією, викладеною в репортажах кореспондентів зазначених ЗМІ, було порушено декілька кримінальних справ.

Однак, ведучи мову про роль ЗМІ в боротьбі з латентною злочинністю в сучасних умовах, необхідно вказати й на обставини, що перешкоджають їх роботі в цьому напрямку. Приватна форма власності на капітал ЗМІ не гарантує абсолютну незалежність таких структур. Насамперед має місце

професійна залежність журналістів – найманих працівників – від роботодавців. Поряд з методами неформального контролю власники (засновники й учасники) мають можливість безпосередню регулювати діяльність ЗМІ – господарчих товариств – шляхом установа для них основних напрямків діяльності (п. «а» ст.41, ч.1 ст.59 Закону України «Про господарські товариства»¹).

Важливо зазначити при цьому, що чинне законодавство, яке безпосередньо регулює діяльність ЗМІ, є досить демократичним. Конституція України гарантує свободу слова, забороняється цензура. На жаль, незважаючи на це, в реальній дійсності нерідко спостерігаються факти потурання цих конституційних норм². Недаремно ж міжнародна спільнота, наприклад, американський «Freedom House», вважає ЗМІ України тільки частково вільними³.

Негативною обставиною також треба визнати наявність у правоохоронних органів повноважень, несумлінне використання яких може призвести до серйозних перешкод для журналістської діяльності. Одним з таких є повноваження щодо акредитації конкретного ЗМІ. У системі Міністерства внутрішніх справ України акредитація становить собою процес письмового клопотання керівництва ЗМІ у відповідний Центр громадських зв'язків (далі – ЦГЗ) Управління МВС України з проханням про співробітництво й надання

¹ Про господарські товариства: Закон України від 19.09.91р. №1576-ХП // Відом. Верхов. Ради УРСР. – 1991 - №49. – Ст.682.

² Жданов И., Якименко Ю. Сумерки свободы (свобода слова и политическая цензура в Украине в экспертных оценках украинских журналистов). – Зеркало недели. – 2002. – 7 декабря – С.3.

³ Див.: Media Responses to Corruption in the Emerging Democracies: Bulgaria, Hungary, Romania and Ukraine // A Freedom House Assessment Report. Key Findings and Recommendations. – May 1999. – P.13.

інформації про кримінальні події в регіоні. Позбавляючись акредитації, ЗМІ одночасно позбавляється можливості одержувати інформацію про діяльність відповідного органу «з перших рук».

У цілому ж ставлення представників правоохоронних органів до журналістів зараз оцінюється останніми як досить лояльне, хоча і стримане. Це визнавали в інтерв'ю опитані представники ЗМІ.

Розмірковуючи про зниження латентної злочинності ми вважаємо за доцільне відмітити, що в країні повинні бути здійснені масштабні заходи по забезпеченню добробуту громадян в соціальній сфері. Активне втілення їх у життя, безперечно, позитивно вплине на криміногенну ситуацію в країні, обсяг злочинності взагалі і її латентної частини.

Заходи в правоохоронній сфері. Найважливіші функції в боротьбі з латентною злочинністю, як і раніше, виконують правоохоронні органи. В Україні функціонують понад 50 міністерств, відомств, комітетів та інших структур системи центральних органів виконавчої влади¹, основним (іноді додатковим) завданням яких є нагляд за додержанням законності і забезпечення правопорядку, своєчасне виявлення вчинених правопорушень і притягнення винних до відповідальності. Але, незважаючи на їх існування, проблема латентної злочинності в країні залишається ще досить гострою. Цілком очевидно, що час вимагає від контролюючих структур нових підходів у здійсненні своєї діяльності. Зокрема, нагальною

¹ Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 15.12.99р., №1573/99 // Офіц. вісн. України. - 1999. - № 50. - Ст.2435; Про систему центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 15.12.99р., №1572/99. // Офіц. вісн. України. - 1999. - №50. - Ст.2434.

проблемою є забезпечення контролю їх роботи з боку громадськості.

Своєчасним потрібно визнати факт появи в системі МВС спеціальних підрозділів, що відповідають за висвітлення діяльності правоохоронців – центрів громадських зв'язків.

Завданнями ЦГЗ є:

- оперативне інформування населення області про стан боротьби зі злочинністю;
- надання організаційної й методичної допомоги підрозділам Управління МВС по проведенню роз'яснювальної роботи серед населення;
- формування громадської думки, спрямованої на всебічне утвердження законності і правопорядку на території області, зміцнення соціального і правового становища працівників МВС;
- забезпечення підготовки тематичних передач із проблем охорони громадського порядку й боротьби зі злочинністю;
- підготовка інформаційно-аналітичних оглядів, публікацій про діяльність органів внутрішніх справ;
- вивчення громадської думки про роботу міліції, аналіз, підготовка відповідних пропозицій та рекомендацій;
- підготовка звітів керівного складу Управління МВС області про результати боротьби зі злочинністю.
- інформування громадськості про факти негативних проявів, допущених працівниками органів внутрішніх справ, і заходи, вжиті стосовно них.

Виконання зазначених завдань досягається декількома способами. ЦГЗ УМВС України в Харківській області разом з Координаційним комітетом по боротьбі з корупцією та організованою злочинністю при Харківській обласній державній

адміністрації, Харківським обласним благодійним фондом «Правопорядок» та іншими структурами є співзасновником газети «Злочин і покарання». Зазначений друкований орган видається щотижня з 1990 р. У ньому висвітлюються матеріали про кримінальні події в області, найбільш резонансні вироки з кримінальних справ, новини правоохоронної діяльності, публікується щотижневий рівень злочинності регіону тощо. Силами ЦГЗ готуються телепередачі «Наша міліція», «З місця події», «Увага, розшук!», «З емблемою «Динамо». Водночас у рубриці «Служба 02 повідомляє» телепрограми «Новини» щодня виходять відеорепортажі, зняті працівниками міліції.

ЦГЗ провадить дослідницьку роботу по вивченню громадської думки про діяльність правоохоронних органів. Відповідно до аналітичної довідки, наданої в Управлінні МВС України в Харківській області, протягом першого півріччя 2000р. силами працівників Управління було проведено 21 опитування, де взяли участь 2077 респондентів (працівники різних підприємств та установ, учні й педагоги вузів, технікумів, шкіл та ін.). В анкеті висвітлювалися питання про зміни, що відбулися в органах охорони правопорядку за останній рік, про оцінку діяльності міліції в боротьбі зі злочинністю, про риси, притаманні працівникам правоохоронних органів при виконанні ними службових обов'язків, конкретні випадки контактів із працівниками міліції та ін. (усього 17 питань).

Взагалі роботу ЦГЗ у структурі МВС слід визнати досить масштабною. Згідно з довідкою Міністерства внутрішніх справ України від 18 липня 2000 р., №3759-КВ у першому півріччі при ЦГЗ зазначеної структури було акредитовано понад 300 представників провідних

ЗМІ та інших творчих працівників. На рівні МВС України проведено 28 брифінгів і прес-конференцій за участю керівництва МВС України та його служб. Структурними підрозділами ЦГЗ на місцях проведено 1462 брифінги і прес-конференції. Організовано 6 зустрічей керівництва МВС з редакційними колективами ЗМІ: Міністра внутрішніх справ України з працівниками Творчого виробничого об'єднання «Українські телевізійні новини», акціонерного товариства закритого типу «Магнолія-ТВ» і «Робочої газети»; першого заступника Міністра внутрішніх справ України – з редакційними колективами газет «Сьогодні» та «Факты и комментарии»; заступника Міністра внутрішніх справ України – з колективом редакції газети «Урядовий кур'єр». Проведено 2 зустрічі керівництва МВС України з Гільдією головних редакторів ЗМІ України і трудовим колективом виробничого об'єднання «Фармацевтична фірма «Дарниця». Результати цих зустрічей висвітлювалися в пресі, на телебаченні й радіо.

З метою формування нового образу представника правоохоронних органів оголошено Всеукраїнський творчий конкурс до Дня міліції на краще висвітлення в ЗМІ діяльності органів внутрішніх справ. У червні 2000р. організовано зустріч Міністра внутрішніх справ з представниками ЗМІ України і начальниками структурних підрозділів ЦГЗ, присвячена Дню журналіста, на якій були вручені нагороди редакційним колективам та окремим творчим працівникам за активне висвітлення роботи працівників міліції. Структурними підрозділами МВС розроблено Програму формування серед населення позитивного іміджу міліції¹.

¹ Офіц. сайт МВС України mvsinfo.gov.ua. 19.12.03.

Така діяльність, безумовно, впливає на громадську думку. За результатами всеукраїнського дослідження ЦГЗ апарату Міністра внутрішніх справ України, викладеними у відповідній аналітичній довідці, встановлено, що зберігається усталена тенденція до поступових позитивних змін у ставленні громадян до діяльності міліції. Робота міліції оцінювалася як задовільна в 1999 р. 34% опитаних, у першому півріччі 2000 р. – 34%, як незадовільна у 1999 р. – 38%, у першому півріччі 2000 р. – 37% опитаних.

Заходи в державно-політичній сфері. Новацією в діяльності державних органів, що безпосередньо впливає на стан латентної злочинності, можна визнати появу інституту Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений), діяльність якого регламентується Конституцією України, законами України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»¹, «Про державну службу»², «Про звернення громадян»³.

Відповідно до ст.1 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» Уповноважений покликаний здійснювати контроль за додержанням конституційних прав та свобод людини і громадянина на всій території України й у межах її юрисдикції. Статтею 3 цього нормативного акта передбачено, що метою парламентського контролю, який здійснює Уповноважений, є:

¹ Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.97 р., №776/97 - ВР// Відом. Верхов. Ради України. – 1998. – №20, – Ст.99.

² Про державну службу: Закон України від 16.12.93 р., №3723 // Відом. Верхов. Ради України. – 1993. – №52. – Ст.491.

³ Про звернення громадян: Закон України від 02.10.96 р., №393/96-ВР // Відом. Верх. Ради України. – 1996. – №47. – Ст.256.

- захист прав та свобод людини і громадянина; проголошених Конституцією; законами й міжнародними договорами України;

- додержання і повага прав та свобод людини і громадянина органами державної влади, органами місцевого самоврядування та їх посадовими особами;

- сприяння правовій поінформованості населення.

Уповноважений має права (ст.13 названого Закону), використання яких, безумовно, попереджує латентизацію злочинів:

- безперешкодно контактувати з органами державної влади, підприємствами, установами;

- знайомитися з документами органів державної влади, підприємств та установ;

- відвідувати в будь-який час місця тримання затриманих, досудового слідства, установи виконання покарань;

- перевіряти стан додержання встановлених прав та свобод людини і громадянина державними органами, у тому числі й тими, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність.

Незважаючи на дещо роз'єднаний характер нормативних актів, які регулюють діяльність українського омбудсмена¹, в цілому його слід визнати одним з нових і перспективних нововведень у справі попередження латентизації злочинів². Не дивно, що протягом тільки 1998 р. до цього

¹ Закоморіна К. Особливості законодавчого регулювання діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини // Право України. – 2000. – № 1. – С.47-51.

² Шевченко Л. Права людини в Україні – звичайна декларація? (Про доклад Н.Карпачової) // Юрид. вісн. України. – 2000. – №48. – С.3.

державного інституту за допомогою звернулися понад 4 тис. осіб¹.

Заходи в нормотворчій сфері. Раніше ми вказували, що побоювання помсти з боку злочинців стримує деяких потерпілих від звернення до правоохоронних органів з інформацією про відомі їм злочини. Тому важливим заходом попередження латентизації вважаємо гарантування їх безпеки, зокрема, шляхом нормотворчої діяльності. Стосовно цього питання вже прийняті спеціальні нормативні акти: Закон України від 23 грудня 1993р. «Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві»², указ Президента України від 18 січня 2001 р. «Про додаткові заходи щодо запобігання зникненню людей, удосконалення взаємодії правоохоронних та інших органів виконавчої влади в їх розшуку».³ На нашу думку, зараз необхідно забезпечити їх реалізацію, особливо фінансування.

Із приводу нормотворчої діяльності як специфічного заходу попередження латентизації треба зауважити й наступне. У кримінологічній літературі заходи щодо декриміналізації правопорушень, які не становлять великої суспільної небезпечності, визнаються одним із істотних факторів зменшення навантаження на слідчих і, отже, способом

¹ Хальота А. Щодо захисту конституційних прав шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини // *Право України*. – 2000. – №3. – С.33.

² Про забезпечення безпеки осіб, що беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.93 р., №3782-ХІІ // *Відом. Верхов. Ради України*. – 1994. – №11. – Ст.51.

³ Про додаткові заходи щодо запобігання зникненню людей, удосконалення взаємодії правоохоронних та інших органів виконавчої влади в їх розшуку: Указ Президента України від 18.01.01р., №20/2001// *Офіц. вісн. України*. – 2001. – №3. – Ст.58.

підвищення ефективності їх роботи¹. Окрім цього, як було показано раніше, кожен факт латентності впливає на свідомість нестійких осіб, стимулюючи можливість їх протиправної поведінки. Тому зменшення кількості криміналізованих посягань, які істотно не впливають на основи суспільства та інтереси громадян, але відволікають зусилля правоохоронних органів², значною мірою сприяє зниженню обсягу латентності у цілому.

Показовою щодо цього є ст.154 КК України 1960р., яка встановлювала відповідальність за спекуляцію. Відповідно до неї до 25 червня 1991 р. караним вважалося скуповування й перепродаж з метою наживи товарів та інших предметів. Однак, як правильно зауважував П.Є.Кондратов, відсутність у минулому належного комплексу правових актів, що забезпечують суспільно корисну діяльність, пов'язану з одержанням громадянами доходів, обумовило те, що серед населення стали вельми поширеними, а в низці випадків навіть звичними протиправні способи задоволення своїх у цілому правомірних інтересів. Внаслідок цього виявилось зростання кількості злочинів, учинюваних із корисливих мотивів, зокрема спекуляції³. На момент внесення змін до

¹ Кайзер Г. Криминализация и декриминализация в современном уголовном праве // Актуальные вопросы современного уголовного права, криминологии и уголовного процесса (Второй советско-западногерманский коллоквиум) / АН ГССР, Ин-т экономики и права. – Тбилиси: Мецниереба, 1986. – С.80; Кожевніков Г.К., Давиденко Л.М. та ін. науково обґрунтовані норми навантаження та належні умови праці слідчих підрозділів як важливий чинник їх якісної діяльності // Питання боротьби зі злочинністю: 36. наук. пр. – Х.: Право, 1997. – Вип.1 – С.27.

² Віленська Е., Дидоренко Е. та ін. Криминологія: традиції і новації // Право України. – 1999. – № 6. – С.95.

³ Кондратов П.Е. Учет нормативно-правового фактора при сопоставлении прогнозов в сфере борьбы с преступностью // Методология и методика прогнозирования в сфере борьбы с преступностью: Тр. Акад. МВД СССР. – М.: Изд-во Акад. МВД СССР, 1989. – С.65.

ст. 154 КК України (25 червня 1991р.) з точки зору населення ця заборона стала побічно суперечити існуючим принципам торгівлі кооперативів, підприємств недержавних форм власності. Ситуація з комерційною торгівлею вже не сприймалася громадськістю як кримінально каране діяння. Після введення в дію 3 грудня 1990р. Закону України «Про ціни і ціноутворення»¹, 7 лютого 1991р. Закону України «Про підприємництво»² зазначена стаття стала суперечити і принципам політики у сфері господарювання. Таким чином, мала місце невинуватена суперечність дозволу і заборони тієї ж самої поведінки в різних нормативних актах, що також створювало проблему. Безумовно, це неминуче позначилося на зростанні зареєстрованих і в ще більшій мірі латентних злочинів цього виду. За даними В.І. Шакуна частка спекуляції серед зареєстрованих злочинів постійно зростала – до 1990 р. в середньому на 4,7% за рік³.

Тільки після внесення змін до цієї норми закону її редакція стала в більшій мірі відповідати громадським поглядам, інтересам і нормам господарського права. Караним у кримінальному порядку було визнано скуповування тільки тих товарів і предметів, на які встановлено державні роздрібні ціни (як правило, це товари першої необхідності), і тільки в підприємствах (організаціях) торгівлі, а також у тих підприємствах, що здійснюють реалізацію товарів чи інших предметів населенню, та їх перепродаж з метою наживи. Цю тезу підтверджувала і статистика кількості

¹ Про ціни і ціноутворення: Закон УРСР від 03.12.90р., №507-ХІІ// Відом. Верх. Ради УРСР. – 1990. – №52. – Ст.650.

² Про підприємництво: Закон Української РСР від 07.02.91р. №698-ХІІ // Відом. Верх. Ради УРСР, 1991. – №14. – Ст.168.

³ Шаkun В.І. Влада і злочинність. – К. : Пам'ять століть, 1997. – С.100.

кримінальних справ, порушених за фактами спекуляції: у 1990 р. їх налічувалося 9,1 тис., у 1991 р. – 5,4 тис., у 1992 р. – 2,95 тис.¹

Таким чином, розміри латентності можуть служити індикатором «старіння» кримінально-правової норми, а своєчасна декриміналізація відповідного діяння сприяти раціоналізації державної кримінальної політики. Як правильно зазначається в літературі з криминології, показником, що свідчить про надмірно широку криміналізацію, можуть бути дані про незастосованість відповідних кримінально-правових норм, незважаючи на поширеність у суспільстві діянь, ними передбачених². Установлення таких норм та їх корекція згідно з вимогами часу буде сприяти зменшенню латентності³.

Слід також визнати позитивним моментом скасування певних підстав кримінальної відповідальності родичів злочинця. Із прийняттям нової Конституції України стало обов'язковим положення, встановлене у її ст.63: «Особа не несе відповідальності за відмову давати показання або пояснення щодо себе, членів сім'ї чи близьких родичів, що визначаються законом». На підставі цієї норми коло осіб, які можуть нести відповідальність за відмову давати показання із цього приводу, звузилася. Водночас за рахунок

¹ Камлык Н.И., Смедя Л.С. Криминологический анализ экономической преступности в Украине и некоторые прогностические оценки ее развития // Бюл. законодательства і юридичної практики України. – 1994. – №2. – С.45.

² Совершенствование мер борьбы с преступностью в условиях научно-технической революции. – М.: Наука, 1980. – С.171.

³ Дидоренко Э.А., Розовский Б.Г. Некоторые причины экономической латентной преступности // Проблемы борьбы з організованою злочинністю в регіоні (на матер. Харків. та Полт. обл.): Матер. міжнар. наук.-практ. конф. – Х.: Право, 2000. – С.121.

зазначених діянь, що раніше визнавалися караними, скоротилася кількість латентних злочинів і зменшився негативний вплив їх наслідків на суспільство.

Обґрунтованість застосування вказаних методів була підтверджена результатами опитування експертів, перед якими було поставлено запитання: «Які, на Ваш погляд, дійові способи зниження рівня латентної злочинності?» Відповідаючи на нього, учасники повинні були дати самостійні варіанти відповідей. Наведемо основні з них.

Практичні працівники вбачають шляхи зниження латентності в ефективному здійсненні правоохоронної діяльності – 61% експертів; у поліпшенні оперативно-розшукової діяльності – 18%; в удосконаленні матеріально-технічної, кадрової бази – 19%; у зміні критеріїв оцінки діяльності правоохоронних органів – 5%; у підвищенні рівня профілактичної діяльності – 4%. Указали на необхідність удосконалення нормативної бази 24% експертів; 5% – на спрощення процедури процесуального оформлення доказів; 6% – на розробку механізму й забезпечення захисту потерпілих і свідків; 5% експертів висловили пропозиції посилити покарання винних, перенести незначні й неумисні злочини до розряду адміністративних правопорушень, зорієнтувати чинне законодавство в напрямку зменшення податкових виплат і збільшення штрафних санкцій за ухилення від сплати податків.

Було вказано пропозиції вдосконалити соціальну сферу життя суспільства, поліпшити матеріальний добробут, підняти рівень правової культури і правосвідомості населення, збільшити вимоги до державних службовців.

Експерти – наукові працівники пов'язують зниження рівня латентної злочинності з такими заходами: а) вдосконалення

роботи правоохоронних органів – 9%; б) підвищення статистичної дисципліни – 5%; в) удосконалення законодавства, що регулює облікову дисципліну й забезпечує гарантії свідкам – 4%; г) робота серед населення – 8% експертів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ ЗА ТЕМОЮ

1. Аванесов Г.А. Криминология, прогностика, управление. – Горький: Изд-во ВГИ МВД СССР, 1975. – 225 с.
2. Акутаев Р.М. Проблемы латентной преступности (По материалам Дагестанской АССР): Дис. ...канд. юрид. наук: 12.00.08.– Махачкала, 1984. – 235 с.
3. Алексеев А.И. Криминология и профилактика преступлений. – М.: Юрид. лит., 1989. – 87 с.
4. Алексеев А.И. Криминология: Курс лекций. – М.: Щит, 1999.– 340 с.
5. Антонян Ю.М., Голубев В.П., Кудряков Ю.Н. Изнасилования: причины и предупреждение: Пособие. – М.: ВНИИ МВД СССР, 1990. – 192 с.
6. Асмус В.Ф. Логіка. – Київ: Укр. вид -во політ. літер., 1947. – 410 с.
7. Баляба А.В., Виленская Э.В., Дидоренко Э.А. Криминология: приглашение к дискуссии. – Луганск: РИО ЛИВД, 2000. – 318 с.
8. Бандурка А.М., Червяков И.М. Посылкина О.В. Финансово-экономический анализ: Учебник. – Харьков: Университет внутренних дел, 1999. – 394 с.
9. Бараненко Б.И. Теоретические предпосылки видового анализа оперативной обстановки в деятельности органов внутренних дел по предупреждению и раскрытию преступлений // Криминологические проблемы борьбы с преступностью: Сборник научных трудов. – Киев: КВШ МВД СССР, 1985. – С.13-18.
10. Бачинин В.А. Философия права и преступления. – Харьков: Фолио, 1999. – 607 с.

11. Бобырь В.И. Карманные кражи: статистика и реальность // Криминологические проблемы борьбы с преступностью: Сборник научных трудов. – Киев: КВШ МВД СССР, 1985. – С.137-142.

12. Бодянский С.В., Матусовский Г.А., Плісс І.П. Застосування методів дуополії у завданнях аналізу взаємодії «тіньового» і легального секторів економіки // Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності: Матер. міжнар. наук.-практ. конф. 15-16 грудня 1998 р. – Харків: Хар. центр вивч. орг. злоч., 1999. – С.244-247.

13. Босхолов С.С. Основы уголовной политики: конституционный, криминологический, уголовно-правовой и информационный аспекты. – М.: ЮрИнфоР, 1999. – 293 с.

14. Брунон Холыст. Криминология. Основные проблемы / Пер. с польск./ Под ред. Н.А.Стручкова. – М.: Юрид. лит., 1980. – 264 с.

15. Булатов Г.Г. Некоторые аспекты оценки базовых статистических данных о преступности и результатах борьбы с ней при криминологическом прогнозировании // Методология и методика прогнозирования в сфере борьбы с преступностью: Труды Академии МВД СССР. – М.: Акад. МВД СССР, 1989. – С.25-30.

16. Бышевский Ю.В., Марцев А.И. Криминологическая характеристика лиц, совершающих кражи. Сравнительный анализ. – Омск: ОВШ МВД СССР, 1984. – 44 с.

17. Валуйська М.Ю. Щодо проблеми особистості латентного злочинця // Використання досягнень науки і техніки у боротьбі зі злочинністю: Матеріали наук.-практ. конф. / Відп. ред. проф: В.С.Зеленецький, доц. Л.В.Дорош. – Харків: Право, 1998. – С.213-218.

18. Введение в философию / Под ред. В.В.Фролова: В 2-х т. – М.: Юрид. лит., 1980.

19. Віленська Е., Дидоренко Е., Розовський Б., Чалий В. Кримінологія: традиції і новації // Право України. – 1999. – №6. – С.92-97.

20. Вицин С.Е. Оценка латентной преступности на основе статистических моделей // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сборник материалов международного семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – С.237-239.

21. Гаврилов Б.Я. Способна ли российская статистика о преступности стать реальной? // Государство и право. – 2001. – №1. – С.47-62.

22. Герцензон А.А. Основные положения и задачи советской науки уголовной статистики // Проблемы искоренения преступности. – М.: Юрид. лит., 1965. – С.26-56.

23. Гитин В., Хигир Б. Анатомия криминала. Убийство. Изнасилование. – Харьков: Паритет, 1996. – 416 с.

24. Глоточкин А.Д., Пирожков В.Ф. Психическое состояние человека, лишённого свободы. – М.: Научно-исслед. и ред.-издат. отдел ВШ МООН СССР, 1985. – 250 с.

25. Голина В.В. Попередження злочинності правоохоронними органами. – Київ: НМК ВО, 1991. – 92 с.

26. Горяинов К.К. Латентная преступность в России: результаты исследования и меры борьбы // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сборник материалов международного семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – С.19-38.

27. Горяинов К.К., Исиченко А.П., Кондратьев Л.В. Латентная преступность в России: опыт теоретического и прикладного исследования. – М.: ВНИИ МВД РФ, 1994. – 149 с.

28. Готлиб Р.М. К вопросу о выявлении латентной неосторожности методами прокурорского надзора за дознанием // Проблемы борьбы с преступной неосторожностью: Межвуз. тематич. сборник. – Владивосток: Дальневост. гос. ун-т, 1978. – Вып.2. – С.102-112.

29. Григорян В.А. Проблема криминологической оценки преступности // Методологические проблемы изучения преступности и ее причин: Сб. науч. тр. – М.: ВИИПРМП, 1986. – С.38-43.

30. Гуров А.И. Профессиональная преступность: прошлое и современность. – М.: Юрид.лит., 1990. – 304 с.

31. Давыдов А.А., Чураков А.Н. Модульный анализ и моделирование социума. – М.: ИС РАН, 2000. – 208 с.

32. Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка: В 4 т. – М.: Рус. язык, 1981.

33. Даньшин І.М. Проблеми детермінації злочинності // Вісник Академії правових наук України. – 1995. – №2. – С.115-117.

34. Даньшин І.М., Оболенцев В.Ф. Латентна злочинність: поняття, причини, негативні наслідки // Вісник Університету внутрішніх справ. – Харків: УВСУ, 2000. – Вип.10. – С.29-34.

35. Даньшин И.Н. Введение в криминологическую науку. – Харьков: Право, 1998. – 144 с.

36. Даньшин И.Н. Понятие, негативные последствия и методы выявления латентной преступности // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сборник материалов международного семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – С.232-234.

37. Даньшин И.Н. Преступность: понятие, общая характеристика, причины и условия: Учеб. пособие. – К.: НМК ВО, 1988. – 88 с.

38. Даньшин И.Н. Профессиональная преступность // Збірник наукових праць Харківського Центру вивчення організованої злочинності. – Харків: Харк. Центр вивч. орг. злочинності, 2000. – Вип.1. – С.92-119.

39. Декларация основных принципов правосудия для жертв преступлений и злоупотреблений властью: Резолюция 40/34 Генеральной Ассамблеи ООН от 29.11.85 р. / ООН. Генеральная Ассамблея. Официальные отчёты. Сороковая сессия. – Дополн. N 53 (A/40/53) // СССР и международное сотрудничество в области прав человека. Документы и материалы. – М.: Междунар. отношения, 1989. – С.270-272 .

40. Довідка МВС України про результати опитування громадян щодо оцінки діяльності ОВС у першому півріччі 2000 року від 18 липня 2000р. № 3759/КВ. – 5 с.

41. Долгова А.И. Криминологические исследования взаимосвязи правосознания и преступности // Криминологические проблемы правосознания и общественного мнения о преступности (По материалам советских и чехословацких исследований): Сборник научных трудов. – М.: ВИИПРМПП, Прага: Исслед. ин.-т криминологии ЧССР, 1986. – С. 34-53.

42. Долгова А.И. Криминология: Учебник для вузов. – М.: Норма-Инфра-М, 1999.– 272 с.

43. Долгова А.И. Некоторые вопросы диалектики познания преступности и её причин // Методологические проблемы изучения преступности и её причин: Сборник научных трудов. – М.: ВИИПРМПП, 1986. – С.5-24с.

44. Дремин В.Н. О механизме криминогенного влияния ранее судимых лиц на несовершеннолетних // Вопросы теории и практики предупреждения преступлений: Межвуз. сборник научных статей. – Барнаул: Изд-во Алтайского гос. ун-та, 1986. – С.129-139.

45. Дубовик О.Л. К вопросу о понятии мотивации преступного поведения // Проблемы предупреждения преступности и дальнейшего укрепления законности и правопорядка (Пятая науч.-практ. конф. ассист. и соиск.): Тезисы докл. и сообщ. – М.: ВИИПРМПП, 1973. – С.11-14.

46. Дьяченко А.П. Проблемы борьбы с изнасилованиями. – М.: НИИ МВД СССР, 1981. – 64 с.

47. Ермин В.Н. Изучение и предупреждение преступности в городах: проблемы теории и практики. – Иркутск: Изд-во Иркутск. ун-та, 1989. – 336 с.

48. Ефремова Г.Х., Каминская В.И., Ключков В.В., Ратинов А.Р. Исходные теоретические положения // Общественное мнение о преступности и мерах борьбы с ней: Сборник научных трудов. – М.: ВИИПРМП, 1977. – С.5-33.

49. Ефремова Г.Х. Реакция общественного сознания на преступное поведение // Общественное мнение о преступности и мерах борьбы с ней: Сборник научных трудов. – М.: ВИИПРМП, 1977. – С.128-141.

50. Жалинский А.Э. Социально-правовое мышление: проблемы борьбы с преступностью. – М.: Наука, 1989. – 192 с.

51. Жеребкін В.Є. Логіка: Підручн. / 2-е вид., стереотип. – Х.: Основа, К.: Знання, 1998. – 252 с.

52. Жеребкин В.Е. Логика. – Харьков: Изд-во ХГУ, 1968. – 220 с.

53. Журавель В.А. Проблеми теорії та методології криміналістичного прогнозування. – Харків: Право, 1999. – 304 с.

54. Забрянский Г.И. Теоретические вопросы статистического учёта преступлений: Дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – М.: ВИИПРМП, 1971. – 299 с.

55. Загальна декларація прав людини: Док. ООН А/PES/217 А // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / Упор. Ю.К.Качуренко. – Київ: Наукова думка, 1992. – С.18-23.

56. Закоморіна К. Особливості законодавчого регулювання діяльності Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини // Право України. – 2000. – №1. – С.47-51.

57. Захаров Є. Що таке правозахист? // Права людини: Інф. бюл. ХПГ.- 2000. – №16. – С.2-4.

58. Звекіч У., Фрате, А.А. Обзори виктимізації: міжнародна перспектива // Латентна преступність: знання, політика, стратегія: Матеріали міжнародного семінара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – С. 39-56.

59. Зеленецький В.С. Обща теорія боротьби з преступністю. 1. Концептуальні основи.- Х.: Основа, 1994. – 321с.

60. Зеленецький В.С., Кальман О.Г. Про деякі напрямки підвищення ефективності правоохоронної діяльності (за результатами соціологічного дослідження) // Питання боротьби зі злочинністю. – Харків: Право, 2000. – Вип.4. – С.124-128.

61. Зелінский А.Ф. Методика кримінологічних досліджень: Учеб. посібник. – Київ: УМК ВО, 1992. – 28 с.

62. Зелінский А.Ф. Кримінологія: Курс лекцій. – Харків: Прапор, 1996. – 260с.

63. Зелінський А.Ф., Коржанський М.Й. Корислива злочинна діяльність. – Київ: Генеза, 1998. – 144 с.

64. Зинченко В.Н., Кальман А.Г., Христич І.А. Правова статистика: Учеб. посібник. – Харків: НИИИПП АПрН України, 1998. – 184 с.

65. Злочинність в Україні: Стат. збірник. – Київ: Держ. ком. статистики, 1998.– 71с.

66. Зудин В.Ф. Соціальна профілактика преступлень. Кримінологічні і криміналістичні проблеми. – Саратов: Изд-во Саратов.ун-та, 1983. – 188 с.

67. Інструкція по судовій статистиці: Затв. Наказом Міністра юстиції України від 28.07.94р. №21/5 // Правова статистика: Курс лекцій / О.М.Джужа, Ю.В.Александров, В.В.Василевич / За ред. О.М.Джужа. – Київ: НАВС України, 1999. – С.282-334.

68. Інструкція про єдиний облік злочинів: Затверджена наказом Генерального прокурора України від 21 грудня 1995 р. №21 // Саницький В.А., Карацоба А.М., Святоборг В.В. та ін. Система інформаційного забезпечення ОВС України: Навч.-практ. посібник / За ред. Л.В.Бородича. – Київ: РВВ ВС України, ТОВ АНТЕКС, 2000. – 144 с.

69. Інструкція про порядок заповнення та подання документів первинного обліку злочинів, осіб, що їх вчинили, руху кримінальних справ і протоколів про злочини: Затв. Наказом Генерального прокурора України та Міністра внутрішніх справ України від 21 грудня 1995р. №22/835 // Саницький В.А., Карацоба А.М., Святоборг В.В. та ін. Система інформаційного забезпечення ОВС України: Навч.-практ. посібник / За ред. Л.В.Бородича. – Київ: РВВ МВС України, ТОВ АНТЕКС, 2000. – 144 с.

70. Інструкція про порядок приймання, реєстрації, обліку та розгляду в підрозділах податкової міліції заяв, повідомлень та іншої інформації про злочини і пригоди: Затв. Наказом ДПА України від 24.06.98 р. № 304.

71. Иншаков С.М. Зарубежная криминология. – М.: Издат. группа «ИНФРА-М-НОРМА», 1997. – 383 с.

72. Исмаилов И.А. Проблемы предупреждения преступлений. – Баку: Науч.-методич. совет при прокуратуре Азербайджанской ССР, 1990. – 254 с.

73. Исмаилов И.А. Состояние и тенденции преступности. – Баку: Науч.- методич. совет при прокуратуре Азербайджанской ССР, 1989. – 95 с.

74. Казакова В.А. Методика определения уровня латентной преступности в сфере незаконного оборота наркотиков // Безопасность и здоровье нации в аспекте преступности. – М.: Криминолог. ассоциация РФ, НИИ проблем укрепления законности и правопорядка, 1996. – С. 90-100.

75. Кайзер Гюнтер. Криминализация и декриминализация в современном уголовном праве // Актуальные вопросы современного уголовного права, криминологии и уголовного процесса. Второй советско-западногерм. коллоквиум. – Тбилиси: Мецниереба, 1986. – С. 79-99.

76. Кальман А.Г., Христич И.А. Краткий словарь криминолого-статистических терминов. – Харьков: НИИИПП АПрН Украины, 1998. – 68 с.

77. Кальман О.Г. Злочинність у сфері економіки України: теоретичні та прикладні проблеми попередження: Дис. ... докт. юрид. наук: Спец. 12.00.08: Кримінальне право. Криминологія. Кримінально-виконавче право. / Наук. консультант: проф. Даньшин І.М. – Х., 2004. – С. 20-35.

78. Камлик М.І., Невмержицький Є.В. Корупція в Україні. – К.: Знання, КОО, 1998. – 187 с.

79. Камлык Н.И., Смяян Л.С. Криминологический анализ экономической преступности в Украине и некоторые прогностические оценки ее развития // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1994. – №2. – С. 38-45.

80. Кан Уэда. Преступность и криминология в современной Японии / Пер. с япон./ Под общ. ред. Н.Ф.Кузнецовой и В.Е.Еремина. – М.: Прогресс, 1989. – 256 с.

81. Карабец З., Штехова М., Брабцова И., Шистек Ф., Моравец М., Стужка Я. Общественное мнение о преступности и ее причинах // Криминологические проблемы правосознания и общественного мнения о преступности: Сборник научных трудов. – М.: ВИПРМПП, Прага: Исслед. институт криминологии ЧССР, 1986. – С. 87-100.

82. Караев Т. Э. Проблемы борьбы с преступностью в Азербайджанской Республике. – Баку: Элм, 1992. – 328 с.

83. Карпец И.И. Преступность: иллюзии и реальность. – М.: Рос. право, 1992. – 432 с.

84. Касаткин Ю.П. Очерк истории изучения преступности в СССР // Проблемы искоренения преступности. – М.: Юрид. лит., 1965. – С.187-225.

85. Кириллов В.И., Старченко А.А. Логика: Учебник / 2-е изд., испр. и доп. – М.: Высш. школа, 1987. – 271 с.

86. Ковалев М.И. Основы криминологии – М.: Юрид. лит., 1970. – 160 с.

87. Ковалкин А.А. Латентная преступность и ее выявление органами внутренних дел. – Киев: КВШ МВД СССР, 1985. – 96 с.

88. Кожевніков Г.К., Давиденко Л.М., Коновалова В.О., Хотенець В.М., Янович Ю.П. Науково обґрунтовані норми навантаження та належні умови праці слідчих підрозділів як важливий чинник їх якісної діяльності // Питання боротьби зі злочинністю: Збірник наукових праць. – Харків: Право, 1997. – Вип.1. – С.7-45.

89. Козлов Ю.Г. Изучение общественного мнения о борьбе с преступностью и путях её совершенствования // Общественное мнение о преступности и мерах борьбы с ней: Сборник научных трудов. – М.: ВНИИПРМП, 1977. – С.121-128.

90. Кондаков Н.И. Логический словарь. – М.: Наука, 1971. – 656 с.

91. Кондратов П.Е. Учет нормативно-правового фактора при сопоставлении прогнозов в сфере борьбы с преступностью // Методология и методика прогнозирования в сфере борьбы с преступностью: Тр. Акад. МВД СССР. – М.: Акад. МВД СССР, 1989. – С.65-70.

92. Кондратюк Л.В. О кумулятивной латентности и методике определения ее размеров // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сборник материалов международного семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – С.239-246.

93. Конев А.А. Некоторые специфические признаки латентной преступности // Проблемы борьбы с преступностью. – Омск: ОВШ МВД СССР, 1977. – С.144-146.

94. Конев А.А. Основные криминологические характеристики латентной преступности: Учеб. пособие. – Омск: ОВШ МВД СССР, 1980. – 47с.

95. Конев А.А. Преступность и проблема измерения её реального состояния: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. – М.: Акад. МВД РФ, 1993. – 36 с.

96. Конституція України: Прийнята на 5-й сесії Верховної Ради України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – N 30. – Ст.141.

97. Коржанский Н.И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны. – М.: Акад. МВД СССР, 1980. – 248 с.

98. Корицкий В.П. Некоторые методические приемы анализа латентности при прогнозировании тенденций отдельных видов хищений, должностных и хозяйственных преступлений // Методология и методика прогнозирования в сфере борьбы с преступностью: Труды Академии МВД СССР. – М.: Акад. МВД СССР, 1989. – С.108-110.

99. Корнев Г.П. Диалектико-материалистическое понимание объекта познания и его методологическое значение для советского уголовного процесса // Раскрытие преступлений и предупреждение правонарушений: Труды ОВШ МВД СССР. – Омск: НИиРО ОВШ МВД СССР, 1979. – С.23-35.

100. Косоплечев Н.П. Методы криминологического исследования. – М.: ВИИПРМПШ, 1984. – 189 с.

101. Краткий словарь по логике. – М.: Юрид. лит., 1980. – 180 с.

102. Кривоченко Л.Н. Классификация преступлений. – Харьков: Выща школа, 1983. – 129 с.

103. Кривошекова Н.В. Особенности правового сознания разных контингентов преступников // Криминологические проблемы правосознания и общественного мнения о преступности: Сборник научных трудов. – М.: ВИИПРМПП, Прага: Исслед. институт криминологии ЧССР, 1986. – С.183-190.

104. Кригер В.И. Общественная активность в борьбе с преступлениями как криминологическая проблема // Методологические проблемы изучения преступности и ее причин: Сборник научных трудов. – М.: ВИИПРМПП, 1986. – С.67-84.

105. Кримінальне право України. Загальна частина: Підручник / М.І.Бажанов, Ю.В.Баулін, В.І.Борисов та ін.; За ред. проф. М.І.Бажанова, В.В.Сташиса, В.Я.Тація. – Харків: Право, 1997. – 368 с.

106. Кримінальний кодекс України: Затв. законом «Про затвердження Кримінального кодексу України» №2341-III від 5.04.01р. // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – №25-26. – Ст.131.

107. Криминологія. Особлива частина: Навч. посібник / І.М.Даньшин, В.В.Голіна, О.Г.Кальман; За ред. І.М.Даньшина. – Харків: Право, 1999. – 232 с.

108. Криминология: Учебник для юрид. вузов / Под ред. В.Н.Бурлакова, В.П.Сальникова. – СПб.: Санкт-Петербургская академия МВД России, 1998. – 576 с.

109. Криминология: Словарь – справочник / Сост. Х.Ю.Кернер / Под ред. А.И.Долговой. – М.: Норма, 1998. – 400 с.

110. Криминология : Учебник / Беляев Н.А., Волгарева И.В., Кропачев Н.М. и др./ Под ред. В.В.Орехова. – СПб.: Изд-во Санкт-Петербург. ун-та, 1992. – 216с.

111. Криминология. – М.: Изд-во МГУ, 1994. – 415 с.

112. Криминология. Учебник для юрид. вузов / Под общ. ред. А.И.Долговой. – М.: Издат. группа «Инфра – М – Норма», 1997. – 784 с.

113. Криминология: Учебник / Под ред. Б.В.Коробейникова, Н.Ф.Кузнецовой, Г.М.Миньковского. – М.: Юрид. лит., 1988. – 384 с.

114. Криминология: Учебник / Под ред. В.Н.Кудрявцева, В.Э.Эминова. – М.: Юрист, 1995. – 512 с.

115. Кругляк А. Веление времени // Советская милиция. – 1974. – №12. – С.25 – 27.

116. Кудрявцев В.Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования: Учеб. пособие. – М.: Издат. группа «Форум-Инфра-М», 1998. – 216 с.

117. Кудрявцев В.Н. Эффективность системы уголовной юстиции // Социалистическая законность. – 1971. – №7. – С.14-16.

118. Кузнецов В.В. Кримінально-правові норми про відповідальність за крадіжку як інститут кримінального законодавства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Київ: НАВС України, 2000. – 20 с.

119. Кузнецова Н.Ф. Проблемы криминологической детерминации / Под ред. В.Н.Кудрявцева. – М.: Издательство МГУ, 1984. – 208 с.

120. Кулик А.Г. Отношение населения к милиции // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1994. – № 2. – С.125-130.

121. Кулик А.Г., Бобыр В.И. Общая тенденция преступности в Украине в 1971-1993 гг. и прогноз на ближайшие годы // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 1994. – № 2. – С.5-30.

122. Куранова Э.Д., Шрага И.Л. Актуальные проблемы латентных хищений // Выявление скрытых хищений: Сборник науч. трудов. – М.: ВИИПРМП, 1981. – С.54-68.

123. Курганов С.И. Основы криминологии: Учеб. пособие. – М.: NOTA BENE, 1998. – 144с.

124. Кури Г. Международное сравнительное исследование виктимизации населения // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сборник материалов международного семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – С.73-102.

125. Курс советской криминологии : Предмет. Методология. Преступность и ее причины. Преступник. – М.: Юрид. лит., 1985. – 416 с.

126. Лановенко І. П. Боротьба зі злочинами проти трудових прав і безпеки виробництва. – Київ: Наукова думка, 1972. – 214 с.

127. Лановенко И.П., Скрипник А.Н., Розовский Б.Г. Безопасность труда в горной промышленности и уголовный закон (Уголовно-правовые, уголовно-процессуальные и криминологические аспекты). – Киев: Наук. думка, 1978. – 248 с.

128. Лановенко И.П., Чангули Г.И. Уголовно-правовая охрана трудовых прав граждан. – Киев: Наук. думка, 1989. – 280 с.

129. Ларин А.М., Леванский В.А., Левин А.М., Храмова Н.В., Якимович Э.И. О некоторых методах исследования латентной преступности // Проблемы борьбы с преступлениями против личности и общественного порядка: Сб. науч. трудов. – М.: ВНИИПРМП, 1977. – С.36-54.

130. Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сб. матер. междунар. семинара. – М.: ВНИИ МВД РФ, 1993. – 338 с.

131. Лепс А. Влияние социально-демографических процессов на преступность. (К проблеме разработки показателей). – Таллин: Институт истории АН ЭССР, Прибалтийское отделение социологической ассоциации СССР, 1981. – 94 с.

132. Ли Д.А. Преступность в России: системный анализ. – М.: Гелва, 1997. – 192с.

133. Ли Д.А. Преступность в структуре общества. – М.: Русский мир, 2000. – 153с.

134. Ли Д.А. Преступность как социальное явление. – М.: Русский мир, 1997. – 176 с.

135. Ли Д.А. Уголовно-статистический учет: структурно-функциональные закономерности. – М.: Русский мир, 1998. – 179 с.

136. Лисодед О.В. Кримінологічні проблеми шахрайства: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук:12.00.08. – Харків: НЮАУ, 1999. – 18 с.

137. Литвак О.М. Державний вплив на злочинність: кримінологічно-правове дослідження. – Київ: Юрінком Інтер, 2000. – 280 с.

138. Лунеев В.В. Юридическая статистика: Учебник. – М.: Юристъ, 1999. – 400с.

139. Лунеев В.В. Преступность XX века. Мировые, региональные и российские тенденции. – М.: Норма, 1999. – 516 с.

140. Макроекономіка: Тексти лекц. / За ред. Сіроштаня М.А. – Харків: РВВ ХДЕУ, 1997. – 136 с.

141. Мамутов В.К. Хозяйственно-правовые проблемы детенизации и декриминализации экономики // Детенизация экономики: опыт экономико-правового и экономико – математического исследования: Сборник научных трудов / Отв. ред. В.К.Мамутов. – Донецк: ИЭПИ НАН Украины, 2000. – 249 с.

142. Маноха О.Є. Системний аналіз в кримінології: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. – Київ: НАВС України, 1996. – 23 с.

143. Матусовский Г.А., Бодянский Е.В., Плисс И.П., Левыкин В.М., Боровой А.Д. Вопросы выявления признаков латентных хищений с помощью математических моделей // Выявление скрытых хищений: Сборник научных трудов. – М.: ВИИПРМПП, 1981. – С.71-75.

144. Матусовський Г.А. Формування комплексних методик розслідування економічних і суміжних з ним злочинів // Проблеми боротьби зі злочинністю у сфері економічної діяльності: Матер. міжнар. наук. – практ. конф. – Харків: ХЦВОЗ, 1999. – С.44-46.

145. Мельник М.І. Корупція: сутність, поняття, заходи протидії. – К.: Атика, 2001. – 250 с.

146. Мерзляков С.Э., Сахаров А.Б. Латентная преступность и методика ее исследования: Лекция. – М.: МВШ МВД РФ, 1992. – 46 с.

147. Методика изучения территориальных различий преступности и их причин: Методич. пособие. – М.: ВИИПРМПП, 1989. – 140 с.

148. Михеев Р.И. Обстоятельства, на основе которых устанавливается умышленная вина (По делам об умышленных убийствах) // Проблемы искоренения преступности в период строительства коммунизма: Учен. записки ДГУ. – Владивосток: ДГУ, 1969. – Т.30. – С.37-51.

149. Москалёв Г.В. Социология преступности // Актуальные проблемы борьбы с правонарушениями: Матер. науч.-практ. конф. – Екатеринбург: СЮИ, 1992. – С.105-112.

150. Николайчук И.А. Соккрытие преступлений как форма противодействия расследованию: Автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. – Воронеж: 2000. – 47с.

151. Никонов В.А. Механизм общепредупредительного воздействия уголовного наказания // Актуальные проблемы криминологии и исправительно-трудового права: Сборник научных трудов. – М.: ВЗЮИ, 1990. – С.120-131.

152. Оболенцев В.Ф. Актуальные проблемы латентной преступности // Проблемы законности: Республ. міжвід. наук. збірник. – Харків: НЮАУ, 1998. – Вип.34. – С.181-185.

153. Оболенцев В.Ф. Последствия латентной преступности // Проблемы законности: Республ. міжвід. наук. збірник. – Харків: НЮАУ, 1999. – Вип.37. – С.226-230.

154. Оболенцев В.Ф. Виды латентной преступности // Актуальні проблеми юридичної науки: Тези доп. та наук. повід. – Харків: НЮАУ, 2000. – С.86-87.

155. Оболенцев В.Ф. Исследование латентной преступности методом анкетирования населения // Проблемы законности: Республ. міжвід. наук. збірник. – Харків: НЮАУ, 2000. – Вип.43. – С.162-165.

156. Оболенцев В.Ф. Латентна злочинність та реалізація положень Загальної декларації прав людини // Права людини в умовах реформування правової системи України (До 50-ї річниці Загальної декларації прав людини): Тези доповідей та наукових повідомлень. – Харків: НЮАУ, 1998. – С.91-92.

157. Оболенцев В.Ф. Латентная преступность: проблемы существования и изучения // Актуальні проблеми правознавства України: Тези доп. і наук. повід. студ. наук. конф. – Харків: НЮАУ, 1996. – С.66-67.

158. Оболенцев В.Ф. Состояние учета преступлений в сфере экономики // Проблемы законности: Республ. міжвід. наук. збірник. – Харків: НЮАУ, 1999. – Вип.39. – С.142-145.

159. Оболенцев В.Ф., Даньшин І.М. Латентна злочинність: поняття, причини, негативні наслідки // Вісник Університету внутрішніх справ. – Харків: Університет внутрішніх справ, 2000. – Вип. 10. – С.24-29.

160. Оболенцев В.Ф. Шляхи та способи попередження латентної злочинності // Проблемы законности: Респ. наук. зб. – Харків: НЮАУ, 2001. – № 47. – С.146-151

161. Оболенцев В.Ф. Нові форми взаємодії населення і правоохоронців у перехідних суспільствах // Нові форми правоохоронної діяльності та запобігання злочинності у перехідних суспільствах: Матер. круглого столу. – Харків: НУВС, 2002. – С.66-71.

162. Оболенцев В.Ф. Новий метод у вивченні латентної злочинності // Проблеми законності: Респ. між від. наук. зб. – Харків: НЮАУ, 2003. – № 58. – С.102–106.

163. Остроумов С.С. Преступность и ее причины в до-революционной России. – М.: Изд-во МГУ, 1980. – 204 с.

164. Остроумов С.С. Советская судебная статистика. (Часть общая и специальная). – М.: Изд-во МГУ, 1976. – 416 с.

165. Панев Б. Статистические изучения скрытой преступности // Выявление скрытых хищений: Сборник научных трудов. – М.: ВНИИПРМП, 1981. – С.45-54.

166. Панкратов В.В. Методология и методика криминологических исследований. – М.: Юрид. лит., 1972. – 136 с.

167. Панов В.П. Сотрудничество государств в борьбе с международными уголовными преступлениями: Учеб. пособие. – М.: Юристъ, 1993. – 160с.

168. Попович В.М. Тіньова економіка як предмет економічної кримінології.- Київ: Правові джерела, 1998. – 448 с.

169. Попович В. Теоретико-методологічний рівень розробки проблеми латентності злочинів // Право України. – 1999. – № 11. – С.106-111.

170. Правова статистика: Курс лекцій / О.М.Джуца, Ю.В.Александров, В.В.Василевич/ За ред. О.М.Джуци. – Київ: НАВС України, 1999. – 300 с.

171. Про внесення змін до Закону України «Про державну статистику»: Закон України від 13.07.2000 р. №1922.- III //Відомості Верховної Ради України.- 2000. – № 43. – Ст.362.

172. Про внесення змін до Закону України «Про державну податкову службу в Україні»: Закон України від 24.12.93р. №3813-ХІІ// Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 15. – Ст.84.

173. Про господарські товариства: Закон України від 19.09.91р. №1576-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1991. – № 49. – Ст.682.

174. Про державну статистику: Закон України від 17.09.92р. № 2614-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 43. – Ст. 608.

175. Програма вивчення причин латентності злочинів та розробки засобів забезпечення боротьби з латентною злочинністю: Затв. розп. Прем'єр-міністра України від 01.12.98р. № 19241/2.

176. Про державний захист працівників суду і правоохоронних органів: Закон України від 23.12.93 р. №3781- ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – №11. – Ст.50.

177. Про державну службу: Закон України від 16.12.93 р. № 3723 // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 52. – Ст.490.

178. Про додаткові заходи щодо запобігання зникненню людей, удосконалення взаємодії правоохоронних та інших органів виконавчої влади в їх розшуку: Указ Президента України від 18.01.01р. № 20/2001// Офіційний вісник України. – 2001. – №3. – Ст.58.

179. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві: Закон України від 23.12.93р. №3782-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 11. – Ст.51.

180. Про затвердження і введення в дію інструкції «Про порядок прийому, реєстрації, обліку і розгляду в органах, підрозділах та установах внутрішніх справ України заяв, повідомлень та іншої інформації про злочини і пригоди»: Наказ Міністра внутрішніх справ України від 26.11.91р. № 500.

181. Про затвердження Кримінального кодексу Української РСР: Закон Української РСР від 28.12.60 р. // Відомості Верховної Ради УРСР. – 1961. – №2. – Ст.14.

182. Про затвердження Кримінально-процесуального кодексу Української РСР: Закон Української РСР від 28.12.60р. // Відомості Верховної Ради УРСР.–1961. – № 2.– Ст.15.

183. Про звернення громадян: Закон України від 02.10.96 р. № 393/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №47. – Ст.256.

184. Про зміни у структурі центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 15.12.99р. № 1573/99 // Офіційний вісник України. – 1999. – N 50. – Ст.2435.

185. Про Комплексну цільову програму боротьби зі злочинністю на 1996-2000 роки: Указ Президента України від 17.09.96р. № 837/96 // Злочинності – організовану протидію. – Харків: Рубікон, 1998. – С.66-110.

186. Про Національну програму боротьби з корупцією: Указ Президента України від 10.04.97 р. № 319/97 // Злочинності – організовану протидію. – Харків: Рубікон, 1998. – С.111-123.

187. Про підприємництво: Закон Української РСР від 7.02.91р., №698-ХІІ // Відомості Верховної Ради УРСР, 1991. – № 14. – Ст.168.

188. Про порядок обліку випадків звернення до медичних установ і міськрайлінорганів внутрішніх справ громадян з тілесними ушкодженнями кримінального характеру: Наказ Міністра внутрішніх справ України від 10.05.93р. № 5307/105.

189. Про систему центральних органів виконавчої влади: Указ Президента України від 15.12.99 р. № 1572/99 // Офіційний вісник України. – 1999. – № 50. – Ст.2434.

190. Прохоров Л.А. Основные направления индивидуальной работы общественности по профилактике правонарушений несовершеннолетних // Раскрытие преступлений и предупреждение правонарушений: Труды ОВШ МВД СССР. – Омск: НИИРО ОВШ МВД СССР, 1979. – С.44-53.

191. Про ціни і ціноутворення: Закон УРСР від 03.12.90р. №507-XII// Відомості Верховної Ради УРСР. – 1990. – №.52. – Ст.650.

192. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини: Закон України від 23.12.97 р. № 776/97-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1998. – №20. – Ст.99.

193. Ратинов А.Р. Правосознание и противоправное поведение. Вопросы методологии // Криминологические проблемы правосознания и общественного мнения о преступности (По материалам советских и чехословацких исследований): Сб. науч. трудов. – М.: ВНИИПРМП, Прага: Исследовательский институт криминологии ЧССР, 1986. – С.54-75.

194. Ратинов А.Р., Ефремова Г.Х. Правосознание и преступное поведение. Вопросы методологии // Правосознание и правовое воспитание осужденных : Сборник научных трудов. – М.: ВНИИПРМП, 1982. – С.23-33.

195. Рекомендации международного семинара «Латентная преступность: познание, политика, стратегия» // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сборник материалов международного семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – С.330-338.

196. Ривман Д.В. Виктимологические факторы и профилактика преступлений. – Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1975. – 250 с.

197. Роднов А.М. Значение криминологических и виктимологических исследований для определения вины потерпевшего // Вопросы криминологии и криминалистики: Труды Караганд. ВШ МВД СССР.– Караганда: Караг.ВШ МВД СССР, 1977. – Вып.6.– С.69-81.

198. Ротарь Ю.Д. Некоторые направления изучения преступности в сельской местности // Раскрытие преступлений и предупреждение правонарушений: Труды ОВШ МВД СССР. – Омск.: НИиРО ОВШ МВД СССР, 1979. – С.36-43.

199. Рущенко И.П., Соболев В.А., Ярмыш А.Н. Проблемы правовой ответственности государства, его органов и служащих // Государство и право. – 2000. – № 4. – С.15-30.

200. Сафронов С. Значения встановлення постзлочинної діяльності при розслідуванні злочнів про умисне заподіяння тілесних ушкоджень//ПравоУкраїни.–1999. – №8. – С.80-83.

201. Северинов В.Г. Опыт и проблемы борьбы с латентной преступностью в условиях столичной области // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сборник материалов международного семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – С.298-300.

202. Семаков Г.С. Криминология: Курс лекций. – К.: МАУП, 1999. –128 с.

203. Сербская Т. Милиция глазами жертв преступлений // Свобода. – 2001. – №5(39). – 13-20 февраля. – С.10.

204. Серебрякова В.А. Отношение граждан к различным видам преступлений // Общественное мнение о преступности и мерах борьбы с ней: Сборник научных трудов. – М.: ВИИПРМПП, 1997. – С.141-150.

205. Словарь иностранных слов. – М.: Русский язык, 1989. – 624 с.

206. Словник іншомовних слів. – Київ: Головна редакція УРЕ, 1977.– 774 с.

207. Словник української мови: В 10 т. – Київ: Наук. думка, 1977.

208. Смян Л.С. Криминологическая характеристика хищений горюче-смазочных материалов и ее значение для предупреждения преступлений против социалистической собственности // Криминологические проблемы борьбы с преступностью: Сборник научных трудов. – Киев: КВШ МВД СССР, 1985. – С.96-99.

209. Совершенствование мер борьбы с преступностью в условиях научно-технической революции. – М.: Наука, 1980. – 296 с.

210. Сорокин И.О. Измерение параметров скрытой преступности как криминологическая проблема: Автореф. дис...канд. юрид. наук: 12.00.08.– Ниж. Новгород: НЮИ, 1998. – 23 с.

211. Спиркин А.Г. Философия. – М.:Гардарики, 1999. – 816 с.

212. Стручков Н.А. Преступность как социальное явление: Лекции. – Ленинград: Высш. полит. училище, 1979. – 120 с.

213. Танасевич В.Т., Шрага И.Л., Орлов Я.В. Проблемы выявления хищений социалистического имущества // Проблемы борьбы с преступностью. - М., ВИИПРМПП, 1975. - Вып. 23. - С.50-51.

214. Тарарухин С.А. Криминологическое значение способов совершения хищений в сфере сбыта горюче-смазочных материалов // Криминологические проблемы борьбы с преступностью: Сборник научных трудов. - Киев: КВШ МВД СССР, 1985. - С.110-115.

215. Таций В.Я. Объект и предмет преступления в советском уголовном праве. - Харьков: Изд-во при ХГУ «Выща школа», 1988. - 198 с.

216. Типовые программы исследования преступности в областях (районах) и деятельности правоохранительных органов. - М.: ВИИПРМПП, 1975. - 199 с.

217. Тищенко В.В. Криминалистические аспекты изучения преступной деятельности // Проблеми держави і права України: Темат.збір.наук.праць.-К.:УМК ВО, 1992. - С.103-109.

218. Тодд Фоглесонг. Злочинність, кримінальна юстиція та криминологія у пострадянській Україні: Доповідь на конференції – відкритті «Проект американсько-українське науково-дослідне партнерство». (Київ, 10-14 листопада 1999 р.).

219. Толстова Ю.Н. Измерение в социологии: Курс лекций. - М.: Инфра-М, 1998. - 224с.

220. Томин В.Т., Горшенков Г.Н. Использование средств массовой информации в профилактике преступлений. - М.: ВНИИ МВД СССР, 1981. - 56 с.

221. Туляков В.А. Виктимология: социальные и криминологические проблемы. - Одесса: Юрид. лит., 2000. - 336 с.

222. Туркевич І.К. Злочинність: Навч. посібник. – Київ: Інститут адвокатури при Київському університеті ім. Тараса Шевченка, 1999. – Вип.1.– 47с.

223. Уоллер И. Латентная преступность и вопросы предупреждения преступности и раскрытия преступлений: международные разработки // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сборник материалов международного семинара.– М.: ВНИИ МВД РФ, 1993.– С.18-153.

224. Федоров В.П. Человек и правоохранительная деятельность (философско-правовой аспект): Автореф. дис. ...д-ра юрид. наук:12.00.01.– СПб.: СПбЮИ, 1996. – 55с.

225. Франк Л.В. Потерпевшие от преступления и проблемы советской виктимологии. – Душанбе: Ирфон, 1977. – 210 с.

226. Фролова О.Г. Злочинність і система кримінальних покарань (соціальні, правові та кримінологічні проблеми й шляхи їх вирішення за допомогою логіко-математичних методів): Навч. посібник. – Київ: АртЕк, 1997. – 208 с.

227. Халдеев Л.С. Социально-психологические исследования личности воспитанников колоний для несовершеннолетних // Научная информация по вопросам борьбы с преступностью (Информационное письмо N22). – М.: ВИИПРМПП, 1969. – С.41-44.

228. Хальота А. Щодо захисту конституційних прав шляхом звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини // Право України. – 2000. – N3. – С.31-33.

229. Хан-Магомедов Д.О. Опыт изучения практики применения уголовного наказания в особо крупном городе // Вопросы профилактики правонарушений в особо крупном городе (По итогам анализа и обобщения практики планирования борьбы с преступностью в одном из особо крупных городов РСФСР): Сборник статей. – М.: ВИИПРМПП, 1981.– С.116-130.

230. Чучаев А.И. Информационная система – элемент механизма транспортного преступления//Актуальные проблемы криминологии и исправительно-трудового права: Сборник научных трудов. – М.: ВЗЮИ, 1990. – С.74-84.

231. Шакун В.І. Влада і злочинність. – К. : Пам'ять століть, 1997. – 226 с.

232. Шакун В.І. Урбанізація і злочинність: Монографія. – Київ: Укр. Акад. внутр. справ, 1996. – 256 с.

233. Шевченко Л. Права людини в Україні – звичайна декларація? (Про доклад Н.Карпачьовой) // Юридичний вісник України. – 2000. – N 48. – С.3.

234. Шипилов Е.В. Преступление и преступность в системе социально негативных явлений // Теоретические вопросы изучения причинного комплекса преступности: Сборник научных трудов. – М.: Акад. МВД СССР, 1981. – С.20-34.

235. Шнайдер Г.Й. Криминология : Пер. с нем./ Под общ. ред. и с предисл. Л.О.Иванова.–М.: Издат.группа «Прогресс»–«Универс», 1994. – 504 с.

236. Шостко Е.Ю. Некоторые тенденции современной преступности в США // Законодательство Украины: состояние, тенденции, перспективы : Краткие тезисы докл. и науч. сообщ. межрегион. науч. конф. – Харьков: УЮА, 1994. – С.123-125.

237. Шрага И.Л. Проблемы борьбы с латентными хищениями. (Криминологическое и криминалистическое исследование): Дис. ... д-ра юрид. наук:12.00.08. – М.,1974. – 434 с.

238. Щеглова Т.К. Латентная преступность и ее влияние на деятельность правоохранительных органов: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08.–М.: МГУ, 1971. – 23 с.

239. Эффективность применения уголовного закона. – М.: Юрид. лит., 1973. – 208 с.

240. Юрченко В.Н. О некоторых негативных последствиях и мерах по снижению уровня латентной преступности // Латентная преступность: познание, политика, стратегия: Сборник материалов международного семинара. – М.: ВНИИ МВД России, 1993. – С.279-281.

241. Юрченко О.Ю. Роль виктимогенной ситуации при совершении тяжких насильственных преступлений // Проблеми законності: Республ. міжвід. наук. збірник. – Харків: НЮАУ, 2000. – Вип. 43. – С.157-161.

242. Яковлев А.М. Преступность и социальная психология. – М.: Юрид. лит., 1971. – 248 с.

243. Anderson P. R., Newman D.J. Introduction to Criminal Justice / 5-th edition. – New-York: McGraw-Hill Inc., 1993. – 481 p.

244. Crime and Criminology – 7-th ed. – Wm. C. Brown Communications, Inc.- U.S., 1994. – 481p.

245. Steffensmeier D., D.Harer M. Making Sense of Recent U.S. Crime Trends, 1980 to 1996/1998: Age Composition Effects and Other Explanation Effects and Other Explanations // Journal of Research in Crime and Delinquency. – August 1999. – Vol. 36. – №. 3. – P.235-274.

246. Louize I. Shelley. Policing Soviet Society. The Evolution of State Control. – London and New York, 1996. – 269 p.

Наукове видання

ОБОЛЕНЦЕВ

Валерий Федорович

**ЛАТЕНТНА ЗЛОЧИННІСТЬ:
ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ
ПОПЕРЕДЖЕННЯ**

Видано в авторській редакції

Відповідальний за випуск Н.М.Вапнярчук
Комп'ютерна верстка О.В.Куценко
Художнє оформлення О.В.Куценко
Коректор В.В.Лук'ячук

Підписано до друку 15.02.2005 р. Формат 84x108/32.
Папір друкарський. Гарнітура Таймс.
Ум.-друк. арк. 7,5. Тираж 100 прим.

Надруковано з оригінал-макета, виготовленого
СПД ФО Вапнярчук Н.М.
(Свідоцтво про внесення до реєстру видавців:
серія ДК № 1674 від 04.02.2004 р.)